

Nybyen i Longyearbyen, Svalbard

Kulturhistorisk dokumentasjon

Del 1: hovedrapport

Forsvarsbygg seksjon kulturminne
15. juli 2026

RAPPORTINFORMASJON

Oppdragsgiver:	Sysseimesteren på Svalbard
Kontaktperson:	Bodil Paulsen, seniorrådgiver kulturminneforvaltning
Askeladden-ID:	336492 Nybyen, flere enkeltobjekter
Forfatter:	Forsvarsbygg seksjon kulturminne Siri Hoem, seniorarkitekt (prosjektleder)
Kontrollert av:	Stein Domaas, seniorarkitekt
Foto:	Forsvarsbygg, dersom ikke annet er oppgitt
Øvrige foto og illustrasjoner:	Gjengitt med eiers tillatelse, falt i det fri eller betalt lisens
Prosjektnummer:	241035
Arkivnummer Forsvarsbygg:	2026/1262
Dato:	15.07.2026

GODKJENT AV

Seksjonssjef Marte Oftedal

Innholdsfortegnelse

Bakgrunnen for oppdraget	5
Sammendrag.....	6
Bakgrunnsinformasjon	10
Kart og eiendomsforhold	10
Metodikk og arkivalia.....	14
Tegningsoversikt	14
Oversikt over gruver og bydeler 1906–2025	16
Navn og himmelretninger	18
Vernestatus og overordnede dokumenter.....	18
Svalbardmiljøloven – fredning	18
Arealplan Longyearbyen	19
Stortingsmelding 26 (2023–2024) Svalbard	20
Kulturminneplan for Svalbard 2013–2023	20
Verneplan: Teknisk industrielle kulturminner i Longyearbyen og omegn	20
Stedsanalyse Longyearbyen.....	21
1906–40: den gamle byen	22
1906–16: Longyear City – Amerikanerbyen	22
1916: Store Norske overtar gruvebyen	23
1937–39: Gruvene flytter – Sverdrupbyen anlegges.....	25
Longyearbyen – en delt by før 1940.....	28
1940–45: 2. verdenskrig og Store Norske.....	28
Tyske angrep 1943.....	29
Splittet ledelse og planer for gjenoppbygging	29
1945–48: Gjenreisning – den nye byen.....	33
Fredsvåren 1945 – planer forenes	33
Byen flytter – Sverdrupbyen vest og øst	34
Arkitekt Jacob Hanssen og Store Norske.....	36
Nybyens historie.....	40
Nybyen – historiske milepeler	41
1946: Nybyen anlegges	42
Historiske fotografier 1946–70	46
Bygningstyper og byggeteknikk	51
Nr. 101–106 Arbeiderbrakker	52
Finere brakker og felleshus.....	59
Tekniske funksjoner nedenfor Gruve 2B	67
Veier og gangveier	69
Infrastruktur – vann, varme, avløp og strøm	70
En klassedelt by: Nybyen, Haugen og Huset	72

Boforhold.....	77
1960–70-åra: Nybyen moderniseres	79
Fargeplaner.....	81
Normalisering og byvekst.....	82
Etter 1985: Byen flytter uten gruve	83
Fyrhuset, fjellheisen og Badet rives	85
1990-tallet: «Prosjekt Nybyen», turister og studenter.....	86
Nybyen i dag	88
Kulturmiljøet Nybyen – verneverdier	91
Vernekriterier.....	91
Nybyen – vurdering av verneverdi.....	92
Tabell – verneverdi enkeltobjekter.....	95
Kulturmiljøet Nybyen i et Svalbard-perspektiv.....	96
Kulturmiljøet Nybyen i et nasjonalt perspektiv.....	101
Kulturmiljøet Nybyen i et internasjonalt perspektiv.....	104
Teknisk tilstand – overordnet vurdering.....	105
Sårbarhet og endringspotensial – byplan.....	106
Sårbarhet og endringspotensial – bygninger.....	108
Kilder	110
Skriftlige kilder.....	110
Arkiver.....	111
Private arkiver	111
Nettsteder	111
Muntlige kilder	111

Bakgrunnen for oppdraget

Syssemesteren på Svalbard har bestilt en kulturhistorisk dokumentasjon av Nybyen. Dette skal være et kunnskapsgrunnlag i vurderinger av Nybyens framtid, herunder pågående planprosess og vernepolitiske vurderinger. Oppdraget omfatter overordnet historikk og vernevurderinger av bydelen med enkeltbygninger og infrastruktur, samt en enkel tilstandsvurdering av ti prioriterte bygninger. Forsvarsbygg seksjon kulturminne ble tildelt oppdraget i februar 2026, etter en begrenset konkurranse.

Bakgrunnen beskrives i Syssemesterens konkurransegrunnlag, sitert utdrag:

«Longyearbyen er under endring og endringene skjer raskt. Dette gjelder selvsagt klimaendringene, men med utvikling av gruvedrift, krav om energieffektivisering og bygninger med stort vedlikeholdsetterslep ser vi et ønske om at det også skal tas raske avgjørelser for å få byen mer energieffektiv og moderne. Mange av disse planene og avgjørelsene vil påvirke Longyearbyens kulturhistoriske landskap, bydeler og bygninger. Nybyen er det eldste intakte kulturmiljøet i Longyearbyen. Bydelen Gamle Longyearbyen ble brent ned av tyske styrker under andre verdenskrig og Sverdrupbyen (påbegynt ca. 1936) ble brent ned i en brannøvelse i 1985. Haugen, som ble bygget på 1950-tallet, er i dag sterkt fortettet og de opprinnelige bygningene er dårlig vedlikeholdt. Nybyens høye verdi som kulturmiljø gjenspeiles i at bydelen er det eneste området som har vært vernet gjennom alle arealplaner som er utarbeidet for Longyearbyen.

Den arktiske studentsamskipnaden har satt i gang en delplanprosess for kunne rive 5 brakker de eier i Nybyen. Brakkene er tidligere benyttet som studentboliger, men har siden studentene flyttet til sentrum blitt leid ut til ulike firmaer for å huse midlertidig ansatte. I gjeldende arealplan er Nybyen regulert til bevaring, og de utfyllende bestemmelsene sier at riving ikke er tillatt.

Nybyen er under press, den ligger rasutsatt til, er langt unna sentrum, og mye av bygningsmassen har et stort vedlikeholdsetterslep. Mange av bygningene har dårlige fundament og er energiineffektive, hele bydelen er kostbar å drive rent infrastrukturmessig samt at den må evakueres hvert år når rasfaren er høy. [...]

Syssemesteren på Svalbard ønsker å ha et dokumentasjonsgrunnlag som bidrar inn i vurderinger av Nybyen i årene som kommer. Derfor vil vi få utarbeidet en kulturhistorisk dokumentasjon av kulturmiljøet Nybyen som helhet og de enkelte bygningene. Dette for å ha et tilstrekkelig godt grunnlag for å kunne ta stilling til hvilke kulturminneverdier Nybyen utgjør – både lokalt og nasjonalt. [...]

Syssemesteren på Svalbard ønsker en kulturhistorisk dokumentasjon av Nybyen som kulturmiljø, inkludert bygningene, infrastruktur, anlegg og tekniske løsninger, fra planlegging av bydelen og frem til i dag. I tillegg ønsker Syssemesteren en registrering av tilstandsgrad for hovedelementene i de opprinnelige bygningene og en vurdering av kulturmiljøet Nybyens kulturhistoriske verdier sammenlignet med andre lignende miljøer på Svalbard og i Norge.»

Longyearbyens historie er beskrevet i mange sammenhenger, men det er ikke tidligere gjort en systematisk gjennomgang av historikk, bygningsregistrering og vurdering av verneverdier til enkeltobjekter i Nybyen. Oppdraget er begrenset til kulturhistorisk dokumentasjon. Forhold knyttet til skredsikring, framtidig bruk, økonomi mv. blir ikke utdypet.

Sammendrag

I Longyearbyen er kulturmiljøet Nybyen nedenfor Gruve 2B den eneste bevarte husklyngen med en klar historisk identitet som gruveby. Førkrigsbebyggelsen i Longyeardalen er nær utradert. Den tyske okkupasjonsmakten ødela Gamle Longyearbyen, mens Sverdrupbyen ved Gruve 1B gikk tapt i en brannøvelse i 1985. Store Norskes (Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S) over hundre års gruvedrift på Svalbard, og Longyearbyens periode som «company town», kommer tydelig til uttrykk i Nybyen.

Kort historikk – den gamle og nye byen

Det amerikanske selskapet Arctic Coal Company startet gruvedrift her i 1906. De anla Longyear City nedenfor Gruve 1A nordvest i dalen. I 1916 overtok Store Norske anlegget. De fortsatte gruvedriften og utviklet bebyggelsen. Etter noen år ble det åpnet ny Gruve 2 i fjellet Sukkertoppen øst for elva. Arbeiderne bodde samlet i leiren, der klassesdelingen kom til uttrykk i ulike bygningstyper og bostandard for arbeidere og funksjonærer. Det utviklet seg mindre samfunn i Sjøområdet, med kraftstasjon, verksteder og lager, og på Hotellneset utenfor byen, der kullet ble lagret og skipet ut.

Sent på 1930-tallet åpnet Store Norske to nye gruver sør i dalen. I 1937 ble nytt utslag for Gruve 2 anlagt i fjellsida øst for elva. Det ble bygget taubaneanlegg mot byen og havna, men ingen boligbebyggelse. På vestsida åpnet Gruve 1B, der Sverdrupbyen med boligbrakker og messe ble påbegynt i 1938–39 etter en egen reguleringsplan. Under krigen ble befolkningen på Svalbard evakuert. Tyske angrep i 1943 satte gamle Longyearbyen og deler av gruveanleggene i brann, og all virksomhet stanset. Den halvferdige Sverdrupbyen klarte seg med tap av et par bygninger.

Herjingene under 2. verdenskrig var direkte foranledning til etablering av Nybyen. Gruvene nord i dalen var nedlagt, og det var lite hensiktsmessig å bygge nye arbeiderboliger der. For å gjenreise gruvebyen og gjenoppta kullproduksjonen ble det reist en ny by nær det nye utslaget ved Gruve 2B: Sverdrupbyen Øst, på folkemunne ble navnet straks Nybyen. Her kunne Store Norske realisere en idealby tilpasset selskapets behov. Dette var framtida – den nye byen. Prinsippene om nærhet til arbeidsplassen og klassesdeling kom enda tydeligere til uttrykk enn i førkrigsbyen. Gruvearbeidere og fellesthus ble samlet i Nybyen og Sverdrupbyen sør i dalen, mens funksjonærene fikk sin egen bydel på Haugen en knapp kilometer lengre nord. Det felles Forsamlingshuset ble oppført på «nøytral grunn». Byplangrepet ble fastlagt av Store Norskes ingeniører, mens arkitekt Jacob Hanssen tegnet mange av bygningene. Samtidig ble de små parallellsamfunnene i Sjøområdet og Hotellneset videreført. I Gamle Longyearbyen ble det bygget grisehus og fjøs. På Skjæringa like nord for den gamle byen, med utsikt over fjord og fjell, ble det etablert flere statlige funksjoner. Sysselmannen hadde hatt tilhold her siden 1925.

Nybyen ble oppført i årene 1946–48, supplert med fyrhus og tekniske funksjoner etter 1950. Bebyggelsen ble anlagt på en langstrakt grusrygg mellom elva og fjellet, med sterkt hellende terreng i to retninger. Den opprinnelige byen besto av 11 hovedbygninger: seks arbeiderbrakker, Jomfruburet (Buret) for kvinnelige ansatte, Formannsmessa for formenn og stigere (gruveformenn) og de tre fellesthusene Stormessa, Badet og Butikken. Arbeiderbrakkene var like, mens Buret, Formannsmessa og fellesthusene fikk en individuell utforming, tegnet av arkitekt Jacob Hanssen. Stormessa var en staselig bygning med spisesal der det kunne dekkes for opptil 500 mann, med store vinduer mot elva og Sverdrupbyen. Badet hadde også fyrhus og lampehus, for lading av gruelamper. Butikken hadde inngang mot byen i sør, stor disk og lager i to etasjer.

Nybyen på 1960-tallet. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

Alle hovedbygningene ble lagt med lengderetningen langs terrengefallet i to rekker på hver side av veien. Byplanen og plassering av husene var funksjonell og klassedelt. Arbeiderne gikk rett fra gruva og fjellheisen til Badet for vask og skift før de spiste i Stormessa like ved. Deretter gikk de til brakkene sør i byen. De bodde på tomannsrom med enkle kår, det første tiåret med bøttdo og ingen felles oppholdsrom i brakka. Kvinnene på Buret bodde rett overfor Stormessa, der de fleste jobbet som messepiker. Kvinnene hadde større enerom og bedre standard, likeså hadde mennene i Formannsmessa.

Bygningene fikk et enhetlig preg med lange toetasjes bygningskropper, saltak tekket med papp og tidstypiske detaljer, som liggende supanel og sprosdelte vinduer. Stilpreget var en nøktern, fornorsket funksjonalisme bygget på tradisjon og kvalitet. Brakker og felleshus ble oppført som tradisjonelt plassbygget tømmerarbeid, med vegger av tungt bindingsverk, flere lag trekledning og innslag av støpte kjellere. Bygningene var fundamentert på trepeler satt ned i permafrosten. Det var støpte fyrrom i hver brakke, som ble benyttet til oppvarming de første årene.

Nord i området, nedenfor Gruve 2B, ble det oppført verksteder og tekniske funksjoner knyttet til gruva og driften av byen. Dette var i første omgang Snekkerverkstedet, en automatisk fredet lemmebrakke bestilt fra Sverige i 1945, Fyrhuset, Sandtørkeriet og en transformatoriosk. Senere i gruvetida ble det oppført flere verksteder og et Pumpehus knyttet til rørgatesystemet. Samtidig med oppføring av Fyrhuset i 1950 ble det anlagt et omfattende rørgatesystem, for distribusjon av sentralvarme. Rørene ble samlet i innkassete konstruksjoner som ble båret på bukker over bakken, typisk for områder med permafrost. Rørgatene og den tekniske infrastrukturen er senere fornyet flere ganger, blant annet ble WC og kloakkrør etablert tidlig på 1960-tallet.

I 1957 ble det oppført enda en arbeiderbrakke øverst i dalen bak den opprinnelige bygningsrekka. Bygningen er tilpasset miljøet, men den har moderne konstruksjoner av lett, isolert bindingsverk, som illustrerer hamskiftet i norsk byggebransje omkring 1950.

I mange tiår etter krigen var Nybyen hjertet i Longyearbyen – selve byen. Her lå boligbrakker, messe og bad, byens meieri, bakeri, butikk, bank, postkontor, fyrhus og verksteder. Ved store festligheter og statsbesøk ble det duket i Stormessa. Nybyen var Longyearbyens sentrum fram til slutten av 1980-tallet. Da flyttet messa og badet til nybygget Lompen i det nye sentrum nordøst i dalen. Butikken fulgte samme vei i 1992. Gruvearbeiderne flyttet til nye boliger nord i Lia. For første gang ble ny boligbebyggelse og byutvikling lokalisert uavhengig av gruvene.

Dagens Nybyen sett mot sør. I forgrunnen er deler av den tekniske bebyggelsen nedenfor Gruve 2B. Sør for dette ligger Butikken og Stormessa og øverst boligbrakkene. På motsatt side av elvedalen skimtes Arbeidermesse vest (rødmalt), en siste rest av Sverdrupbyen.

Vurdering av verneverdier

Nybyen er tilnærmet intakt, kun Fyrhuset, Badet og én boligbrakke er revet etter at den tradisjonelle bruken opphørte. Tilbake står ti hovedhus: seks arbeiderbrakker, Jomfruburet, Formannsmessa, Stormessa og Butikken. Lengst nord ligger Snekkerverkstedet, Maleverkstedet, Sandtørkeriet, Pumpehuset med rørgate og Vaktmesterverkstedet, samt transformatorkiosken i lia øst for bebyggelsen.

Den helhetlige bebyggelsesstrukturen i Nybyen og nærheten til det fredete daganlegget ved Gruve 2B i fjellsida over, utgjør et unikt kulturmiljø med høy kunnskapsverdi og opplevelsesverdi. Nybyen tilbyr en sjelden mulighet til å forstå og formidle historien på stedet. Dette er kjernen i Longyearbyens historiske identitet. Etter at det helhetlige kulturmiljøet Sverdrupbyen gikk tapt i 1985, og etterkrigsbebyggelsen i Svea ble revet og tilbakeført til natur, er Nybyen det eneste helhetlige miljøet med gruve og tilhørende bebyggelse som er bevart etter Store Norskes over hundreårige virksomhet på Svalbard. Nybyen er et markant uttrykk for den historiske gruvebyen, der nærhet til arbeidsplassen/gruva og klassesdelingen mellom Nybyen og Haugen er særlige kjennetegn. Nybyen dokumenterer en viktig del av norsk virksomhet på Svalbard, av norsk industrihistorie, sosialhistorie og gjenreisningshistorie.

Nybyen er et særlig interessant eksempel på norsk gjenreisningsarkitektur. Mens fastlandet hadde Brente Steders Regulering og et politisk program om sosial utjevning, satte Store Norske premissene på Svalbard. Gruveselskapet rendyrket den klassesdelte byen i overordnet byplan og bygningstyper. Gruvebyens organisering og byggeskikk kommer tydelig til uttrykk i fysisk form, der opprinnelig arkitektur, funksjoner, infrastruktur og forholdet til gruvedriften stadig er lesbar.

Alle gjenværende bygninger oppført fra 1946 til begynnelsen av 1950-tallet har svært høy verneverdi. Byggevirksomhet og modernisering av hus og infrastruktur på 1960–70-tallet har også høy kulturhistorisk verdi. Dette uttrykker de stadige forbedringene som Store Norske utførte i gruvetida. Svalbard Arbeiderforening drev en kontinuerlig kamp for bedre boforhold. Gruvearbeideren gikk fra tomannsrom til énmannsrom, fra bøttedo til WC, fra jernseng til sovesofa, fra trangt brakkeliv til felles TV-stue osv. Disse endringene er nedfelt i bygningene, med tilføyelser, fasadeendringer og interiører med tidstypiske kvaliteter.

Da Nybyen gikk ut av tradisjonell bruk omkring 1990, var det enighet om bevaring og ny bruk av alle hus. Lokale aktører lanserte «Prosjekt Nybyen» i 1992, og bygningene ble tilrettelagt blant annet for turisme. Fra år 2000 har hele Nybyen vært sikret som kulturminneområde i arealplan.

I nasjonal sammenheng er Nybyen unik. Ingen bosetninger på Svalbard har tilsvarende bebyggelse. Førkrigsbebyggelsen i Ny-Ålesund forteller en annen historie om lokalisering og bygningstyper. De russiske gruvebyene Barentsburg og Pyramiden framstår som større bydannelser med murblokker og trehus, en gang Sovjetunionens utstillingsvindu mot Vesten. Nybyen illustrerer byplanidealer i regi av Store Norske, der bygningsstrukturen vitner om gruvebyens organisering, klassesdeling og funksjoner. Nybyen har et sjeldent godt pedagogisk potensial for formidling av historien om norsk gruvedrift og tilstedeværelse på Svalbard.

Nybyen representerer betydelige bruksverdier og ressurser. Hovedbygningene er generelt i god stand, tross en del setninger og mangelfullt vedlikehold av enkeltbygg. Hovedutfordringen er fundamenteringen med klimaendring og destabilisert permafrost. Flere av bygningene er refundamentert i nyere tid, dels med ny teknologi og stålkonstruksjoner. Bygningene er relativt robuste med stort potensial for oppgradering og bruk, uten at vesentlige verneverdier går tapt.

Bakgrunnsinformasjon

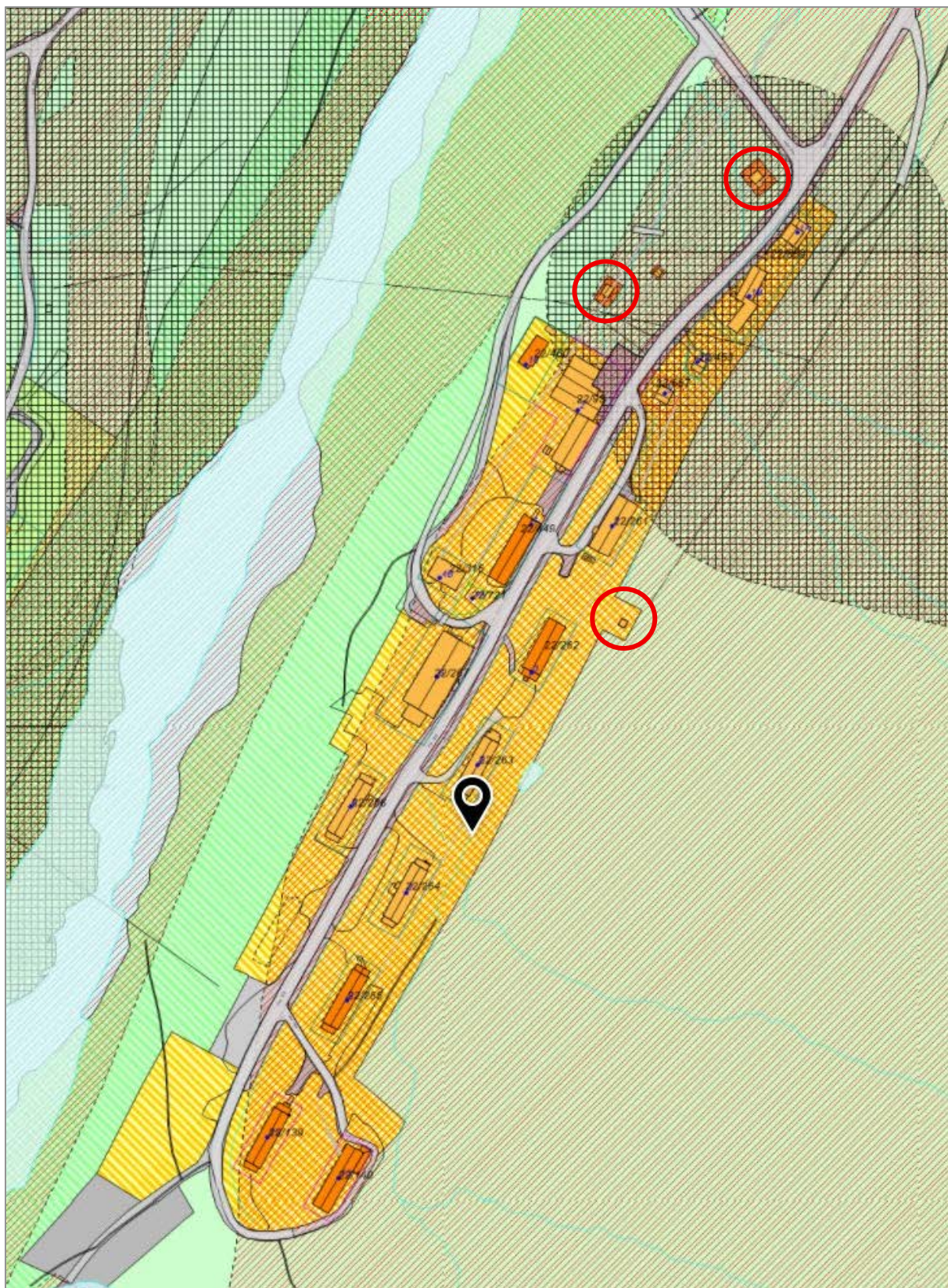
Kart og eiendomsforhold

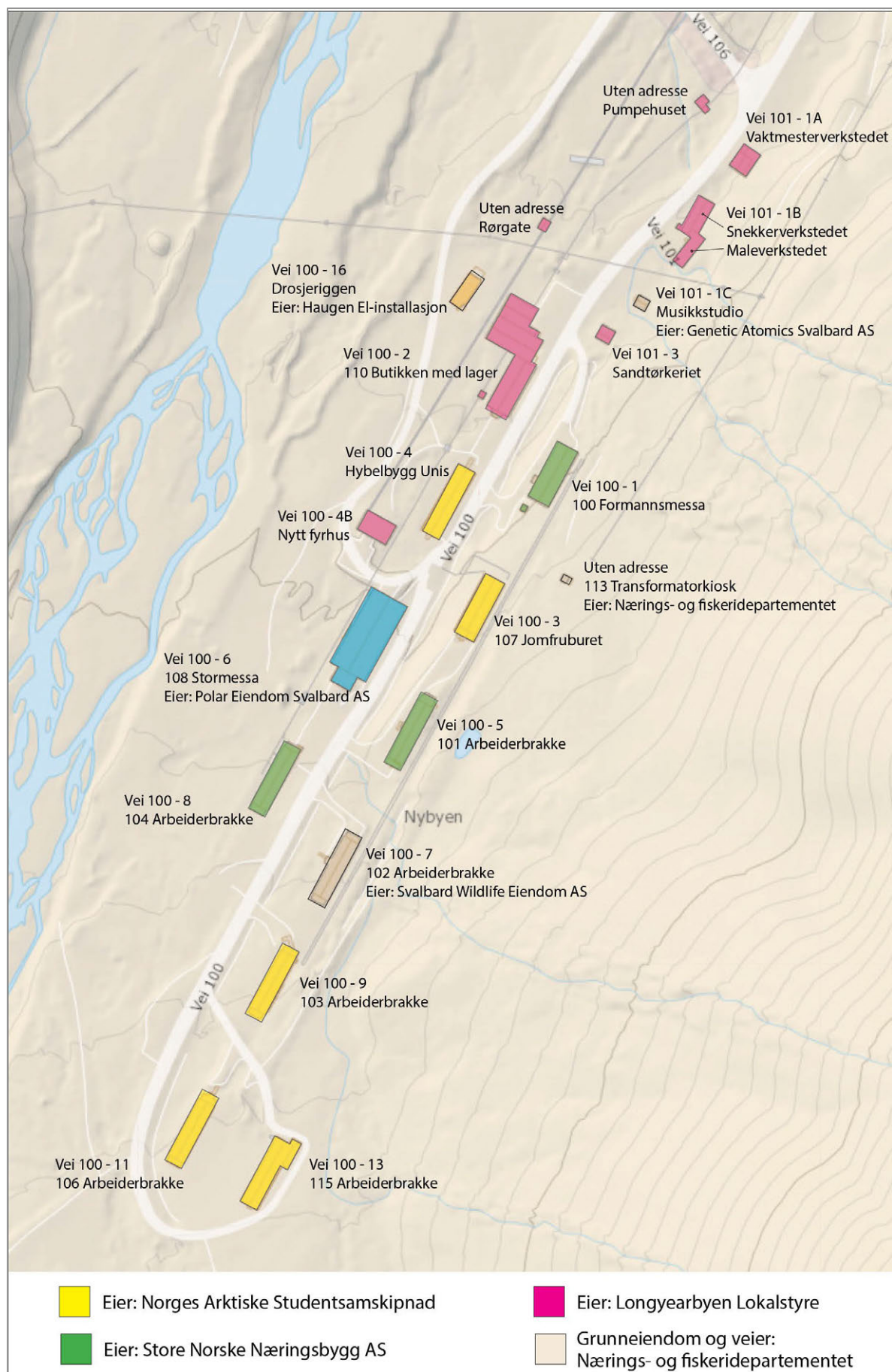
Dagens situasjon i Longyearbyen, der de ulike bydelene, nedlagte gruver mv. er markert. Flyfoto: © Norsk Polarinstitutt. Stedsnavn er påført av Forsvarsbygg.

Kart fra Askeladden/Riksantikvaren. Nybyen har ID 336492. Avgrensningen omfatter all bebyggelse og utearealer. Snekkerverkstedet og rester av fjellheisen i nordre del av området er markert som automatisk fredet med tilhørende sikringssoner. Flere bevarte verksteder og tekniske funksjoner i nordre del av området, som Sandtørkeriet, er ikke markert på kartet.

Kartet viser gjeldende arealplan, se adresser på kart neste side. Området med sort krysskravur er sikringssonen rundt automatisk fredete anlegg knyttet til Gruve 2B: Snekkerverkstedet og rester av fjellheisen. Tre små bygninger merket med rød ring mangler adresse, se eiendomskart neste side. Kilde: LYBKART Longyearbyen lokalstyre

Eiendomskart påført adresser, bygningsnavn og eiere. Grunnlag: LYBKART. Påtegning Forsvarsbygg.

Metodikk og arkivalia

For å forstå Nybyens verdi som kulturmiljø, er det nødvendig å sette stedet i en historisk ramme. Vi må forstå hvordan Longyearbyen utviklet seg i takt med gruveselskapets behov.

Framstillingen av Longyearbyens historiske utvikling er i hovedsak basert på kjente kilder og tidligere framstillinger, kombinert med studier av eldre kart, fotografier og arkivmateriale. Beskrivelse av bygningenes utforming og senere endringer er i større grad basert på primærkilder, som opprinnelige tegninger, arkivmateriale og egne observasjoner på stedet. Videre har vi mottatt informasjon fra eiere og andre informanter. Generelle kilder oppgis bakerst i rapporten. Sitater og spesifikke kilder oppgis direkte i teksten.

Innenfor prosjektets rammer har det ikke vært mulig å gjennomgå alt arkivmateriale eller tilgjengelig litteratur om Nybyen. En systematisk gjennomgang av dette, og flere intervjuer med gruveveteraner og brukere av Nybyen, herunder private fotosamlinger, vil kunne gi nye opplysninger om bygningene, utførte endringer og interiører gjennom tidene.

Det er ikke gjort inngripende tiltak eller avdekking av skjulte materialer. En bygningsarkeologisk undersøkelse kan gi svar på flere spørsmål, som skjulte konstruksjoner og tidligere fargebruk.

Arkivmaterialet etter Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS er samlet hos Nasjonalarkivet i Tromsø. Dette utgjør 400 hyllemeter, der om lag 350 hyllemeter stammer fra tidligere samling i Statsarkivet i Bergen. Materialet ble ordnet i 1997–98 av Statsarkivet i Tromsø. Samtidig kom det inn tre nye laster med uordnet arkivmateriale fra Longyearbyen. Tross en viss systematikk er materialet fortsatt krevende å finne fram i, og vanskelig søkbart. Tegninger finnes dels sammenbrettet i saksomslag i nummererte bokser og dels på ruller. For nærmere beskrivelse av arkivsituasjonen viser vi til arkivkatalog med kommentarer utarbeidet av Statsarkivet i Tromsø (Nasjonalarkivet) ved Harald Lindbach m.fl. 21.09.1998 (upublisert).

Tegningsoversikt

Vi har funnet en del gamle tegninger av bygninger og anlegg, primært i Nasjonalarkivet Tromsø. Dette er ikke originaltegninger, men dels svært dårlige kopier på papirplansjer, der trykksverten gradvis viskes ut. Kontrasten er generelt for dårlig til gjengivelse i denne rapporten, men noen er likevel tatt med. Enkelte tegninger ble rentegnet av Gisle Løkken i 1988, og gjengis med tillatelse. For å sikre informasjonsverdien i tegningene bør profesjonell skanning utføres, gjerne også fototeknisk bearbeiding for bedre lesbarhet. Det er ikke kjent hvor de originale tegningene til arkitekt Jacob Hanssen befinner seg, eller om de er gått tapt.

I tabellen oppgis opprinnelige byggetegninger, datert i byggeåret eller kort før, med henvisning til arkivsted. Det er flere mangler i Jacob Hanssens produksjon for Store Norske, der tegninger muligens ligger i arkivbokser/ruller vi ikke har undersøkt. I noen tilfeller gir senere tegninger viktig informasjon, både om opprinnelig utførelse og prosjekterte endringer.

For flere bygninger finnes tegninger i forbindelse med nyere byggesaker/endringer etter «gruvedida» (arkiv Svalbard Samfunnsdrift / Longyearbyen Lokalstyre m.fl.). Dette materialet er ikke systematisk gjennomgått. Sysselmesterens arkiv er gjennomgått. De siste tiårenes endringer knyttet til ny bruk (turisme, studentboliger mv.) anser vi som mindre viktige for den kulturhistoriske dokumentasjonen og prosjektets formål.

Adresse	Historisk navn	Byggeår	Tegninger
Vei 100-1	100 Formannsmessa	1947	Ingen opprinnelige tegninger er funnet. Bygningen inngår i Jacob Hanssens regnskapsoversikt 1950. Hanssen antas å ha tegnet plan, fasader og detaljer.
			SNSK 1951: plan/fasade for tilbygg mot nord, to vindusakser. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752)
Vei 100-2	110 Butikken	1948	Arkitekt Jacob Hanssen 1948: Planer, fasader, snitt, detaljtegninger/skjema av dører, vinduer, trapper, gesims mm. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3751 og 3893)
Vei 100-3	107 Jomfruburet	1948	Arkitekt Jacob Hanssen 1947: Detaljtegninger/skjema av dører, vinduer, trapper, gesims mm. Planer, fasader og snitt er ikke funnet. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3751 og 3893)
			SNSK AS Grubekontoret, sign. T.L, 1970: VVS-anlegg, plantegninger (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3775)
Vei 100-5	101 Arbeiderbrakke	1946	Opprinnelige tegninger ikke funnet.*
			Rørleggerbedrift C.M. Mathiesen & Co., Oslo 03.05.1946: «Arbeiderbarakke Lavtrykk – dampanlegg» 1946: VVS-plan med opprinnelig plantegning av kjeller, 1. og 2. etasje.
			Arch.stud. Gisle Løkken, 1988: Plan typisk arbeiderbrakke, basert på arkivtegning (usikker arkitekt).
Vei 100-6	108 Stormessa (AMØ)	1948	Arkitekt Jacob Hanssen april 1947: Planer, fasader, snitt, detaljtegninger/skjema av dører, vinduer, hovedinngang, trapper, gesims, skjema røkanbringer, garderobestendere (klesstativ), div. listverk mm. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752 og 3893)
			Plantegning messe 1962 (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752)
Vei 100-7	102 Arbeiderbrakke	1946	Opprinnelige tegninger ikke funnet.* Se brakke 101.
			SNSK AS 1974: Planer for ombygging, planer før/etter, snitt, oversikt dører/vinduer. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3783b)
Vei 100-8	104 Arbeiderbrakke	1947	Opprinnelige tegninger ikke funnet.* Se brakke 101.
Vei 100-9	103 Arbeiderbrakke	1946	Opprinnelige tegninger ikke funnet.* Se brakke 101.
			Siv.ing. Bjarne Instanes 1977: plan/oppriss forlegningsrom, dør-/vindusskjema (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3783b)
Vei 100-11	106 Arbeiderbrakke	1948 (antatt)	Opprinnelige tegninger ikke funnet.* Se brakke 101.

			SNSK Grubekontoret AS, sign. Ø.D. 1969/-70: Restaurering brakke 105 og 106: planer, snitt/plan av 1- og 2-mannsrom, nye skap. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3774)
Vei 100-13	115 Arbeiderbrakke	1957	Bjarne Willanger, bygningsteknisk konsulent, Bergen, 1956: Plan, fasader, bjelkelagsplan, snitt, oppriss stenderverk yttervegg, detaljer av bjelkelag og skillevegger, vindusdetaljer mm. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3744)
Vei 100-2	Butikklager	1977	Søk ikke prioritert.
Vei 100-4	109 Bad, vaskeri og fyrhus (revet)	1948	Arkitekt Jacob Hanssen 1947, rettet april 1948: Planer, fasader, snitt, detaljtegninger/skjema av dører, vinduer, mm. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893)
	Hybelbygg Unis	2005	Søk ikke prioritert.
Vei 100-4B	Nytt fyrhus (FH-6)	1974	Søk ikke prioritert.
Vei 100-16	Drosjeriggen	1980-tallet	Søk ikke prioritert.
Uten adresse	113 Transformatoriosk	1950	SNSK AS. Tegning signert B.N. 10.08.1950. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752)
Vei 101-1A	Vaktmesterverkstedet	1960-tallet	Ikke funnet
Vei 101-1B	111 Snekkerverkstedet	1945/1947	Udatert tegning: plan, fasader, snitt. Svensk lemmebrakke. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893)
Vei 101-1B	Maleverkstedet	1970-tallet	Ikke funnet
Vei 101-1C	Musikkstudio	2002	Gunnar Kile: plan og fasader
Vei 101-3	150 Sandtørkeriet	1950/1952	SNSK AS, sign Tr. B 1950. Plan, fasader, snitt, detalj veggkonstruksjon. (Nasjonalarkivet Tromsø, R124)
			SNSK AS 28.10.1952. Tilbygg og ombygging av taket. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752)
Uten adresse	Pumpehuset med rørgate	1970-tallet	Ikke funnet
Uten adresse	Ekspansjonshus med rørgate	1982	Søk ikke prioritert.

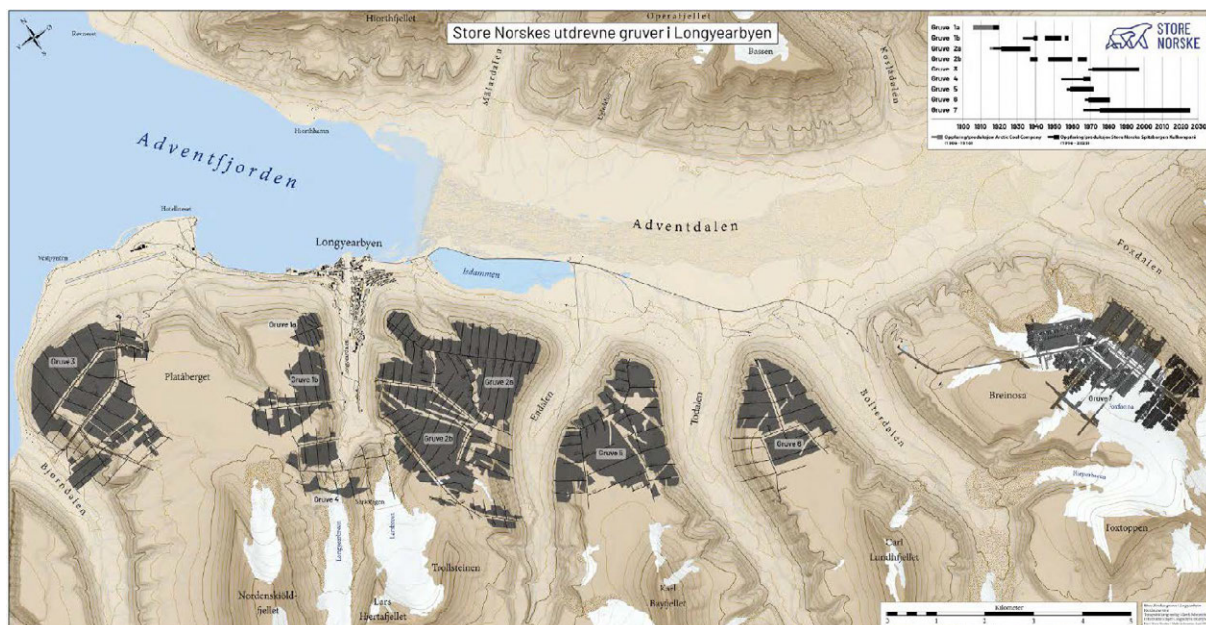
**Arbeiderbrakkene 101–106 er ikke nevnt i Jacob Hanssens regnskapsoversikt 1950. Eventuell arkitekt er ikke bekreftet, se mer om dette senere.*

Oversikt over gruver og bydeler 1906–2025

Gruver og byens forflytning er skjematisk framstilt i tabellen nedenfor, sortert etter året gruva åpnet. Tabellen viser samlet driftsperiode, kortere driftspauser er ikke oppgitt. Oppfaring av gruvene kunne foregå flere år før driften kom i gang. For eksempel var det oppfaring i Gruve 4 fra 1954 fram til midten av 1960-tallet, da arbeiderne kunne bo i Nybyen både i oppfaring- og driftsperioden.

Gruve 1A (Amerikanergruva) ble etablert av Arctic Coal Co., men ble overtatt av Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS i 1916. De øvrige gruvene ble etablert og driftet av Store Norske.

Kullet ble fraktet via taubaner fra gruva/daganlegget til taubanesentralen på Skjæringa og videre til utskipingshavna på Hotellneset. Kullet ble fraktet i kullvogner (kibber) som hang i kabler høyt oppe i lufta, båret av taubanebukker. Siste etappe ut til Gruve 7 på Breinosa lengst øst i Adventdalen var et unntak. I over femti år ble kullet herfra fraktet på lastebiler gjennom Adventdalen. Taubanetraseene og bukkenes karakteristiske trekonstruksjoner danner ikoniske strukturer gjennom landskapet i og rundt Longyearbyen.

Kart over alle gruvene nr. 1–7 knyttet til Longyearbyen. Kilde: Store Norske

Driftsperiode	Gruve	Tilhørende bosetning	Merknad
1906–1920	Gruve 1A Amerikanergruva	Longyear City «Amerikanerbyen»	Gangavstand til gruva
1921–1937	Gruve 2 A	Gamle Longyearbyen	Gangavstand til gruva over elva
1937–1968	Gruve 2B	Nybyen (fra 1946) Sverdrupbyen	Gangavstand til gruva, fra 1947 gangbro over til Sverdrupbyen
1939–1958	Gruve 1B	Sverdrupbyen anlagt 1938	Gangavstand til gruva
1966–1970	Gruve 4	Nybyen Sverdrupbyen	Gangavstand til gruva
1959–1972	Gruve 5	Ingen	Busstransport
1969–1981	Gruve 6	Ingen	Busstransport
1971–1996	Gruve 3	Ingen	Busstransport
1976–2025	Gruve 7	Ingen	Busstransport

Navn og himmelretninger

Navn på institusjoner, betegnelser for bydeler, gruver og enkeltbygninger har endret seg i historiens løp. Dette gjør både omtale av disse og arkivstudier mer komplisert.

Vi benytter eldre betegnelser der dette er naturlig i den historiske framstillingen. Vi bruker som hovedregel navn på etater og bedrifter som var gjeldende i perioden som omtales, for eksempel sier vi Sysselmannen fram til navnet ble endret til Sysselmesteren i 2021. Dette gjør det enklere i forhold til kildebruk, sporbarhet og sitater.

Bygningene i Nybyen hadde opprinnelig brakkenummer i samsvar med nr. på situasjonskart utarbeidet av Store Norske. De fikk nytt nummersystem i samsvar med nye gateadresse omkring 1990. For eksempel fikk arbeiderbrakke 101 ny adresse Vei 100-5, i dagligtale Brakke 5. Vi benytter dagens gateadresser som identifikasjon i bygningsskjemaene sammen med opprinnelig brakkenummer og eventuelt bygningsnavn. Arkivalia og eldre tegninger viser til brakkenummer og navn (som Jomfruburet).

Himmelretninger i Longyearbyen kan være forvirrende. Longyeardalen strekker seg i nordøstlig retning og er en sidedal på sørsida av Adventdalen/fjorden. Dette blir ofte forenklet til nord-sør. Eldre tegninger i Nybyen referer for eksempel til fasade vest mot Longyearelva. For enkelthets skyld gjør vi samme forenkling.

Vernestatus og overordnede dokumenter

Kulturmiljøet Nybyen kan avgrenses på ulike måter. Vi forholder oss til avgrensningen i Riksantikvarens database Kulturminnesøk. Nybyen har formelt vern som kulturminneområde i arealplan, med en litt snevrere avgrensning.

Nedenfor nevnes noen overordnede dokumenter som gir føringer for kulturminnevern på Svalbard. Flere andre dokumenter er relevante for Nybyens framtid, som skredrapporter mv. Dette oppdraget er begrenset til kulturhistorisk dokumentasjon, øvrige temaer utdypes ikke.

Svalbardmiljøloven – fredning

På Svalbard gjelder lov om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven) av 2001, med senere endringer. Loven omfatter blant annet kulturminnevern, fredning og arealplanlegging.

Svalbardmiljøloven erstattet tidligere forskrift om kulturminner på Svalbard fra 1992, da grensa for automatisk fredning av kulturminner fra 1945 eller eldre, ble innført.

Svalbardmiljøloven § 3 har følgende definisjon:

f. «kulturminne: alle spor etter menneskelig virksomhet i det fysiske miljø, herunder lokaliteter som det knytter seg historiske hendelser til. Med kulturmiljøområder menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.»

Ifølge svalbardmiljøloven § 39 første ledd er kulturminner fra før 1946 automatisk fredet.

Ifølge § 39 fjerde ledd kan direktoratet (Riksantikvaren) ved vedtak frede kulturminner fra tiden etter 1945, med fast og løst inventar, samt et område omkring. I henhold til § 19 er det også mulig å frede kulturmiljøområder.

I Nybyen er én bygning automatisk fredet: Vei 101-1B opprinnelig nr. 111 Snekkerverkstedet. Like nordøst for Nybyen er daganlegget ved Gruve 2B automatisk fredet (Askeladden ID 136716). Dette omfatter rester av revet fjellheis, der nedre del ligger innenfor Nybyens avgrensing. Rundt Snekkerverkstedet og traseen for fjellheisen er det en automatisk fredet sikringssone på 100 meter, jf. svalbardmiljøloven § 39 tredje ledd. Dette innebærer at alle de små bygningene i nordre del av Nybyen ligger innenfor sikringssonen. Dette innebærer generelle krav til tiltak i området, men gir ikke direkte vern av bygninger/anlegg oppført etter 1945.

Arealplan Longyearbyen

Kulturminner og miljøer kan sikres vern gjennom arealplan i henhold til svalbardmiljøloven § 49. Nybyen har siden vedtak av Longyearbyens første arealplan i år 2000 hatt status som kulturminneområde. Gjeldende arealplan 2016–2026 ble vedtatt i 2017. Nybyen omtales i planbeskrivelsen, s. 43–44:

«Nybyen, felt B/N/KM (bolig, næring, kulturminner). Området har en enhetlig og relativt intakt bebyggelse som er regulert til bevaring. Arealplanen tillater ikke fortetting eller store utvidelser i dette området.

Nybyen ligger innenfor 100 og 100 års skredsonene. Dersom det skal tillates ny bebyggelse eller virksomhet innenfor skredsonen må området sikres mot skred.»

Utfyllende bestemmelser gir føringer for bevaring og utvikling:

«§ 24.1 Kombinert byggeområde (bolig/næring) / kulturminneområde, felt B/N/KM (Nybyen) Deler av feltet ligger innenfor fareområdet ras- og skredfare H310, jf. § 43.1.

Innenfor området er det tillatt med bolig, næring i form av overnatting, bevertning, samt virksomhet innenfor kunst- og håndverk.

Målsettingen med arealbruksformålet er å bevare den bevaringsverdige bebyggelsen med tilhørende anlegg, samt helheten i det særpregede bygningsmiljøet. Hele bygningsmiljøet innenfor området skal bevares og eksisterende bebyggelse tillates ikke revet.

Ved vedlikehold og utbedringer på eksisterende bygninger skal fasadeuttrykk og konstruksjon bevares. Fasadeelementer som vinduer, dører, listverk, taktekking, fasadebekledning, overflatebehandling skal bevares. Ved nødvendig utskifting brukes samme type materialer som originalt. Restaurering/tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere tilstand kan tillates, der hvor dette ivaretar kulturminneverdiene bedre enn ved bevaring av det eksisterende.

Ved nybygg skal det påses at bygningen tilpasses bygningsmiljøet i bevaringsområdet. Før det tas standpunkt i bygge- eller ombyggingssaker, skal de sendes Sysselmannen til uttalelse. Påbygg og fasadeendring kan tillates etter søknad i bygningenes lengderetning, men ikke på langsiden. Tilbyggene skal ikke ha større volum enn allerede eksisterende tilbygg i området, og de skal underordne seg bygningens hovedform. Det skal påses at tiltaket tilpasses bygningsmiljøet i bevaringsområdet. Før det tas standpunkt i bygge- eller ombyggingssaker, skal de sendes Sysselmannen til uttalelse.

Dersom bygninger innenfor bevaringsområdet ved brann eller annen uopprettelig skade må erstattes av nybygg, tillates det oppført bebyggelse med samme dimensjoner, høyder og formuttrykk som den bygning som erstattes.

Alle meldinger og søknader om tiltak og virksomhet i området som er i tråd med bestemmelsene skal oversendes Sysselmannen til rådgivende uttalelse før tillatelse kan gis. Longyearbyen lokalstyre har ansvar for å oversende søknaden til Sysselmannen. Sammen med søknad om tiltak eller virksomhet skal det legges ved en estetisk redegjørelse. Redegjørelsen skal inneholde en vurdering av hvordan tiltaket eller virksomheten har tilpasset seg eksisterende og omkringliggende bygg i kulturminneområdet med hensyn på volum, høyde, takvinkel, møneretning, materialbruk og bygningsselementer.»

Arealplanen for Longyearbyen er under rullering, med høring av planprogram våren 2026. Et sentralt spørsmål er å sikre kulturmiljøverdier og avklare Nybyens framtid. Parallelt ble det 10.04.2026 varslet oppstart av «Delplan for tidligere studentboliger i Nybyen (D66)». Planarbeidet utføres av LPO Arkitekter AS på vegne av Norges Arktiske Studentsamskipnad. Kunnskapsdepartementet har bedt Samskipnaden utrede mulig sanering (riving) av fem tidligere studentbrakker (Vei 100 nr. 3, 4, 9, 11 og 13), som alle er vernet i gjeldende arealplan. Lokalstyret anbefalte at delplanen ble utvidet til å gjelde hele Nybyen, dette er lagt til grunn ved oppstart og høring av planprogram.

Stortingsmelding 26 (2023–2024) Svalbard

I Svalbardmeldingen omtales kulturmiljøhensyn generelt på s. 38:

«De nasjonale målene for kulturmiljøpolitikken er forankret i Meld. St. 16 (2019–2020). På Svalbard er målet at de «100 viktigste kulturminnene» skal sikres gjennom aktiv forvaltning. Det nasjonale målet følges opp gjennom å utføre prioriterte tiltak og oppgaver i «Kulturmiljøplan for Svalbard».

Kulturminnenes betydning for reiselivet framheves, s. 50:

«Den landbaserte reiselivsaktiviteten består i stor grad av aktiviteter og opplevelsestilbud konsentrert i Longyearbyen og områder som kan nås på en dagstur fra byen. Mye av aktiviteten er opplevelser tilknyttet naturen og kulturminnene som finnes i disse områdene.»

Skredproblematikken i Nybyen omtales på s. 78:

«Etter at sentrumsområdet er sikret er risikoen størst mot bebyggelse i Nybyen, samt ved deler av havneområdet. Det er av flere årsaker ikke ønskelig å tilrettelegge for personopphold, herunder boliger, i Nybyen og området vil ikke bli prioritert for skredsikringstiltak.»

I denne føringen er forholdet til kulturmiljøverdier i Nybyen ikke drøftet.

Kulturminneplan for Svalbard 2013–2023

I gjeldende «Kulturminneplan for Svalbard 2013–2023» inngår Nybyen i det prioriterte kulturmiljøet nr. 53 Longyearbyen gruveby, uten nærmere beskrivelse av Nybyen eller vurdering av enkeltbygningers verneverdi.

Verneplan: Teknisk industrielle kulturminner i Longyearbyen og omegn

Rapporten «Teknisk industrielle kulturminner i Longyearbyen og omegn. Verneverdier og forvaltning» ble utarbeidet av Sysselmannen i samarbeid med Store Norske og Longyearbyen

lokalstyre i 2010, utgitt som Sysselmannens rapportserie nr. 1/2010. Her gis en samlet oversikt, vurdering av verneverdier og strategier. Boligbebyggelse er ikke med her, men Gruve 2B og rørkassene i Nybyen er omtalt, s. 67: «I Nybyen står rørkassene i et miljø som har store deler av sammenhengen mellom dagbrudd, bosetting og teknisk infrastruktur bevart.» Vedlikehold av disse anbefales. Som illustrasjon til rørkassene er Pumpehuset avbildet.

Videre nevnes Snekkerverkstedet, Maleverkstedet og Sandtørkeriet i Nybyen som del av miljøet som omfattes av kulturminneområdet i arealplanen. Disse bygningene er ikke nærmere beskrevet. Andre bygninger, som en transformatoriosk fra 1952 er ikke omtalt.

Stedsanalyse Longyearbyen

LPO Arkitekter har utarbeidet en stedsanalyse for Longyearbyen 2024–25. Under kapitlet «Bydelenes karakter og endringskapasitet» er Nybyen omtalt:

«Nybyen er et av Longyearbyens eldste og viktigste kulturmiljø og er vernet gjennom arealplan. Hoveddelen av Nybyen ble planlagt og oppført raskt etter krigen og framstår i dag som en samlet helhet med en klar organisering og struktur. Ettersom Sverdrupbyen ble satt i brann på 80-tallet og Svea er fjernet, er dette den siste arbeiderbrakkebyen vi har igjen etter Store Norskes gruvedrift. Repetisjonene og de gjentatte, forseggjorte detaljene i den ellers nøkterne utformingen av bygningene er viktig for helheten og forståelsen av livet som gruvearbeider i Longyearbyen i companytowntida.»

Det påpekes at utydelige vernebestemmelser i arealplanen er en trussel for ivaretagelse av Nybyen. En streng vernepraksis kan stå i veien for nødvendig standardheving og energioppgradering. LPO lufter ideen om å beholde et representativt bygg som del av Longyearbyen som «friluftsmuseum», og tillate større endringer på de øvrige.

Nybyen sett fra elveleiet i 2009. Situasjonen er svært lik dagens, men den øverste rødbrune arbeiderbrakka (nr. 105) er senere revet grunnet stormskader. Foto: Siri Hoem

1906–40: den gamle byen

Den første bebyggelsen i Longyeardalen ble oppført av det amerikanske selskapet Arctic Coal Company. De etablerte to gruver og bebyggelse, som Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S (Store Norske / SNSK) overtok i 1916. Den gamle bydannelsen innebar etablering av strukturer og fordeling av funksjoner som har preget byen fram til i dag: Longyeardalen med gruver og bosetning, Sjøområdet med tekniske funksjoner, og Hotellneset med kullager og lasteanlegg. Likeså har byen navn etter den amerikanske grunnleggeren John Munro Longyear.

1906–16: Longyear City – Amerikanerbyen

The Arctic Coal Co. startet kullutvinning på vestsida av Longyeardalen i Mine No. 1 (Gruve 1A, Amerikanergruva) i 1906. Småhusbebyggelse ble reist like nedenfor. Leiren ble kalt Longyear City etter selskapets grunnlegger John Munro Longyear. Det var kort vei fra bosetningen til gruva og forbindelse med skinnegang til Sjøområdet og kaia. Her nede ble det bygget kraftstasjon og lagerbebyggelse. Omkring 1913 besto tettstedet av ca. 25 bygninger. Ledelsen var amerikansk, men gruvearbeiderne var norske og svenske. Levestandarden var dårlig og konfliktnivået høyt.

I Longyear City lå husene på hver side av skinnegangen med lengderetningen langs terrengfallet. Etter hvert ble det etablert flere parallelle gateløp. Arbeidere og funksjonærer bodde i samme by, men atskilt i hus av ulik standard. De fineste husene for funksjonærer og administrasjonen lå øverst i lia, mens arbeiderbrakkene lå nederst. Det var trangbodde arbeiderbrakker for 32 og 64 mann med felles vaskevannsfat. Stigere (gruveformenn) og funksjonærer bodde i familieboliger med høyere standard (Arlov 2003, s. 364).

Longyear City, Arctic Coal Company's bebyggelse nedenfor Gruve 1A i 1908. Foto: Anders Beer Wilse, Norsk Folkemuseum / nb.no

Foruten arbeiderbrakker og familiehus hadde byen kontorer, sjefsmesse, bestyrerbolig, legekantor med sykerom, arbeidermesse, bakeri, formannsmesse, stall, fjøs, grisehus og hundehus. De fleste var trehus, kun stallen og formannsmessa var av betong.

I 1913 ble det gjort prospektering i Sukkertoppen på motsatt side av dalen, senere Gruve 2A.

1916: Store Norske overtar gruvebyen

Våren 1916 kjøpte Det norske Spitsbergensyndikat eiendommen til Arctic Coal Co. med gruve og bebyggelse. Selskapet Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S ble stiftet 30.11.1916 og overtok eiendommen og gruvedriften. Syndikatet overtok ACCs kontor i Tromsø, men fra 1919 ble Store Norskes avdelingskontor flyttet til Harstad. Byen het Longyear City fram til 1926, da det fornorsket navnet Longyearbyen ble tatt i bruk etter Norges nyvunne suverenitet over Svalbard.

Store Norske tok i bruk bygningene i Amerikanerbyen nedenfor Gruve 1, blant annet 11 arbeiderbrakker. Bostandarden var lav, med brakker for opptil 72 mann innredet med lave skillevegger i firemanns båser. Det manglet et felleshus. Om sommeren fikk byen vann via ledning fra Vannledningsdalen. Om vinteren måtte man skjære isblokker fra Isdammen i Adventdalen, isblokkene ble lagt utenfor husene. I 1916–17 overvintret 141 mennesker, hvorav 12 kvinner, som var hushjelpere og funksjonærer (Arlov 2003, s. 360). I 1917 oppsto en stor streik grunnet boforholdene.

Store Norske startet straks oppgradering og heving av bostandarden, og flere hus ble oppført fram mot 2. verdenskrig. I 1916 ble det bygget fem nye brakker på 170 m² for 24 mann i hver, fordelt på 2- og 4-mannsrom. Ifølge Adolf Hoel kunne disse «uten vanskeligheter innredes med god plass til 40 mann» (Hoel 1906 sitert i Løkken i Arlov 1991, s. 116). Ytterveggene var av bindingsverk med fire lag bordkledning og papp. De fleste husene var av tre med fundamenter av tre- eller betongpeler. Noen få bygninger hadde støpt kjeller. Husene var levert av ulike firma og tømmermestere på fastlandet, fra Hammerfest til Hamar. Det ble også satt opp tilflyttete hus fra andre steder på Svalbard (Løkken i Arlov 1991, ss. 116–117). I 1916 ble det bygget en sykehusbrakke, og i 1920 ble det oppført nytt dampbad under Arbeidermessa. I 1921 ble det bygget ny kirke, som også huset et skolelokale. Byen hadde dermed fått flere fellesfunksjoner. Samme år ble det bygget nytt lasteanlegg på Hotellneset.

Gruvebyen besto nå av flere bygningsgrupper: Longyear City, Sjøområdet med tekniske funksjoner og Hotellneset med kullager og utskiping. Selve byen under Gruve 1 besto av ca. 25 hus, og flere ble oppført fram mot 1940. En 1250 meter lang skinnegang skar gjennom terrenget fra Sjøområdet til byen, derav navnet Skjæringa.

Utenfor byen ble det etablert to små parallelsamfunn knyttet til tekniske funksjoner og videre behandling av kullet fra gruve. I Sjøområdet nedenfor Skjæringa var det kraftstasjon, verksteder, smie, ulike lagerbygg og radiostasjon. De som jobbet her, hadde egen messe, Maskinmessa. Lagringsplass for kull ble etablert på Hotellneset. (Her ble det første turisthotellet oppført i 1896, senere flyttet til Longyear City som stedets butikk.) Det utviklet seg et eget samfunn på Nesset. Her foregikk skeiding (skille kull fra stein) og lagring av kull, med renseverk og lasteanlegg. Det var over tre kilometer til byen, og nærhet til arbeidsplassen var avgjørende. Dermed ble om lag tretti mennesker bosatt på Nesset, også kvinner og barn. Foruten boligbrakker hadde stedet egen messe, salong og kiosk. Trivselen var stor, og i 1960-åra flyttet de siste motvillig herfra og inn til byen.

Gamle Longyearbyen nedenfor Gruve 1 (A) og Sjøområdet i 1936. På Skjæringa ligger noen få bygninger med statlige funksjoner. Innerst i dalen er det fortsatt urørt natur, og elva breier seg utemmet. Kullstripa over dalen følger taubanetraseen fra Gruve 2 (A) til Hotellneset (ut mot høyre). Kilde: TopoSvalbard ID: S36_3039. (c) Norsk Polarinstitut

Hotellneset med kullager, losseanlegg, noen få boliger og messe i 1936. Kilde: TopoSvalbard ID: S36_3037. Norsk Polarinstitut (noe beskåret)

Longyearbyen var en «company town», der gruveselskapet sto for all virksomhet og drift, innkvartering, bespisning, infrastruktur, kirke, skole etc. Det var egne regler for mangt, eget lovverk og lokale spitsbergenpenger. Det var et utpreget mannsdominert og klassesdelt samfunn, med Store Norske som eneheriker. Samfunnet hadde stor gjennomtrekk, med arbeidere på sesongkontrakt, men en del gruvearbeidere tok flere sesonger.

Gruve 1A ble nedlagt etter en dramatisk ulykke i 1920. En kullstøveksplasjon førte til at 26 mann døde, og gruva sto i brann. Gruve 2 tvers over dalen åpnet i 1921, med taubane ut til Hotellneset. Det ble bygget taubanebucker av stål på betongfundamenter over elvedalen. Arbeiderne måtte krysse dalen til fots og tok fjellheis opp til daganlegget i Sukkertoppen.

Store Norske var et privat selskap med sterke økonomiske forbindelser til Staten. I 1920-åra slet flere av gruvene på Svalbard, og Kings Bay AS i Ny-Ålesund fikk driftsstans noen år fra 1929. Store Norske hadde størst kullreserver, og Staten satset derfor på Longyearbyen. Da Svalbardtraktaten trådte i kraft og Norge fikk suverenitet over Svalbard i 1925, var Longyearbyen et samfunn med over 500 overvintre. I tillegg til boliger hadde byen kirke, telegraf, kontorer, sykehus, bakeri, kino, stall, fjøs osv. På Skjæringa holdt staten til, med Sysselmannen, Svalbard Radio / Televerket og Bergmesteren. Byen utviklet seg med nye velferds- og kulturtilbud, som Svalbard Turn, mannskor, misjonsforening og bibliotek. I 1933–34 kjøpte Store Norske Sveagruva fra svenskene, og selskapet utviklet to gruvebyer.

1937–39: Gruvene flytter – Sverdrupbyen anlegges

Gruve 2A var ferdig utdrevet i 1937. Samme år ble det åpnet nytt utslag til Gruve 2 innerst i dalen på østsida. Kullaget i Gruve 2 gikk kontinuerlig gjennom fjellet. Her ble det drevet avanserende longwallbrytning, der tunneler (hovedstoller) og tverrslag ble drevet innover i fjellet. Etter hvert ble det lange transportveier inne i gruva, og det ble behov for et nytt utslag for å ta ut kull. Dette utslaget ble i samtida kalt H2N, senere Gruve 2B. Daganlegg og taubaneanlegg ble oppført i 1937.

Nytt utslag med daganlegg ved H2N i 1937, med taubanen som krysset elvedalen mot Taubanesentralen på Skjæringa. Foto Sigurd Westby, Svalbard museum SVF 46452

Det ble stadig flere innbyggere i gruvebyen. Vinteren 1937–38 overvintret drøyt 600 personer, av disse var flere kvinner og barn. I 1939 åpnet Gruve 1B i fjellet på vestsida av dalbunnen. To nye gruveåpninger lå nå innerst i dalen, et par kilometer fra den gamle byen. Arbeiderne i Gruve 2 bodde stadig i Gamle Longyearbyen, hvilket var upraktisk. Det ble lang vei for arbeiderne. Dermed flyttet gruvebyen etter de nye gruvene.

I første omgang ble det bygget en ny leir på vestsida av dalen under Gruve 1B. En husklynge kalt Sverdrupbyen ble oppført i 1938–39, oppkalt etter direktør Einar Sverdrup, som var drivkraften bak satsningen. Det forelå en reguleringsplan for Sverdrupbyen i 1938. Før krigen ble det oppført tre boligbrakker for 56 mann hver. Disse hadde tomannsrom, som var en stor standardheving. Arbeidermesse Vest (AMV) ble oppført, med bad og lomp (omkladningsrom) i kjelleren. Fellesbadet var en nyvinning og betydelig standardheving, sammenlignet med vaskefat og vannsøl i brakkene. De lange arbeiderbrakkene lå vinkelrett på terrengfallet, med et enkelt gateløp og fjellheis opp til Gruve 1B, mens messa lå ut mot elvedalen i øst. Bygningene var generelt i to etasjer med saltak. Fasadene var kledd med trepanel og takene tekket med papp. Husene var fundamentert på trepeler, men Arbeidermessa hadde støpt kjeller. Det ble også bygget funksjonærboliger, med plass for familier, og noen lagerbygg.

Det ble bygget vei mellom Gamle Longyearbyen og Sverdrupbyen og ført fram kraftledning. Fra Sverdrupbyen hadde arbeiderne gangavstand til nye gruve 1B. Foreløpig var det ingen bebyggelse nedenfor det nye utslaget til Gruve 2B, og ingen veiforbindelse over til Sverdrupbyen. Før krigen ble fjellheisen nord i dalen, ved Gruve 2A i Sukkertoppen, benyttet som atkomst til Gruve 2B (DAR-gruppen 2000, s. 4).

Sverdrupbyen sett fra Gruve 1B i 1941. Bebyggelsen ble påbegynt før krigen, men ikke fullført, i henhold til en reguleringsplan fra 1938. Tre arbeiderbrakker og Arbeidermessa er oppført, samt en funksjonærbolig og en lagerbygning mot nord (til venstre). Foto: Einar Dorenfeldt Jenssen. Svalbard museum SVF 46846

Bygging av Arbeidermessa i Sverdrupbyen i juli 1939. Skråstilt rupanel spikret rett på bindingsverket bidrar til å avstive ytterveggene. Foto: Sigurd Westby, Svalbard museum, SVF 46251

Gamle Longyearbyen fullt utbygget i 1941. Her bodde arbeidere og funksjonærer i samme by, men de var klassemessig delt i bygninger av ulik standard. Den nye taubanen mot Gruve 2B krysser elveleiet. Foto: Einar Dorenfeldt Jenssen, Svalbard museum SVF 46836

Longyearbyen – en delt by før 1940

Sett bort fra de perifere bosetningene knyttet til tekniske funksjoner i Sjøområdet og på Nesset, hadde gruvearbeidernes by vært samlet fra 1906–38. Sverdrupbyen ble uttrykk for en ny byutvikling. For første gang ble gruvearbeidernes by geografisk splittet, med stor avstand til Gamle Longyearbyen. Stikkord var stadig nærhet til arbeidsplassen og klassedeling. I Sverdrupbyen bodde gruvebus og funksjonærer i samme bydel, men klassemessig delt i ulike bygninger, med en viss innbyrdes avstand. Sverdrupbyen ble etter hvert en ganske selvstendig bydel, med boliger, fellesfunksjoner, messe, fyrhus og gruve. Gamle Longyearbyen var fortsatt i bruk, og statens ansatte forble på Skjæringa.

Før 2. verdenskrig besto Longyearbyen av disse fem bebygde områdene (bydelene), med hver sin geografiske avgrensning, stedstilpassete funksjoner og identitet:

Område/bydel	Funksjon	Beboere
Gamle Longyearbyen	Gruveby, blandete funksjoner	arbeidere og funksjonærer
Sjøområdet	Tekniske funksjoner, kai, liten bosetning og messe	arbeidere
Hotellneset	Behandling av kull, skeiding og lager, liten bosetning og messe	arbeidere og noen funksjonærer
Skjæringa	Statlige funksjoner, boliger og kontorer	statsansatte
Sverdrupbyen	Gruveby, blandete funksjoner	arbeidere og funksjonærer

1940–45: 2. verdenskrig og Store Norske

Krigen satte en stopper for den stadig mer omfangsrike kullgruvedriften i Longyearbyen. Flere gruvearbeidere rømte raskt leiren og dro til fastlandet, men driften fortsatte det første krigsåret. I mars 1941 oppsto brann i Gruve 2 grunnet varmgang i ei vifte. Drifta var så vidt kommet i gang igjen da krigen tok hardere grep og all gruvedrift stanset.

Myndighetene valgte å evakuere sivilbefolkningen i august/september 1941, da man fryktet at Svalbard skulle bli okkupert. Arbeidsstokken var nå 675 lønnete personer og ca. hundre kvinner og barn. Under evakueringen av den norske befolkningen ble deler av bebyggelsen og tekniske anlegg ødelagt av allierte styrker, for å hindre at ressursene falt i fiendens hender. Dette omfattet blant annet taubaneanlegg i Longyearbyen. Stålbukkene til Gruve 2 ble sprengt overende, og kullageret på Nesset ble satt fyr på. Alle husdyrene ble slaktet og hestene skutt.

I 1941–42 hadde tyskerne inntatt Svalbard og bygde en rekke værstasjoner på øya. I Longyearbyen var en norsk liten garnison som skulle vedlikeholde anleggene. Sommeren 1943 hadde Store Norske planer om å gjenoppta gruvedriften. Det var nødvendig å reparere anleggene etter ødeleggelsene ved evakueringen i 1941. Planene ble imidlertid stanset av de tyske krigshandlingene i september samme år.

Tyske angrep 1943

Kulturmiljøene på Svalbard ble hardt rammet under krigen. Tyskerne iverksatte Operasjon Sizilien (eller Zitronella) mot de allierte anleggene på Svalbard. Krigsskipene Tirpitz og Scharnhorst, ni jagerfly og en bataljon soldater ble sendt nordover i 1943. Det meste av bebyggelsen i Longyearbyen, Sveagruva, Isfjord radio på Kapp Linné og de russiske anleggene i Barentsburg og Grumant gikk tapt. Den norske gruvebyen Ny-Ålesund, drevet av Kings Bay AS, fikk mindre skader under tyskernes angrep, likeså ble den russiske gruvebyen Pyramiden spart.

Gamle Longyearbyen ble skutt i brann og tilnærmet utradert under tyske angrep 8. september 1943. Krigsskipet Scharnhorst bombarderte byen med granater, mens jagerfly angrep anleggene fra lufta. Det meste av Sjøområdet ble utradert, samt indre del av Gammelkaia. All bebyggelse på Hotellneset ble nedbrent.

Det ble satt i land tyske tropestyrker som gikk mot Sverdrupbyen innerst i dalen, der 38 nordmenn skulle forsvare området. Menneskeliv gikk tapt på begge sider. Troppene ble imidlertid tilbakekalt på vei opp bakken mot Sverdrupbyen. Her ble skadene mindre, men en funksjonærbolig, brakke III og halve propslageret (gruvetømmer) brant ned, og messa fikk skuddskader. For øvrig var bygningene og Gruve 1B med taubanen tilnærmet intakt. Gruve 2 ble derimot hardt rammet. Daganleggene ved begge hovedstoller ble skutt i brann. Ved H2N (Gruve 2B) hadde brannen spredt seg til innslaget i øvre fløts ca. 14 meter høyere. Øvre kullgang var ikke drivbar, og det hastet med å slukke brannen for å sikre resten av gruva.

Planer for gjenopptaking av gruvedriften tok til kort etter de tyske angrepene. Det var lenge usikkerhet om skadeomfanget, og slukningsarbeidet kom ikke i gang før sommeren 1944. Samtidig pågikk planlegging av gjenoppbyggingsarbeidet i Store Norskes ledelse, der situasjonen var langt fra oversiktlig. Det var dessuten økonomisk krise i gruveselskapet.

Splittet ledelse og planer for gjenoppbygging

Under krigen ble ledelsen i Store Norske splittet i to land. Gruvekontorets stab var evakuert til England og opprettet et provisorisk kontor i London i oktober 1941. Kort etter ble det oppnevnt et eksilstyre med Hilmar Reksten som styreformann. Det gamle aksjonærvalgte styret var i Oslo, med Conrad W. Eger som leder. Dette medførte at to Store Norske-kontorer i henholdsvis London og Oslo arbeidet parallelt for å gjenoppta kulldriften på Svalbard. Kontorene var ganske uvitende om hverandres arbeid med planleggingen, siden krigen hindret fri kontakt. Kontoret i London med Reksten i spissen hadde i praksis kontroll på bestillinger og tett kontakt med departementet, mens Oslokontoret synes å ha mer praktisk kunnskap om behovene på Svalbard.

Det var mangel på kull i Europa og dyrt å importere. Departementet ønsket derfor at produksjonen på Svalbard skulle komme i gang så fort som mulig, med størst mulig volum, for å sikre landets selvberging. Den 15.11.1943 søkte Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S om lån til anskaffelse av maskiner og annet som var nødvendig for gjenopptakelse av gruvedriften. Ved kongelig resolusjon 23.12.1943 bevilget Handelsdepartementet over 95 000 i engelske pund som lån, etter søknad fra Londonkontoret. Men gjenoppbyggingsarbeidet skulle ta tid.

Viseformann i Store Norske C.W. Eger oppholdt seg i Stockholm i siste del av krigen. I et brev til professor Fredrik Vogt i desember 1944 kommenterte Eger situasjonen i selskapets ledelse under krigen. Vogt var rådgiver for regjeringen i Gjenreisnings- og Forsyningsdepartementet i London. Eger bekreftet at det ikke hadde vært mulig å få et riktig bilde av ødeleggelsene i

Longyearbyen, verken fra tyskerne eller andre. De fikk heller ingen orientering om hva som var planlagt fra Londonkontoret og følte seg «avskåret fra å foreta noen positive skritt fra selskapets side. (...) Da man av NS-styret hadde fått tvunget inn som statens representant i styret en av departementets NS-folk (den nye industridirektøren Finn Arneberg), faldt det vanskelig å behandle mange ting i styremøter, hvorfor adskillige ting måtte drøftes underhånden.» (Eger gjengitt i Westby 2003, s. 432).

Oslokontorets arbeid og Sigurd Westby

Overingeniør i Store Norske Sigurd Westby var sentral i arbeidet med gjenoppbygging og finansiering av gruveanlegg og bebyggelse i Longyearbyen. Han hadde vært med som bygningsingeniør i Longyear City fra 1916, da Store Norske rustet opp byen etter overtakelsen fra amerikanerne. Westby var ansatt i firmaet fram til 1954, med tre sesonger som vintersjef. Under krigen var han i Oslo. Westbys manuskripter ble utgitt posthumt i 2003. Materialet omfatter Westbys egne dagbøker, styreprotokoller, notater mv. og gir viktig informasjon om situasjonen under krigen.

Tross usikkerhet om tilstanden på Svalbard, og om Londonkontorets arbeid med gjenoppbyggingsplaner, valgte styret i Oslo våren 1944 å begynne planarbeidet for gjenoppbyggingen. I sin beretning 17. februar 1944 beskrev Westby seks mulige scenarier som grunnlag for hovedkontorets planer om gjenoppbygging, avhengig av ødeleggelsesens omfang. Westby lanserte allerede nå spørsmålet om bygningene som var nødvendige for fortsatt drift i Gruve 2-området, burde gjenoppbygges på samme sted som før, eller flyttes nærmere H2N (Westby 2003, s. 424–425).

Påfølgende høst presenterte Westby konkrete planer som en utredning til styret i Store Norske 17. oktober 1944 (Westby 2003, s. 427–428). Han tok utgangspunkt i at alt var rasert i Longyearbyen. Bygget på erfaringer fra før krigen beregnet han et behov for barakkeplass for 452 personer. Han skrev liste med kostnadsestimat over bygninger som måtte oppføres «i byen» og ved sjøen, om lag 15 barakker, ti familiehus for formenn, funksjonærboliger, messer for de ulike samfunnsklassene, forsamlingshus med kino, brannstasjon, sykehus, skole etc. Formannshus og «Jomfrubur» ble spesifisert som brakker á 24 mann. Westby drøftet boligtyper og standard for arbeidere og funksjonærer. Han anbefalte braketypen «Bondeheimen» med areal 8 x 30,9 meter i én etasje med 16 tomannsrom á 3 x 3 meter og sentraloppvarming. Bygningstypen var populær i Sverdrupbyen før krigen. Formannsmessa kunne bygge på samme type, men med spiserom og fellesrom. Kvinnebrakka burde også ha fellesrom. Snekker- og maleverksted burde ligge for seg selv grunnet brannfaren.

Westby forutsatte at det var behov for en undersøkelsesekspedisjon, som reiste nordover 15. mai 1945. Deretter kunne man samme sommer sende en ekspedisjon hvis oppgave ble å sette opp brakker, istandsette kraftstasjonen og teknisk utstyr. Andre og tredje sesong kunne man fortsette byggearbeidene med de permanente bygningene som trengs i gruvebyen. «Senere: forsamlingshus, kirke, skole, båthus, posthus og hus for off. funksjonærer hører kanskje hjemme i tredje sesong.» Målet var å komme i gang med kullproduksjonen – kulturhus og statlige funksjonærer fikk vente.

Westby utdypet sin tanke om å flytte byen:

«Hvis Longyearbyen og inngangsanlegget for grube 2 er ødelagt, mens H2N med silo etc er intakt (og Sverdrupbyen intakt) bør også grube 2 søkes igangsatt snarest mulig, idet man

derved snarest kan komme opp i større produksjon. Da bør det undersøkes nøyere, om Longyearbyen burde oppbygges i dalen under H2N, d.v.s. brakker og andre beboelseshus, messer, butikk, kontor, sykehus, lagerhus, fjøs, stall, bakeri, bad, vaskeri, forsamlingshus o.a., medens kraftstasjon, maskinmesse, hus for taugbanefolk, verkstedfolk og fyrbøtere, hovedlagrene, garasjer, oljelager bygges ved sjøen. (...)

For flytting av byen til H2N taler: kortere faringstid, strømbesparing (avkortning av lavspenningsnett), adskillige hundre meter skinnegang og kabler frigjøres, man sparer vedlikehold av den lange transportveien i gruben fra gamle inngang til H2N, kortere transport av reparasjonsgods i gruben, kortere avstand mellom grube 2 og grube 1, enklere ventilasjon idet utdrevne del av grube 2 isoleres.

Mot flytning taler: lengere avstand fra kai, ny vei eller skinnegang må bygges fra sjøen til H2N, ny fjellheis (hvilket forresten kan være nødvendig likevel), ny grubesmie, nytt lokverksted, nytt elektrikerverksted, nytt lamperum (kan for øvrig arrangeres i nye arbeidermesse), nytt transformatorrum, stentippen må flyttes.» (Westby 2003, s. 430)

Westby fulgte opp med et notat 6. november 1944, der han la flere planer for provisoriske brakker ved sjøen, gjerne lemmehus, som senere kan isoleres og tas i bruk som permanente hus. Han fastholdt ideen om å flytte byen under nye Gruve 2B (Westby 2003, s. 431–432): «I sommerens arbeide inngår, tidligst mulig, undersøkelse og oppmåling av terrenget nedenfor H2N for å bringe på det rene om bebyggelsen for grube 2 kan legges der istedenfor på Longyearbyens gamle tomter.»

I sitt brev til professor Vogt i departementet i desember 1944 viser Eger til Westbys plan og drøfter boligkvaliteter:

«Hvis – og når – det nå skal bygges opp igjen, bør det skje efter en vel gjennomstudert plan. Dette gjelder ikke bare de rent tekniske deler for produksjon og drift, men like meget for den almindelige bebyggelse og hvad dermed står i forbindelse.

I betraktning av at der her skal leve og arbeide et helt lite samfund under så avstengte og særegne forhold, er det om å gjøre at de får det så trivelig som forholdene og økonomien tillater det. På dette område kan der utrettes meget. Gjennom forhåndsstudium og planleggelse med anvendelse av de erfaringer, gode som dårlige, man har til Svalbardforholdene, og under tiltrekning av den moderne og rasjonelle teknik for husbygging (såvel boligbygg som andre samfunnsmessige bygg) vil der innenfor rammen av det økonomisk mulige kunne oppnåes store og fremfor alt varige fordeler og goder for folkene og driften deroppe.

At man til og begynne med må oppføre en del provisoriske hus for å få arbeidet i gang, er nok så, men selv disse oppførelser bør skje efter en plan, som er innpasset i hovedplanen for det hele definitive anlegg. Det må derimot unngåes å la de permanente boliger og andre innretninger få provisorisk eller tilfeldig karakter. Det vil hevne seg i lengden gjennom vanskelige arbeidsforhold, og derigjennem dårligere drift og rentabilitet.» (Eger gjengitt i Westby 2003, s. 432–433)

Oslokontorets planer for gjenoppbygging var ferdige innen mai 1945. Planleggingsarbeidet ble utført av selskapets funksjonærer, som Sigurd Westby, med bistand av sakkyndig kompetanse. De engasjerte ingeniør Lindholm, som hadde planfaglig kompetanse, samme høst. Senere ble en

arkitekt engasjert for å detaljtegne husene. Joachim Lindholm ble ansatt som gruveingeniør i selskapet i 1925 og var lenge sentral i den daglige driften og ledelsen i selskapet. Sent på 1930-tallet hadde han fem sesonger som vintersjef. Vi antar dette er samme ingeniør Lindholm.

Det ble laget enkle situasjonskart med innbyrdes plassering av bygninger (Sellæg 2009, s. 21–22). Lindholm fremmet to alternativer for den gjenreiste byen sør i Longyeardalen: Alternativ I innebar å bygge videre i Sverdrupbyen, mens alternativ II innebar å etablere flere rekker med bygninger langs terrengfallet på østsida av dalen under Gruve 2B.

Oslokontoret utarbeidet selv en rekke hustegninger, hvorav syv ble overlevert arkitekt Aage Blich for videre bearbeiding i mars 1945. Bestillingen til Blich var å «utarbeide en praktisk, ensartet og pen byggemåte passende for arktiske forhold». (Sellæg 2009, s. 23). Vi har ikke funnet mer dokumentasjon om Blichs bidrag og hvilke hus han eventuelt tegnet før arkitekt Jacob Hanssen ble engasjert. Dette er ikke ferdig utforsket.

Londonkontorets arbeid

Store Norskes folk i London ble informert om tilstanden gjennom informanter på Svalbard høsten 1944. De la planer for gjenoppbygging og bestilling av materialer. De ville oppføre boligbrakker og messe i byen og på Hotellneset samt åtte svenske lemmebrakker. Sistnevnte skulle benyttes til innkvartering den første tiden, deretter butikk, lager etc. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3694).

Et udatert brev fra Londonkontoret vinteren 1944/-45 har overskrift «Utredning angående gjenopptagelse av arbeidet ved våre anlegg på Spitsbergen», antatt sendt til Handelsdepartementet. Her lanseres konkrete planer for gjenoppbygging av kraftstasjonen, lossekaien, taubanen, lagrings- og lasteanlegget og øvrig bebyggelse. Sitat s. 6:

«Av beboelseshus ved sjøen er så vel Maskinmessen som fyrbøter- og verkstedsbarakken brendt. Ved at vi legger barakkene for grube 2 belegget i nærheten av fjellheisen ved H2N blir det nødvendig å skaffe plass for de arbeidere som fremdeles får sitt arbeide i Longyearbyen, så som taugbanearbeidere, snekkere, utearbeidere etc., ved siden av maskinister, fyrbøtere og verkstedsarbeidere der tidligere bodde ved sjøen.» (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3694)

De planla en egen messe for 60 mann i Sjøområdet og en mindre messe på Hotellneset. Planene for en ny arbeiderbydel under Gruve 2B ble lagt, likeså prinsippet om atskilt funksjonærbydel, men sistnevnte hadde ennå ikke funnet sin plass i dalen. Sitat s. 7:

«Som foran nevnt er det hensikten å legge arbeiderbarakker og arbeidermesse for grube II belegget i nærheten av fjellheisen for H2N, men vi mener at alle familieboliger for formenn og funksjonærer samt funksjonærmessen, som tidligere bør være i Longyearbyen dog på den måte at bebyggelsen blir trukket nærmere Skjæringen hvorfra man fra husene kan ha utsikt over sjøen. Da formannsfamiliene er dem som har det lengste sammenhengende opphold på Spitsbergen, bør formannsboligene plasseres på de gunstigst beliggende tomter, d.v.s. tomten omkring Skjæringen hvor man vil ha den beste utsikt over sjøen samtidig som stedet er mere solbelyst end lengere opp i Longyeardalen.» (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3694)

Londonkontoret ba om bistand i forberedelsen av gjenoppbyggingen. Den norske legasjonen i Stockholm planla derfor å sende to mann fra hovedkontoret i Oslo til London, ingeniør Westby og kontorsjef Bing, med avreise 7. mai 1945. Med tysk kapitulasjon ble reisen unødvendig, da staben i London ville komme til Oslo (Westby 2003, s. 434).

1945–48: Gjenreisning – den nye byen

Oslokontoret konstaterte i årsberetningen 1944–45 at da forbindelsen med ledelsen for Londonkontoret ble gjenopptatt etter krigen, «kunde man med tilfredshet konstatere, at det i det vesentlige var overensstemmelse mellom de her utarbeidede gjenoppbyggingsplaner og de som var foretatt i London.» (Westby 2003, s. 437). Westby planer om den nye byen på jomfruelig mark innerst i dalen ble gjennomført, med ett vesentlig unntak: Funksjonærene fikk sin egen bydel med god avstand til gruvene.

Fredsvåren 1945 – planer forenes

Etter freden 8. mai 1945 ble det raskt opprettet et Store Norskes kontor i Stockholm for innkjøp av forsyninger og brakker, Westby bisto og var der en måned. Deretter ble Westby og Londonkontoret forenet i Oslo, der Londonstyret nedla sitt mandat i juni. Harstadkontoret kom i gang 17. juli 1945 med Westby som leder. Dermed var tre kontorer i gang med hektisk aktivitet, men nå med koordinerte krefter.

Joachim Lindholm ble utnevnt som administrerende direktør i Store Norske 6. juli 1945 og satt i stillingen det første fredsåret. Eger var styreformann en kort periode sommeren 1945, og begge ble viktige i arbeidet med gjenoppbyggingen. Men før 1946 var begge ute av bildet, og Hilmar Reksten sto i spissen for gjennomføringen. Reksten ble valgt som formann i det nye styret 25. september 1945.

Wenche Frogn Sellæg har skrevet om Longyearbyens bygningshistorie og studert korrespondansen til Store Norske. Hun påpeker en viss konflikt med Londonkontoret i spørsmålet om boligkvalitet, der styreformann Reksten argumenterte for at de ikke hadde tid til å bygge på vanlig måte hvis planen for kullproduksjon skulle følges, dermed ble flere provisoriske lemmebrakker bestilt fra Lenhovdaverken i Sverige allerede i mars 1945. Etter første vinter skulle de refundamenteres og bygges om til permanente boliger. Eger argumenterte for permanente boliger med kvalitet. «Rekstens innsats for å få gruvedriften på bena allerede samme høst som krigen tok slutt, var formidabel. Han ga også sin tilslutning til tanken om en fullstendig gjenreisningsplan og at det ble benyttet fagfolk som var kjent på stedet slik at arbeiderne kunne føle seg hjemme, selv om han ikke hadde tid til å vente på planer og tegninger fra Oslo.» (Sellæg 2009, ss. 58–59). Resultatet ble uansett at knapt noen lemmebrakker ble brukt til beboelse, og den nye byen ble oppført med kvalitet og arkitektonisk særpreg, med bistand av arkitekt.

Etter freden i mai 1945 sendte Store Norske mannskap til Svalbard for å gå i gang med gjenoppbyggingen av kullgruvene i Longyearbyen og Svea. De samme leverandører av trevarer og bygningsfirmaer som ble brukt til å bygge Sverdrupbyen før krigen, ble kontaktet fra Oslo allerede i november 1944 (Sellæg 2009, s. 59–60). Første båt til Svalbard gikk 7. juni 1945 med trelast fra Namsos, uten arbeidere. På Svalbard pågikk arbeidet med brannslukking, med begrenset mannskap. 27. juni gikk en båt med mannskap til Svalbard, og arbeidet med gjenreisningen kom i gang. Sommeren 1946 var 589 personer i aktivitet i Longyearbyen, og i 1949 var gjenoppbyggingsarbeidet nesten ferdig.

I Longyearbyen ble det bygget ny kai og lasteanlegg, og kraftstasjonen kom i drift høsten 1945. Sverdrupbyen ble tatt i bruk sommeren 1945, der ble det bygget to nye arbeiderbrakker, en 4-

mannsbolig og nytt fyrhus, i samsvar med reguleringsplanen fra 1938. Arbeidermesse vest fikk et tilbygg, Nysalen, byens midlertidige velferdslokale (kjent som Shang-Po-Lar).

Videre ble åtte prefabrikkerte lemmehus fra Sverige oppført i Longyerabyen. De ankom sommeren 1945, og ble oppført sent samme år og i 1946 (sikker datering for oppføring av enkeltbygg savnes). Bygningene var fundamentert på trepakninger over bakken og lette å flytte. Ifølge Bergmesterens beretning 1947 står det: «To lemmebrakker overført fra Hotellneset, begge for lagerbruk. Den ene er plassert i Nybyen, den annen i Longyearbyen.» En bygningsbeskrivelse fra 1948 viser til åtte svenskebrakker i Longyearbyen:

- 6. Lager for butikken i Sverdrupbyen
- 7. Butikk og lager i Sverdrupbyen
- 111. Lagerhus i Nybyen
- 300. Nytt varmelager på kai i Sjøområdet
- 302. Belsen lager i Sjøområdet
- 303. Deler av lampe- og verktøylageret i Sjøområdet
- 315. Mellageret i gml. Longyearbyen
- 409. Lagerhus ved kai på Hotellneset

(Kilde: Sellæg 2011, der flere kilder om lemmehusene oppgis.)

Svært få av disse svenske lemmebrakkene er bevart i dag, kun Mellageret, nr. 111 i Nybyen (Snekkerverkstedet) og lageret på Hotellneset.

I november 1945 startet driften opp igjen i Gruve 1B. Staten bygde nye hus på Skjæringa for sysselmann, bergmester, telegraf, post og prest. Sommeren 1946 ble Isfjord radio gjenoppbygget, etter anmodning fra kullselskapene. Radiostasjonen og værvarslina var viktig for trygg utskiping av kullet. I september 1945 var brannen i H2N slukket, men brannen fortsatte i øvre stoll helt til 1962. Daganlegget og fjellheisen ved gruve 2B ble utbedret og delvis nyoppført. Driften i Gruve 2 gjenåpnet i 1947. Kullproduksjonen på Svalbard var i full gang, men det var mangel på god innkvartering for gruveselskapets ansatte.

Byen flytter – Sverdrupbyen vest og øst

Tankene om at byen skulle flytte innerst i dalen nær Gruve 2B ble lansert kort etter krigsdeleggelsene i 1943. Ingeniør Sigurd Westby synes å være den første som satte ideen på papiret (med forbehold). Store Norskes offisielle navn på den nye bydelen var Sverdrupbyen Øst, men på folkemunne ble Nybyen navnet. I 1947 ble det bygget opplyst gangbro over dalen mellom Sverdrupbyen i vest og Nybyen. Bydelene levde side om side og betjente gruvene innerst i dalen.

Etter krigen prioriterte Store Norske å få nok bolighus. Nybyen og Sverdrupbyen dekket behovet for arbeiderboliger, men det manglet kontor og boliger til funksjonærer og ingeniører. Haugen ved Vannledningsdalen, ca. 1 km nord for Nybyen, ble valgt til funksjonærbydel. For første gang i byens historie ble klasseskillet markert med så stor geografisk avstand. Skillet mellom Store Norske og Staten ble også understreket, med flere statlige funksjoner på Skjæringa. Tross dette var det stort behov for et felles forsamlingslokale. I 1951 sto Huset ferdig på nøytral grunn.

Den nye Longyearbyen med separate husklynger og store avstander ga bedre bostandard, men noe gikk også tapt. For veteraner framkalte det et visst vemod. Det ble større avstand mellom

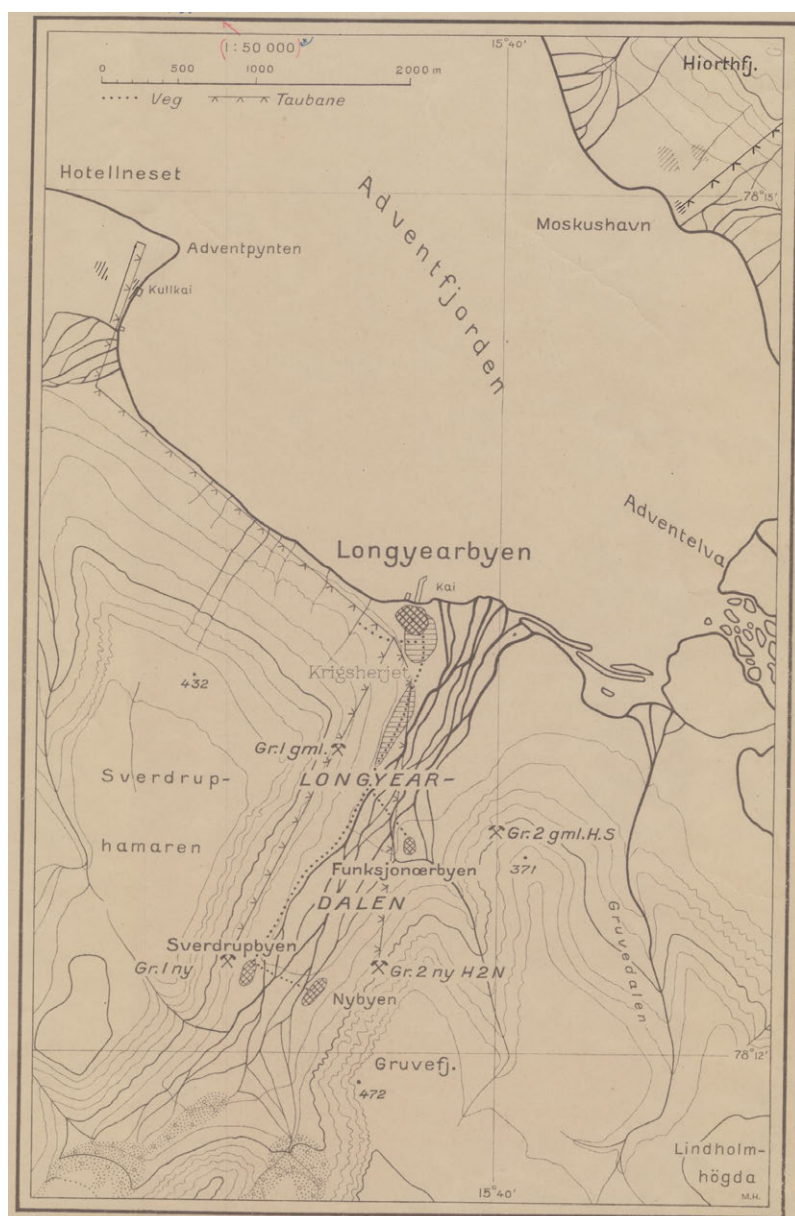
folk både fysisk og sosialt, mellom arbeidere og funksjonærer, mellom Store Norske og statsforvaltningen.

Helge Ingstad, som var sysselmann i 1933–35, vendte tilbake i 1947 for å gjøre en ny innsats i embetet. Han skildrer møtet med byen slik:

«... det er ikke den Longyearbyen jeg kjenner, nesten intet synes som før. Den vakre sysselmannsbolig på terrassen, hvor det norske flagg smalt så lystig i vinden, er borte. Der hvor selve byen lå, ser jeg heller ingen hus. Nesten alt la tyskerne øde (...)

Flittige som maur har menneskene tatt fatt på ny. Den nye bebyggelsen er flyttet et godt stykke innetter dalen i spredte klynger. Nederst kontorer, funksjonærboliger og messen, lenger oppe en samling arbeiderbrakker og annet på begge sider av elven, nær to gruveinnslag. (...)

Fra en husklynge til en annen er det opptil en halv times vei å gå, det er blitt distanser mellom menneskene. Nå og da humper en lastebil eller jeep oppetter så det ynker seg i fjærene, over elven går det så vannet fosser om karosseriet.

Jeg minnes den tette atmosfære om den gamle Longyearbyen, hvor hele dalens befolkning levde albu til albu nær den vakre, hvite kirke. Den egne stemning om de snodige, men særpregede hus, værslitte som de lå der. – Det blir liksom noe fattig ved de nye, store, trehvite bygg som er drysset omkring etter dalen.» (Ingstad 1948/2001, s. 317)

Longyeardalen og Hotelleset anno 1949. Nybyen ligger nedenfor Gruve 2 «ny H2N». Haugen kalles Funksjonærbyen. Kilde: Norsk Polarinstitutt, Skap32A-2_43.png

Sverdrupbyen i forgrunnen og Nybyen ferdig utbygget få år etter krigen. Gangbroa over elva ble bygget i 1947, noen år senere supplert med rørgate. Foto: ukjent, Svalbard museum, SVF 03066

Arkitekt Jacob Hanssen og Store Norske

Store Norskes omfattende byggeri i Longyearbyen etter krigen har mange bygninger tegnet av arkitekt Jacob Olav Martin Hanssen (1892–1962). Jacob Hanssen var født på Senja og praktiserte som arkitekt, tegner og kunstmaler. Etter utdanning ved Norges Tekniske Høgskole var han avistegner i Adresseavisen. Etter arkitektpraksis i Trondheim og Narvik etablerte han seg i Oslo fra 1921. Han var en av de første i Norge som tegnet kinoer som selvstendige bygninger, der Colosseum kino i Oslo (1928) er hans mest kjente. Han tegnet også flere forsamlingshus, som Rjukanhuset 1930 og Samfunnshuset i Hønefoss. Hans arbeider i 1930-åra er preget av enkel funksjonalisme. Hanssen var en dyktig tegner og ble stadig brukt av andre for å lage illustrasjoner.

Under 2. verdenskrig var han knyttet til Brente Steders Regulering (BSR), der han lagde flotte perspektivtegninger i farger. BSR var et statlig kontor under ledelse av Sverre Pedersen, som planla gjenoppbygging av krigsherjete norske byer og tettsteder. Reguleringsplanene var preget av rette, brede gateløp i rutenett og lamellbebyggelse, gjerne lange bygningskropper med saltak. BSR ble kritisert for å være influert av tysk naziarkitektur (Ellefsen 2019). Men planene var vel så mye influert av 1920-talls klassisisme, med barokke aksevirksomheter, fondmotiver og offentlige plassrom. Bygningene bar preg av enkel funksjonalisme med fornorsket tilnærming, som saltak, malt trepanel og sprossedelte vinduer.

BSR hadde ingen aktivitet på Svalbard. Her var det Store Norske som bestemte den overordnede byplanen og bygningstypene.

Arbeidet for Store Norske

Jacob Hanssen arbeidet for Store Norske fra 1945 til 1949. Nybyen, Haugen og Huset utgjør et helhetlig konsept for den nye gruvebyen, med arbeiderbydel, funksjonærbydel og felles forsamlingshus. Vi har dokumentasjon på at Hanssen tegnet de fleste bygningene, men de seks typiske arbeiderbrakkene i Nybyen oppført sommeren 1946–48 kan neppe tilskrives Hanssen.

Et brev og vedlagt regning fra Jacob Hanssen til Store Norske 30.06.1950 omhandler honorar for arkitektarbeid i Longyearbyen. Dette er beregnet etter norske arkitekters honorarnorm. Det framgår av brevet at han har bistått med forarbeider, anmeldelse til bygningsmyndigheter, arbeidstegninger, skjemategninger, detaljtegninger, beskrivelse samt forretningsmessig og fagmessig arbeidsledelse. Henvisning til bygningsnavn viser at honoraret omfatter alt han tegnet for Store Norske i perioden, i Nybyen, Haugen og Huset.

Listen i Hanssens regnskap omfatter kun fem bygninger i Nybyen, se kopi og tolkning nedenfor.

a konto nevnt omgjort til...	
100	Post 1. Stiger- og formannsmesse, byggesum kr 172.500.- redusert med 0,67 = 115575 * 4,08% i II. kl. = <u>kr 4715.45</u> 165,000
206 2.	" 2. Kontorbygning, byggesum ca kr 129.990.- redusert med 0,67 = 86430 * 4,23% i II. kl. = <u>kr 3656.-</u> 166,5
201	" 3. Sykehus, byggesum ca kr 233.120.- redusert med 0,67 = 156190,40 * 3,94% i II. kl. = <u>kr 6153.90</u> 298,0
200	" 4. Funksjonærmesse, byggesum ca kr 194.800.- redusert med 0,67 = 130516 * 4,05% i II. kl. = <u>kr 5285.90</u> 30
202-205 og 206 inntil detaljen.	" 5. Firemannsbolig, byggesum ca kr 107.600.- redusert med 0,67 = 72092 * 4,30% i II. kl. = <u>kr 3099.90</u> 110
108	" 6. Arbeidermessen, byggesum ca kr 439.000.- redusert med 0,67 = 294130 * 4,81% i III. kl. = <u>kr 14147.65</u> 69
109 a, b, c.	" 7. Bad, vaskeri, lampehus, fyrhus, byggesum ca kr 301.000.- redusert med 0,67 = 201670 * 5,15% i III. kl. = <u>kr 10386.-</u> 343
101	" 8. Jomfrubur, byggesum ca kr 167.500.- redusert med 0,67 = 112225 * 4,09% i II. kl. = <u>kr 4590.-</u> 1
110	" 9. Butikk og lagerhus, byggesum ca kr 199.000.- redusert med 0,67 = 133330 * 4,03% i II. kl. = <u>kr 5373.20</u> 1
206	" 10. Ny kontorbygning, byggesum ca kr 160.000.- redusert med 0,67 = 107200 * 4,10% i II. kl. = <u>kr 4395.20</u> 2
	" 11. Forsamlingshus, byggesum ca kr 900.000.- redusert med 0,67 = 603000 * 4,22% i III. kl. = 25446.60 kr 25446.60 kr inntil detaljen

Avfotografert utdrag av Jacob Hanssen brev til Store Norske 30.06.1950 med utredning av honorar for tegnearbeid utført etter 1945. (Kilde: Hanssen 1950, Nasjonalarkivet Tromsø, boks 505)

Historiske bygningsnummer er senere påført med blyant i margen (antatt av en annen etter mottak av regnskapet). Blyantskriveren gjør samme vurdering som oss; postene 2, 3, 4, 5 og 10 tilhører Haugen, mens post 11 er Huset. De andre fem postene gjelder i Nybyen:

Post 1. Stiger og formannsmesse	(100)
Post 6. Arbeidermessen	(108)
Post 7. Bad, vaskeri, lampehus, fyrhus	(109)
Post 8. Jomfrubur	(påskrevet 101, se tolkning nedenfor)
Post. 9 Butikk og lagerhus	(110)

Arbeidermessa og Badet (post 6 og 9) er inntil tre ganger dyrere enn Formannsmessa (post 1) og Jomfruburet (post 8). Dette kan trolig forklares med at disse felleshusene var større og mer komplekse i funksjon og planløsning, og her la arkitekten mer arbeid i design av interiør og bygningsdetaljer.

Hanssen gir følgende begrunnelse for redusert honorar for Formannsmessa i Nybyen (post 1) og ulike hus på Haugen (post 5) m.fl.

«For posterne 1, 2, 3 og 5 har jeg kun regnet med 35% av det hele honorar som mitt tilgodehavende da det blev levert forholdsvis beskedne arbeidstegninger likesom skemategninger og detaljer var et minimum bestående av vinduskema med belistning utvendig samt gesims og vindskidetall som blev ensartet for disse bygg. (...)

Med hensyn til honorar for post 5, firemannsboligen, så skal denne betales med fullt honorar for første hus og halvt honorar for annet til og med sjette hus og for videre gjentakelser med et tiendedels honorar. Jeg vet ikke hvor mange det er bygget av dette hus, men jeg har ført opp 5 stk, som er lett å beriktige dersom det er galt.» (Hanssen 1950. Nasjonalarkivet Tromsø, boks 505)

Videre om felleshusene og Jomfruburet i Nybyen (postene 6–9):

«For posterne 4, 6, 7, 8, 9 og 10 har jeg bare regnet 70% av helt honorar som jeg mener gjennomsnittlig står i forhold til det arbeid som er nedlagt fra min side (...)» (Hanssen 1950. Nasjonalarkivet Tromsø, boks 505)

Avkortningen av honoraret kan tyde på at tegningsgrunnlaget ikke var komplett.

Den typiske arbeiderbrakketypen, som det ble oppført seks av i Nybyen (dagens nr. 101–106), er ikke på lista over Hanssens arbeider. Jomfruburet, nr. 107, er med blyant påskrevet nr. 101. Dette kan ikke tolkes som at samme tegning ble brukt for arbeiderbrakke nr. 101, siden Buret har en annen grunnplan (lengde/bredde), hovedform og planløsning enn de typiske arbeiderbrakkene. Forklaringen må være at Buret og arbeiderbrakkene i 1948 (og her fram til 1950) hadde ombyttete nummer: Buret var nr. 101, arbeiderbrakkene nr. 102–107. (Beskrivelse av alle byens bygninger i 1948 bekrefter dette, se senere kapittel «1946: Nybyen anlegges» med kilder.)

Både Formannsmessa og Jomfruburet er bekreftet tegnet av Jacob Hanssen i regnskapet. Vi har imidlertid ikke funnet noen Hanssens tegninger av Formannsmessa og kun detaljtegninger av Buret (ikke plan/fasade), men mer kan finnes i arkivene. Alt tyder på at disse bygningene i sin helhet kan tilskrives Hanssen. Kostnaden for husene er litt høyere enn firemannsboligen på Haugen, der Hanssen tegnet plan og fasader.

Om forsamlingshuset (Huset) skriver Hanssen:

«Av tegnearbeide for dette hus gjenstår kun posthusets innredning samt malerbeskrivelse. For dette hus vedkommende har jeg før jeg begynte med arbeide tegningene til det endelige, i liten målestokk efter anmodning utarbeidet 10 – 12 forskjellige alternativ som

egentlig berettiger mig til et betydelig ekstrahonorar efter normen, men jeg akter at slå et strek over dette.» (Hanssen 1950, Nasjonalarkivet Tromsø, boks 505)

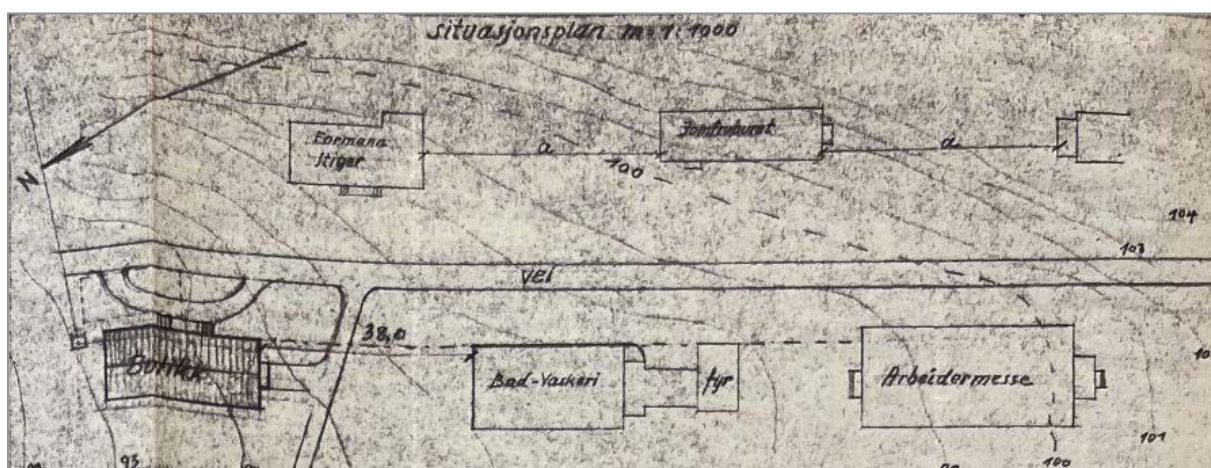
Siste avsnitt i samme brev, generelt om arbeidet for Store Norske:

«For arbeidet som har pågått fra 1945 har jeg inntil ifjor sommer a konto hevet ca en halvpart av det beløp regningen lyder på og da jeg trenger penger ber jeg om godhetsfullt å få utbetalt en del av det gjenstående beløp inntil regningen er gjennomgått og godkjent.» (Hanssen 1950. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 505)

Jacob Hanssens redegjørelse bekrefter følgende:

- Hanssen arbeidet for Store Norske med Nybyen, Haugen og Huset fra 1945 til 1949 («inntil i fjor sommer», ifølge Hanssen 1950). Det er uklart om han hadde byggeledelse fram mot ferdigstillelse av Huset i 1951, ordlyden i regnskapet og forholdet mellom tegninger og bygget resultat på enkelte bygninger kan tyde på at Hanssen ikke var på stedet.
- Hanssen var engasjert av Store Norske samtidig med oppføring av de første arbeiderbrakkene i Nybyen sommeren 1946. Ifølge regnskapet har han likevel ikke tegnet disse (nr. 101–106). Se mer om dette i kapittelet om bygningstyper.
- Kan det tenkes at Hanssen ble engasjert i 1945 primært for å tegne Huset, siden han var spesialist på Forsamlingshus? Så fikk han senere et utvidet oppdrag? De øvrige husene han har signert tegninger for, er datert fra 1946. (Haugen firemannsbolig 1946, diverse hus i Nybyen 1947–48, med forbehold om manglende arkivfunn.)

Det helhetlige konseptet for en klassesdelt byplan, var et premiss før Hanssen ble hyret. Øverst på flere av plansjene til Hanssen vises utsnitt av situasjonsplanen med innbyrdes plassering av husene i Nybyen. Byplanen ble utformet av Store Norskes egne ingeniører, med Lindholm som hovedansvarlig for konkretisering av planen. Hvorvidt arkitekt Aage Blich bidro med byplanen og tegning av brakketypen 101–106, er ikke ferdig utforsket, ref. Sellæg 2009, s. 61.

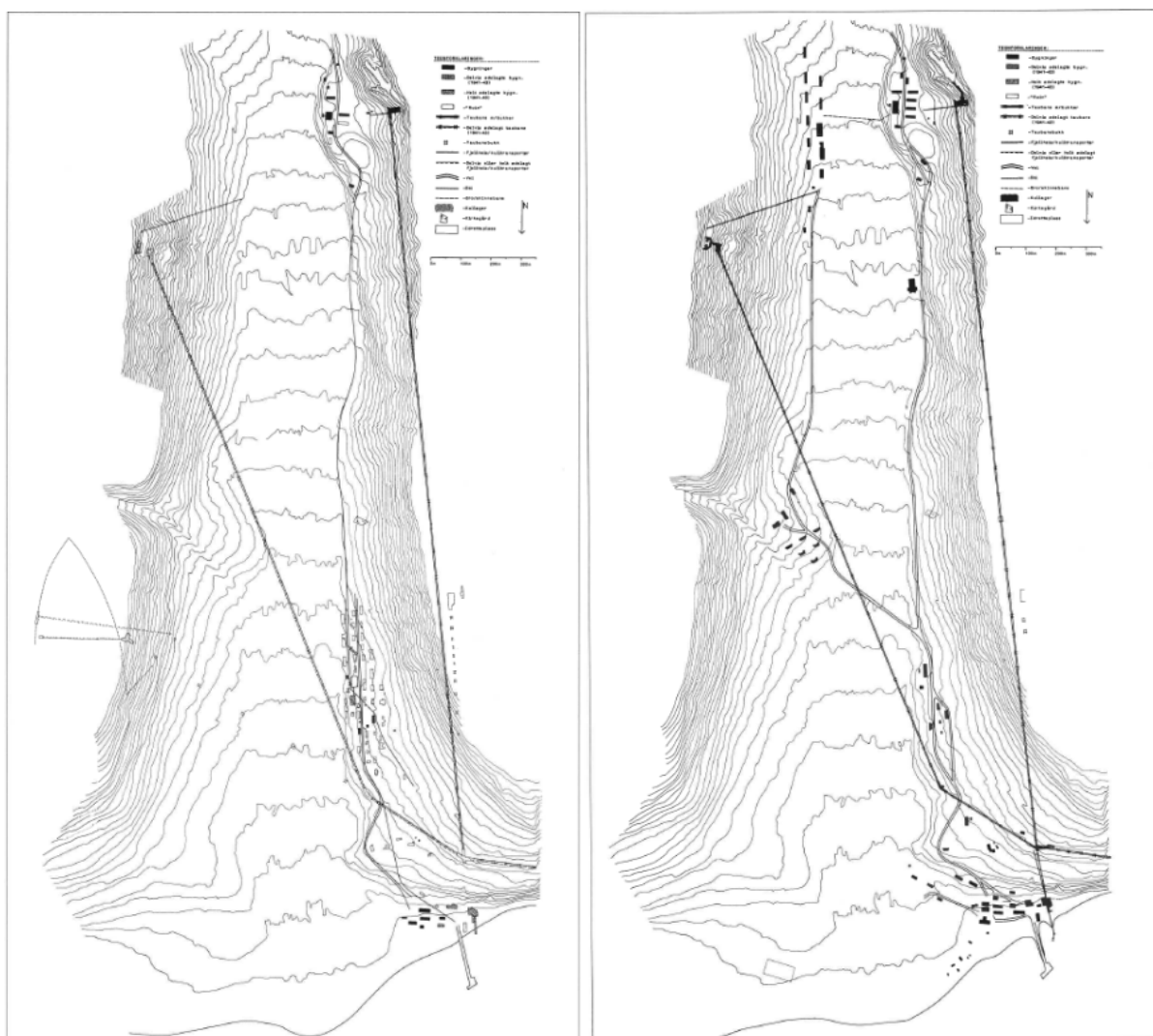

Utsnitt av situasjonsplanen (målestokk M 1:1000) for Nybyen er inntegnet øverst på Jacob Hanssens plansjer av enkeltbygninger. Den aktuelle bygningen er skravert. Situasjonsplanen var bestemt før Hanssen ble engasjert i utforming av Nybyen. Situasjonsplanen ble etter det vi forstår tegnet av ingeniør Joachim Lindholm. Merk at veiløkken inn mot lasterampa ved butikken ikke ble utført slik; veien ble lagt nærmere fellesthusene i nedre husrekke. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Nybyens historie

Nybyens historie spanner fra anleggelsen i 1946 til flytting av byens sentrum sent på 1980-tallet og Longyearbyens transformasjon til et normalisert og demokratisk bysamfunn. Nybyen var bolig for Store Norskes gruvearbeidere i over førti år, før bygningene fikk ny bruk på 1990-tallet.

Kildene til kunnskap om Nybyens tilblivelse og endringer er mange. Ulike kilder kan ha motstridende opplysninger om årstall, for eksempel forveksles ofte datering av tegninger med når bygningen ble oppført (noe som også kan skje i denne rapporten). Vi har forsøkt å gi en etterrettelig framstilling, dels korrigert ved primærkilder i samtida og fotodokumentasjon. Historiske bilder vitner om opprinnelig utførelse og endringer, men også disse kan være villedende, da en del foto erfaringsmessig er feildatert i samlingene eller mangler datering. Til sist er bygningene selv en primærkilde, der lag på lag av materialer forteller om hva som faktisk ble bygget på stedet. Dette er ikke ferdig utforsket.

T.v.: Longyearbyen 1940–45. Gamle Longyearbyen og Sjøområdet nederst på kartet. Sør i dalen er Sverdrupbyen under bygging, med vei og taubane. Nytt utslag til Gruve 2 med taubane fra 1937 på østsida.

T.h. byen i 1950: Gamle Longyearbyen gikk tapt under krigen. Sverdrupbyen er ferdigstilt. Nybyen nedenfor ny Gruve 2B, og funksjonærbydelen Haugen midt i dalen på østsida av elva er nylig oppført. Huset ligger for seg selv nord for Sverdrupbyen (ferdig 1951). Kilde: Kart gjengitt i Løkken i Arlov 1991, s. 117/121.

Nybyen – historiske milepeler

Nedenfor framheves viktige hendelser i Nybyens historie, dels også i Longyeardalen for øvrig, i den grad det er relevant for utvikling av Nybyen. Oppføring av en del mindre bygninger og tekniske anlegg i Nybyen er ikke fullstendig i tabellen. Noen byggeår er korrigert i forhold til ny kunnskap, blant annet beskrivelse av alle bygningene i Longyearbyen per 23.08.1948 (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 506). Der framgår det hvilke bygninger som er oppført og under oppførelse i Nybyen. Enkelte eldre fotografier, som Skotaam 1947, har også gitt ny informasjon.

Periode	Hendelse
1946	Nybyen anlegges med fire arbeiderbrakker for 72 mann i hver (nr. 101–103 og 105). Leverandør og eventuell arkitekt er ikke bekreftet. Samme brakketype ble samme sommer oppført i Sveagruva (nr. 29 og 30), dette må ha vært en felles bestilling fra Store Norske.
1947	Enda en arbeiderbrakke av samme type oppføres, antatt nr. 104. Nr. 107 Jomfruburet og 100 Formannsmessa oppføres, arkitekt Jacob Hanssen. Gangbro over elva mellom Nybyen og Sverdrupbyen bygges.
1948	Enda en arbeiderbrakke av samme type oppføres, antatt nr. 106. Oppføring av tre fellesthus: nr. 108 Arbeidermesse Øst (AMØ, kalt Stormessa), 109 Badet med vaskeri, lampehus og fyrhus, 110 Butikken. Arkitekt Jacob Hanssen.
1946–49	Funksjonærbydel bygges på Haugen, med bolighus, funksjonærmesse, kontorer og sykehus. Arkitekt Jacob Hanssen.
1950	Bygging av transformatoriosk øst for bebyggelsen, del av strømforsyningen fra kraftstasjonen i Sjøområdet til Nybyen.
1951	Nr. 112 Fyrhus bygges nedenfor Gruve 2B. Nytt kullfyr sentralvarmeanlegg med rørgater over bakken inn til husene i Nybyen. Fyrhuset betjente også Huset og Haugen.
1951	Forsamlingshuset (Huset) bygges på nøytral grunn midt i dalen. Arkitekt Jacob Hanssen.
1957	Ny arbeiderbrakke med tomannsrom for 72 mann oppført innerst i Nybyen (brakke 115).
1960	Nytt rørgatesystem med trekasser ble bestilt.
1961	Omfattende modernisering i anledning Kong Olavs besøk, husene etterisoleres med innblåst skumplast. Flere brakker får innlagt WC.
1962–64	Badet utvidet og modernisert. Tre brakker ominnredet til énmannsrom og leiligheter. Flere brakker ble modernisert og vinduer skiftet til moderne husmorvinduer.
1963	Første fellesrom innredes i en arbeiderbrakke (nr. 106), et sosialt eksperiment.
1970–74	Flere brakker moderniseres ut- og innvendig.
1974	Nytt fyrhus oppføres vest for Badet. Betjente Nybyen og Huset, Haugen ble koblet fra.
1982	Ny kraftstasjon bygges i Sjøområdet.
1983	Post og bank flytter til nytt sentrum nord i dalen.
1985	Badet nedlegges og flytter til nybygget kalt Lompen i sentrum.
1985	Sverdrupbyen brennes ned under en brannøvelse i juni 1985. Kun Arbeidermesse vest og par mindre bygninger/lager ble beholdt.
1986	Bygning 112 Fyrhuset rives. Fjellheisen fra Nybyen til Gruve 2B rives etter skader i en orkan.
1988	Gangbroa mellom Nybyen og Sverdrupbyen rives.

Ca. 1990	Brakkene fikk ny nummerering med gateadresse i steder for de gamle brakkenumrene.
1991	Badet med fyrhus rives.
1992	Butikken i Nybyen legges ned. Svalbardbutikken åpner i nytt sentrum.
1992	«Prosjekt Nybyen» i regi av Svalbard Samfunnsdrift og Svalbard Næringsutvikling. Omforent plan for bevaring av Nybyen som kulturminne og ny bruk av bygningene.
1995–96	Studentsamskipnaden i Tromsø overtar brakke 13 (gamle 115), som bygges om til 28 studenthybler for UNIS i 1995. Året etter overtar de brakke 4, 11 og 13 av SSD. Alle brakkene blir pusset opp og ominnredet som studentboliger.
1997	Longyearbyen kunst og håndverkssenter innredet i den gamle butikken.
1998	Studentsamskipnaden i Tromsø overtar brakke 3 (107 Buret). Den ominnredes med studenthybler, nytt fundament på stålpeleer.
2001	Brakke 7 (gamle arbeiderbrakke 102) selges til privat eier.
2001	Spitsbergen Travel AS kjøper tre brakker: 100 Formannsmessa, Arbeiderbrakke 101 og 104.
2005	Studentsamskipnaden bygde en ny toetasjes studentbrakke på tomte der Badet hadde stått.
2015	Taket blåser av brakke nr. 105 i storm. Brakka tillates senere revet grunnet skadene.
2005	Studentsamskipnaden i Tromsø oppfører nybygg med 24 studenthybler der Badet sto, nr. 4.
2021	Studentene flytter ut. Fem brakker som eies av Studentsamskipnaden står tomme.

1946: Nybyen anlegges

Fra 1946–48 ble Nybyen etablert som en ganske selvstendig «bydel», med 11 store bygninger. Dette var seks arbeiderbrakker, formannsmesse, jomfrubur for kvinnelige ansatte og fellesfunksjoner som arbeidermesse, bad/vaskeri/lampehus/fyrhus og butikk.

De tre første brakkene, dagens nr. 101–103, er reist i Nybyen sommeren 1946. Foto: ukjent, fra album. Svalbard museum SVF 02702

Bygningene ble oppført etter en stram byplan med lange toetasjes lameller på hver side av veien, orientert langs terrengefallet. Det var stor avstand mellom bygningene, for å redusere eventuell brannspredning. Fyrhus og en del tekniske funksjoner ble bygget de påfølgende årene kort etter 1950.

En beskrivelse av alle bygningene i Longyearbyen per 23.08.1948 (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 506) gir ny informasjon om enkelte byggeår og opprinnelig nummerering. De seks arbeiderbrakkene ble benevnt nr. 102–107, mens Buret var nr. 101. Etter kort tid ble dette endret, slik at brakkene ble 101–106 og Buret 107. De eldste numrene gjentas i en supplert fortegnelse per 01.11.1948, da alle hovedbygningene i Nybyen var oppført (Ibid. boks 3917):

c. Bebyggelsen ved Sverdrupbyen øst;			
10. Fyrhus, lampehus, bad og vaskeri (109 A,			
B, C)	{ B. 2,6 + 5 »		
	{ I. 3,2 + 5 »		
11. Arbeidermesse (108).			
Bygning	2,9 ÷ 5 »		
Innhold i apparatrom	11,5 ÷ 5 »		
Løsøre i 1. etasje	2,4 ÷ 5 »		
Varer i 1. etasje	3,3 ÷ 5 »		
Løsøre i øvrig	4 ÷ 5 »		
Varer i øvrig	5,4 ÷ 5 »		
12. Formannsmesse (100), jomfrubur (101), 70-			
manns brakker (102–107), butikk og lager			
(110, 111)	V landpr. + 1 ÷ 5 »		

Utdrag fra fortegnelse av bygninger i Sverdrupbyen øst (Nybyen) 01.11.1948. Vi gjenkjenner 11 hovedbygninger og lager 111 (Snekkerverkstedet). Buret og arbeiderbrakkene har «ombyttete» nummer. (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3917)

Bebyggelsen ble anlagt på en langstrakt elveavsetning, med grusbakke og tundravegetasjon. Terrenget heller i to retninger, fra høyden i sør og nedover mot nord, og fra fjellet i øst ned mot elvedalen i vest. Disse naturgitte premissene gjenspeiles i bygningenes utforming, der avstanden til terreng kan variere betydelig på de fire hushjørnene.

Sommeren 1946 ble det oppført fire arbeiderbrakker. De tre første brakkene ble reist på oversida av veien (dagens 101–103), som var et ganske gjørmete veifar. Dernest kom én tilsvarende brakke på nedsida av veien (antatt 105). De to neste somrene ble det komplettert med to like arbeiderbrakker, én på hver side av veien (104 og 106).

I 1947 ble det reist formannsmesse for formenn og stigere, med forlegningsrom og egen spisesal. Stigere var arbeidsformann i gruva, med ansvar for daglig arbeidsledelse, kontroll av driften og sikkerheten. Stigere sto i en mellomposisjon mellom gruvearbeiderne og ledelsen i Store Norske. De hadde noe høyere lønn og visse privilegier sammenlignet med gruvearbeiderne, blant annet fikk de ha med seg familie. Dette medførte at de ofte ble lenge på stedet. De bodde imidlertid i boligbrakker samlokalisert med arbeiderne, og de hadde sin arbeidsplass i gruva, med kontor der. Senere samme år ble Jomfruburet for kvinnelige messeansatte oppført.

I 1948 ble tre felleshus oppført på rekke vest for veien og nord for arbeiderbrakkene. På vandring nedover veien møtte man først Arbeidermesse øst (AMØ), i dagligtale kalt Stormessa, der arbeiderne spiste alle måltidene. Dernest lå Badet (Lompen) der gruvearbeiderne skiftet, dusjet og ladet gruelampene. Her var det også fyrhus. Sent samme år ble Butikken med lager og utsalg oppført lengst nord. Felleshusene fikk en individuell arkitektonisk utforming, tegnet av arkitekt Jacob Hanssen.

Dette bildet fra bygging av Nybyen sommeren 1947 gir ny informasjon. I forgrunnen er Sverdrupbyen. Det ryker fra brannen i øvre fløts i Gruve 2B. Gangbroa over elva er akkurat bygget. Arbeiderbrakkene 101 og 102 i Nybyen sto ferdige året før (bak til høyre i bildet). Takene er allerede sorte av kullfyrt røyk rundt pipene. Materialer ligger på bakken klar til bygging av arbeiderbrakke 104 til høyre for gangbroa. (Den blir ofte feil omtalt som bygget i 1946.) Det er et «hull» i byplanen der Jomfruburet ble oppført året etter, mens Formannsmessa er under oppføring. Den lange, lave brakka sør for fjellheisen er Snekkerverkstedet, som ble flyttet til Nybyen fra Hotellneset dette året 1947. Brakka ble kort etter (trolig høsten 1948) flyttet nord for fjellheisen til dagens plassering. Foto: Th. Skotaam 1947, lisens © NTB_OrylWdDNJQ

Også internt i Nybyen kom klasseskillene til uttrykk i bostandard og plassering av bygningene. Messepiker og formenn fikk kortest mulig vei til arbeidsplass og felleshus, mens busen ble plassert noe lengre unna. Innbyrdes plassering av bygningene var praktisk, slik at gruvearbeiderne etter endt skift kunne gå rett til Lompen for vask og klesskift før gikk de til messa i nabohuset for å spise. Messa var stedet for sosialt liv før og etter skift. Til slutt endte de opp i boligbrakkene. Tvers overfor Stormessa lå Buret for kvinnelige messeansatte, og nord for denne lå Formannsmessa. Disse brakkene hadde enerom og høyere standard enn brakkene for gruvearbeiderne. Ulik standard kom diskret til uttrykk i bygningene, hovedinntrykket er at Nybyen har en ensartet arkitektur med relativt lik og høy bygningsteknisk kvalitet. Paneltyper, vindustyper og flere arkitektoniske kjennetegn gikk igjen på alle bygninger, med noe variasjoner.

Lengst mot nord i Nybyen, nedenfor Gruve 2B, ble det fra 1950 oppført et fyrhus og en del mindre bygninger og tekniske anlegg som hadde tilknytning til gruva og driften av byen. Flere av funksjonene innebar brannfare og ble derfor plassert et stykke unna bebyggelsen. Dette var trehus og betonghus med ulik karakter tilpasset funksjonen. De ble ikke tegnet av arkitekt Hanssen.

Wenche Frogn Sellæg viser til at gjenreisningen i regi av Brente Steders Regulering på fastlandet hadde som mål å bygge på stedlig byggetradisjon. På Svalbard var det ingen enhetlig tradisjon, husene var av mange typer og oppført i ulike perioder. Typetegninger fra fastlandet var lite egnet, da Longyearbyen trengte arbeiderbrakker og firemannsboliger for funksjonærer. Arkitekt Jacob Hanssen ble ansett som «skikket» til oppgaven. (Sellæg 2009, s. 60) Frogn Sellæg gir en god analyse av gjenreisningsarkitekturen i Longyeardalen:

«Det var bygningene Hanssen tegnet som ble tidstypiske for Longyearbyen. De var som vi har sett, enkle, funksjonelle og solide med en nøktern knapphet som både var tilpasset det barske klima der de ble reist, og samtidig preget av etterkrigstidens materialmangel. Alt overflødig var skåret bort, men små detaljer på bygninger av mer «offisiell» karakter, som sykehus, messer, bad og butikk motvirket konformiteten av bebyggelsen. Hvis man i ettertid skal snakke om en stedlig byggetradisjon i Longyearbyen, vil det være naturlig å ta utgangspunkt nettopp i gjenreisningsarkitekturen slik den ble utformet av Hanssen. (...)

Alt i alt er det mange likhetspunkter mellom nyreisingen av de to bydelene i Longyearbyen og gjenreisningsarkitekturen på fastlandet. Men i ett henseende går Store Norske sin egen vei. De ønsket å opprettholde forskjellene i standard og beliggenhet av boliger beregnet for ulike yrkesgrupper. Selskapet hadde i 1916 arvet et tydelig bolighierarki fra amerikanerne som de videreførte. På begynnelsen av forrige århundre var ikke dette spesielt for Longyearbyen. Mønsteret gikk igjen ved en rekke industristeder som ble bygget opp på fastlandet, for eksempel Rjukan og Bjølvfossen i Ålvik, og det lå likeså fast i Lindholms forslag til bygningenes beliggenhet etter krigen. Atskilte messer for arbeidere, formenn og funksjonærer var bestillingen som ble sendt til arkitekt Blich. Oppdraget han fikk skriftlig etterlater ingen tvil om at skillelinjene skulle opprettholdes.» (Sellæg 2009, s. 61)

Arkitekt Aage Blich (1900–1989) hadde arkitektpraksis i Bergen. Han tegnet bolighus for SNSK-ansatte i avdelingen i Bergen. Langs fjellsiden i Starefossveien ligger flere murvillaer med gavl mot veien, de såkalte «Svalbardhusene». Det er ikke bekreftet om arkitekt Blich var delaktig i utformingen av arbeiderbrakketypen (nr. 101–106) i Nybyen. De øvrige husene som nevnes i sitatet over, ble som kjent tegnet av arkitekt Jacob Hanssen.

Historiske fotografier 1946–70

Gamle fotografier er en uvurderlig kilde til kunnskap om bygningens opprinnelige utforming og senere endringer. Et utvalg fra de første årene gjengis her, noenlunde kronologisk.

Nybyen sett fra nordøst ca. 1950, før Formannsmessa ble forlenget i 1951. Første byggefase i Nybyen er komplett, med 11 bygninger. Butikken ses nede til høyre. Begge foto: Leif Archie Grøndal © Grøndal Foto

Nybyen ferdig utbygget. Arbeiderbrakkene 101, 102, 103 og 106 danner en enhetlig husrekke på oversida av veien. Fotograf Leif Pedersen 30.08.1950. Kilde: Norsk Polarinstitut, NP043309

Nybyen 1950, med de fire arbeiderbrakkene 101, 102, 103 og 106 innerst i dalen. To tilsvarende brakker nr. 104 og 105 lå på nedsida av veien. Den lange trappa i forgrunnen gikk opp til Buret. Husene er blitt malt i ulike farger. Foto: Roald Amundsen, Svalbard museum SVF 14103

Nybyen 1954. På høyre side ses arbeiderbrakke 101, nord for denne brakke 107 Buret og bakerst 100 Formannsmessa. Kullsort røyk fra Fyrhuset. Foto: ukjent/postkort. Svalbard museum SVF 07763

Nybyen ca. 1955. Opprinnelig arbeiderbrakke nr. 105 i forgrunnen t.v. er senere revet etter at taket blåste av i 2015. Flaggstanga er ennå ikke satt opp sør for brakke 104, den kom trolig kort etter. Foto: Erling Johan Nødtvedt, Svalbard museum SVF 08786

Nybyen på 1950-tallet, sett fra Gruve 1B med Sverdrupbyen foran. Foto: Harald Grøndal © Grøndal Foto

Butikken på nedsida av veien og Formannsmessa på oversida, etter innbygging av bislaget med trapp mot veien på 1960-tallet. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto (beskåret topp og bunn)

Bad/fyrhus til høyre, rørgate over til Buret. Foto: Erling Johan Nødtvedt 1959. Svalbard museum SVF 09622

Nybyen, Sverdrupbyen og Huset på 1960-tallet. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto (beskåret topp og bunn)

Bygningstyper og byggeteknikk

Nybyens opprinnelige bystruktur anno 1948 besto av 11 hovedhus: seks arbeiderbrakker, Formannsmessa, Jomfruburet og de tre felleshusene Stormessa, Badet og Butikken. Bygningene ble bygget med kvalitet for å vare, slik Store Norskes ingeniører og styreformann C.W. Eger hadde visjoner om.

Bygningene ble oppført på stedet som tradisjonelle, plassbygde trekonstruksjoner. Nybyen er i nasjonal sammenheng et sent eksempel på en større utbygging oppført med tradisjonelle materialer og metoder, før byggebransjen rett etterpå gjennomgikk et hamskifte. Etter krigen var det materialknapphet og rasjonering, og samtidig behov for å gjenoppbygge landet raskt. Stadig flere byggevareprodukter kom på markedet, som ulike plater og plastbaserte produkter. Mange mente dessuten at tradisjonelle konstruksjoner av laft og tungt bindingsverk var for materialkrevende og overdimensjonerte. Dette medførte en ny byggeforskrift av 1949 (på fastlandet), som åpnet for et standardisert og masseprodusert byggeri preget av spinklere dimensjoner og montasje av elementer. Lett bindingsverk etter «amerikansk modell» ble standard, med stendere av 2" x 4" plank og senteravstand 60 cm. Dette påvirket alle ledd i bygningen, som dimensjonering av dekker og takkonstruksjoner. I stedet for flere lag panel av heltre på veggene (som i Nybyen), ble det brukt isolasjonsmatten og innvendig platekledning.

Nybyens opprinnelige bygninger er oppført før dette skillet i byggebransjen, og viderefører det solide tømmerfaget. Dette innebærer bindingsverk av store dimensjoner (typisk 4" x 4") med to lag panel på hver side. Det ble brukt naturlige materialer, som heltre, tømmerforbindelser, spiker/jern og dyttestry til tetting. Isolasjonseffekten i veggene var stillestående luft og flere lag panel og papp som vindtetting. Dekkene hadde stubbeloft isolert med kullsubb. Dette var utprøvde metoder som fungerte godt på Svalbard, med lav risiko for råtedannelser i konstruksjonene som sto hevet over bakken.

Både arbeiderbrakker og felleshus har innslag av støpte kjellere. Bygningene ble for øvrig fundamentert på trepeler av rundtømmer satt ned i permafrosten. Med datidas klima var det aktive laget som tinte om sommeren, under en meter, som tilsvarte peledybden (ref. brakke 102). Arkitekt Jacob Hanssens tegninger viser ikke fundamentene. Løsningene ble trolig tilpasset til terrenget på stedet, og utført i samsvar med Store Norskes erfaring med fundamentering i permafrost. På Stormessa foreligger fundamentplan utarbeidet av eksternt ingeniørfirma.

Det er mange likhetstrekk i bygningsdetaljer mellom arbeiderbrakkene (med ukjent opphav) og felleshusene tegnet av arkitekt Jacob Hanssen. Dette gjelder både byggeteknikk, tekniske detaljer og arkitektoniske elementer som supanel, profilert vannbrett og vindustyper.

Som nevnt avviker mange utførte detaljer fra Hanssens tegninger. Dette tyder på at snekkerlast og høvelarbeid ble produsert i større mengder. Store Norske og byggmesteren må ha gjort et helhetlig grep ved bestilling og utførelse. Tilsvarende fenomen er påvist i Ny-Ålesunds byggeri i perioden 1917–19, der gruveselskapet Kings Bay Kul Kompani bygde en ny by. Enkle arbeiderbrakker, arkitekttegnete funksjonærboliger og direktørboligen (Amundsensvillaen) fikk lik type kledning og flere sammenfallende detaljer, samt bruk av prefabrikkerte lemkonstruksjoner, uavhengig av hvilke nitide detaljer og konstruksjoner arkitekten hadde tegnet. Bygningens hovedutforming, plan og fasader, ble imidlertid om lag slik arkitekten tegnet, så også i Nybyen.

Arbeiderbrakkene og arkitekt Hanssens bygninger beskrives i de to følgende kapitlene. Se Del 2: katalog for flere tegninger, historiske fotografier og dokumentasjon av hver enkelt bygning.

Brakke nr. 115 lengst sørøst i Nybyen ble bygget i 1957 og skiller seg ut med en annen utforming og konstruksjon enn de seks eldste arbeiderbrakkene. Hamskiftet i byggebransjen på 1950-tallet kommer til uttrykk i denne brakka. Den er bygget som et moderne, isolert bindingsverkshus med spinklere dimensjoner, standard stendere 2" x 4" med senteravstand 60 cm. Den har ikke utbygg i kortendene, men hovedtrapp i to etasjer innenfor hovedvolumet. For øvrig er den lange lamellen med saltak, regelmessig plasserte ettrams vinduer, og fasader med liggende supanel fint tilpasset arkitekturen i Nybyen. Strukturen med midtkorridor og rom til hver side er videreført. Det foreligger tegninger og konstruksjonsdetaljer, signert bygningsteknisk konsulent Bjarne Willanger i Bergen. Se Del 2: katalog for nærmere beskrivelse.

Nr. 101–106 Arbeiderbrakker

Nybyen hadde opprinnelig seks typiske arbeiderbrakker: nr. 101–106. Brakkene var like, men med variasjon i plassering av støpt fyrrom og inngangspartier med utvendig trapp. Hovedbrakka var en lang lamell i to etasjer med saltak, ytre mål ca. 8,3 x 31,7 meter (mål Løkken 1988). På hver kortvegg var det i tillegg et énetasjes utbygg med pulttak, utbygget var ca. 3 meter bredt og litt inntrukket fra hushjørnene. Materialer ble trolig levert fra Store Norskes førkrigskontakter i Namsos, med byggmester Birger Pedersen som utførende. Allerede i 1945 ble Pedersen tilkalt til Oslo for å planlegge leveranse av de første bygningene (Rolf B. Røberg, muntlig meddelelse).

Siden brakkene lå i hellende terreng, var det stor variasjon i høyde under dekket. Utvendig trapp opp til 1. etasje og inngangsdør ble som hovedregel plassert der avstanden til bakken var minst, ofte i søndre utbygg med inngang mot øst. Dette medførte at brakkene på oversida av veien fikk inngang på baksida, mens de to brakkene vest for veien fikk inngang henvendt mot veien.

Under en mindre del av brakka var det fyrrom i kjelleren. Dette var av plasstøpt armert betong, med dekke støpt direkte på grunnen. Det var en teglmurt pipe opp over tak. I en beskrivelse av bygningene 23.08.1948 (Nasjonalarkivet Tromsø, boks 506) beskrives i en av brakkene en stokerfyrt kjele med avtrekk til pipe og «1 stk. 100 l Tesalmitt». Fyrrommet hadde inngang fra terreng og var som hovedregel plassert under brakkas nordre ende, der høyden var størst. Men det er variasjoner, for eksempel ligger fyrrommet under brakke 106 midt under bygningen. I fyrrommet ble det smeltet isblokker i store kar, for å få ferskvann. Bøttedoene var plassert på rekke i kjelleren under det ene utbygget på kortenden av huset. Her var det kaldt og kummerlig.

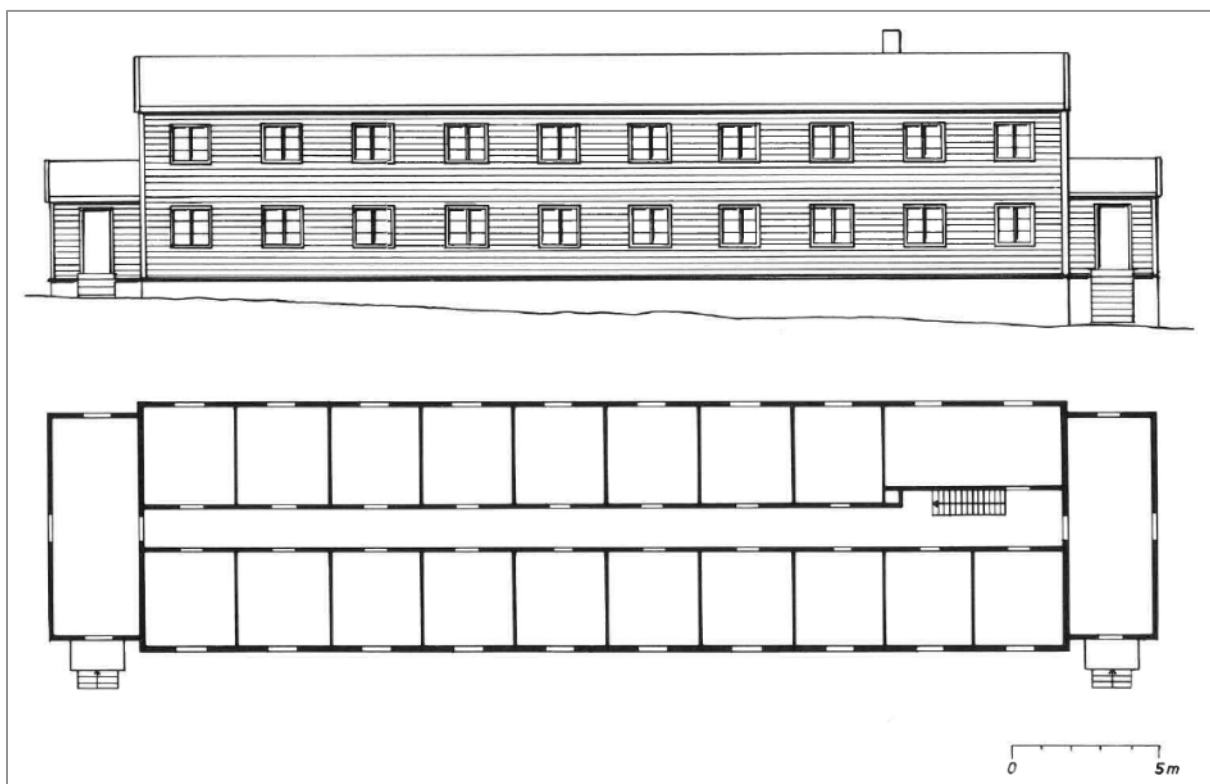
Hver arbeiderbrakke hadde 36 tomannsrom á 9 m² (3 x 3 m), i alt 72 mann. Like innenfor inngangen i hovedbrakka var det et felles vaskerom med vaskefat. Dusjing foregikk på Badet. På siden av vaskerommet mot korridoren lå en smal rettløpet trapp til 2. etasje.

I tillegg hadde hver brakke hadde en brakkesjef. Brakkesjefen var en kvinnelig ansatt, som holdt orden i brakka og sto for renholdet. I mange tilfeller fikk hun rollen som sosialkontakt for de unge mennene som tok sesongarbeid i gruva. Brakkesjefen hadde egen leilighet, som lå i 2. etasje over vaskerommet (Rolf B. Røberg, muntlig meddelelse).

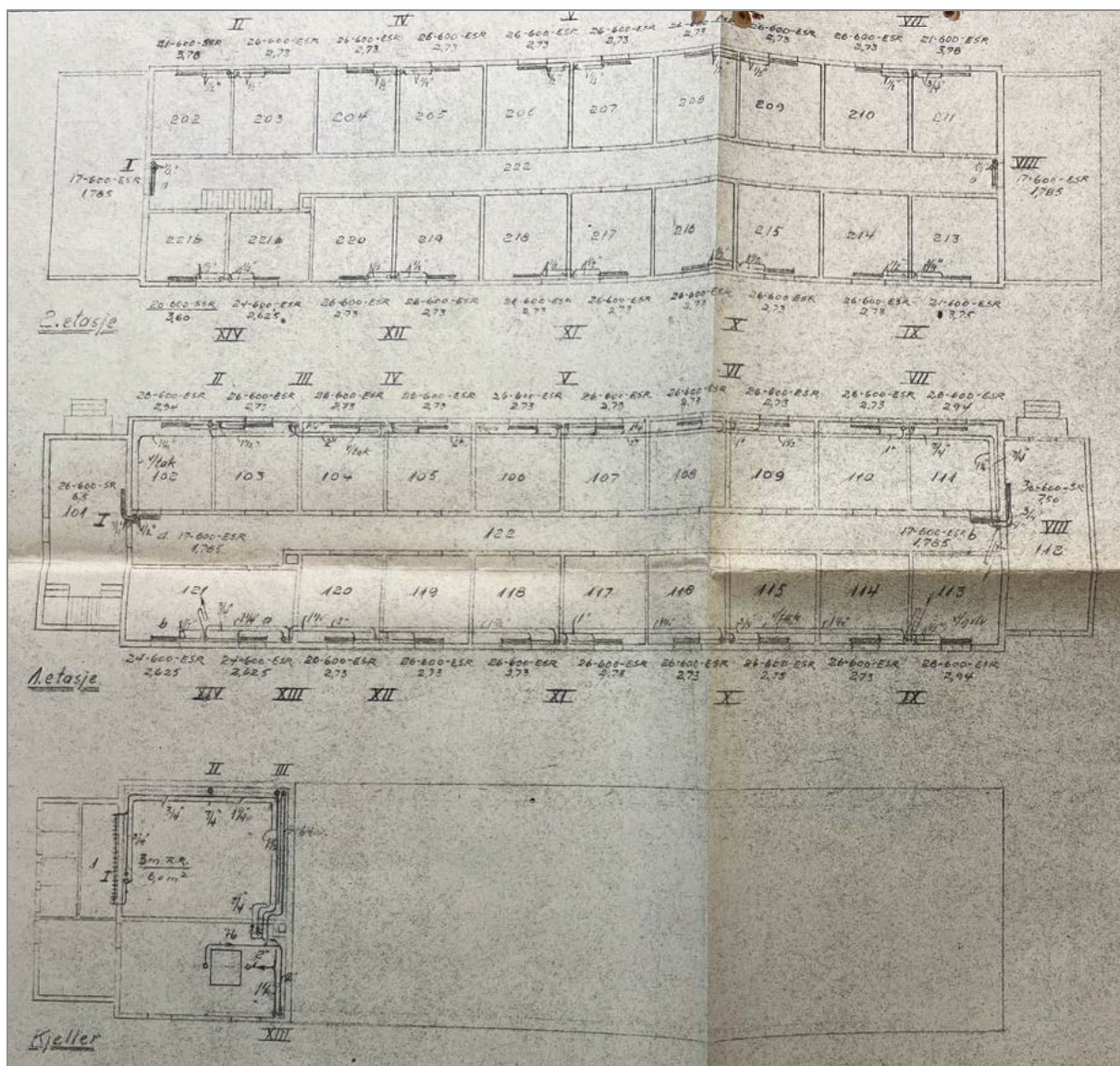
Bostandarden var betydelig hevet sammenlignet med førkrigsbebyggelsen i Sverdrupbyen, med sentralvarme og vaskerom med varmt og kaldt vann i hver brakke. Rommene var enkelt møblert med to jernsenger, bord og taburett til hver mann. Noen kilder oppgir at klesskap manglet i begynnelsen, men to klesskap på rommet ble raskt standard.

De tre første brakkene nr. 101–103 i Nybyen oppført sommeren 1946. Foto: Ukjent, fra album. Svalbard museum, SVF 02702

Typisk boligbrakke i Nybyen 1946–47. Kilde: Tegnet av Gisle Løkken etter «prosjekttegningene fra Statsarkivet i Bergen». Tolket ut fra Løkkens beskrivelse har han ikke funnet Jacob Hanssens signatur på disse tegningene. I 1. etasje var det 18 rom pluss et felles vaskerom, som tilsvarte arealet av to rom. Planløsningen stemmer med VVS-plan datert mai 1946. Kilde: Gjengitt i Arlov 1991, s. 120.

Utsnitt av plansje fra rørleggerbedrift C.M. Mathiesen & Co., Oslo 03.05.1946: «Arbeiderbarakke Lavtrykk – dampanlegg». Det er skissert radiator i alle rom. I kjelleren var det fyrrom med støpte vegger, og avlukker med bøttedo i utbygget utenfor. Innendørs trapp i utbygget sikret innvendig forbindelse ned til doene, det er mulig dette ble utført med noe variasjon i de seks arbeiderbrakkene. For øvrig hadde brakkene utvendig trapp fra terreng opp til hovedinngangen i 1. etasje. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Brakkene hadde bærende vegger av tungt bindingsverk med dobbel kledning og papp mellom lagene på hver side. Bindingsverket var av kraftig boks/plank, dels med barkkant. Skråstilt kledning ble spikret i 45° direkte på bindingsverkets utside, og fikk en stabiliserende effekt. Fasadene hadde liggende, falset supanel av skråskjærte bord (såkalt Weatherboard). Dette ble bygget som en kompakt løsning uten utlekting bak supanelet, slik tradisjonen var på Svalbard. Etasjeskillene var tradisjonelle trebjelkelag med stubbeloft, som ble isolert med kullsubb (påvist på stedet). Det var gjennomgående midtkorridor i begge etasjer, med bærende vegger som understøttet bjelkelaget. Korridorveggene korresponderer med peleradene under bygningene.

Det var ti vindusakser på hver langvegg, ett vindu til hvert rom. Vinduene var tradisjonelle tofags vinduer med tre ruter i hver ramme og glass i kittfals. I tillegg var det innadslående varevinduer.

Det er bevart noen opprinnelige vinduer i kjelleren på brakke 106, men disse er bredere enn det som var standard i arbeiderbrakkene – muligens er de fra en annen bygning? Karmen er tatt ut med komplett ytre vindu og varevindu. Brutto karmmål er bredde ca. 135 cm og høyde 120 cm. På siden av karmen er det skrevet med blyant: «Vindu nr. 112 S124» (eller S129, utydelig).

Saltaket var relativt slakt over et kaldt, uinnredet råloft. Konstruksjonen besto av enkle sperrebind med taktro og utvendig papptekking. Takkonstruksjonen ble bygget med enkle sperrepar, dimensjon ca. 60x150 cm og senteravstand 80 cm (målt inne på loftet i brakke 103). Sperrene var understøttet av to langsgående rammer av spinkle dragere og stolper (såkalt stol). Atkomst til loftet skjedde via en lem med nedtrekkbar stige over korridoren i 2. etasje. Takene hadde knappe utstikk og var tekket med papp, med enkle vindskier i gavlene.

Inngang til typisk boligbrakke (nr. 105 er nå revet). Fasadene har supanel og enkle hjørnekasser. Listverket rundt vinduene er enkle bord med skrå vannbrett over vinduet. Hovedinngangen lå i utbygget, med enkel tretrapp fra terreng opp til 1. etasje. Rømningsstige av tre er montert på veggen, for mulig evakuering fra 2. etasje over utbygget. Foto: Johan Erling Nødtvedt 1958, Svalbard museum SVF 08945

Snekker Stordahls bilder 1946

Noen bilder tatt under byggearbeidene i Nybyen gir verdifull informasjon. Claus Stordahl (1916–1986) jobbet som snekker og deltok i gjenreisningsarbeidet i Longyearbyen etter krigen. Bildene må være fra de første brakkene i Nybyen, som ble reist sommeren 1946. Året etter dro Stordahl til Hammerfest for å delta i gjenreisningen der.

Fundamentet bygges. Kraftige peler av rundtømmer er slått ned i bakken. Tre høyder med sviller (med hakeskjøter) danner anlegg for etasjeskille/bjelkelag mot grunnen og vegger. Foto: Claus Stordal 1946, Svalbard museum SVF 46918 (t.h.) og SVF 46916 (under)

Bygging av vegger av tungt bindingsverk med noe skråavstiving. Stenderne har delvis barkkant, og tradisjonelle tømmerforbindelser lages med øks. Foto: Claus Stordal 1946, Svalbard museum SVF 46917

Taksperrene reises. Sammenføyningen ved mønet er her forsterket med spikerplater, tilsvarende ses på de fleste loftene i dag (ref. brakke 102). Foto: Claus Stordal 1946, Svalbard museum SVF 46967

Hvem tegnet arbeiderbrakkene?

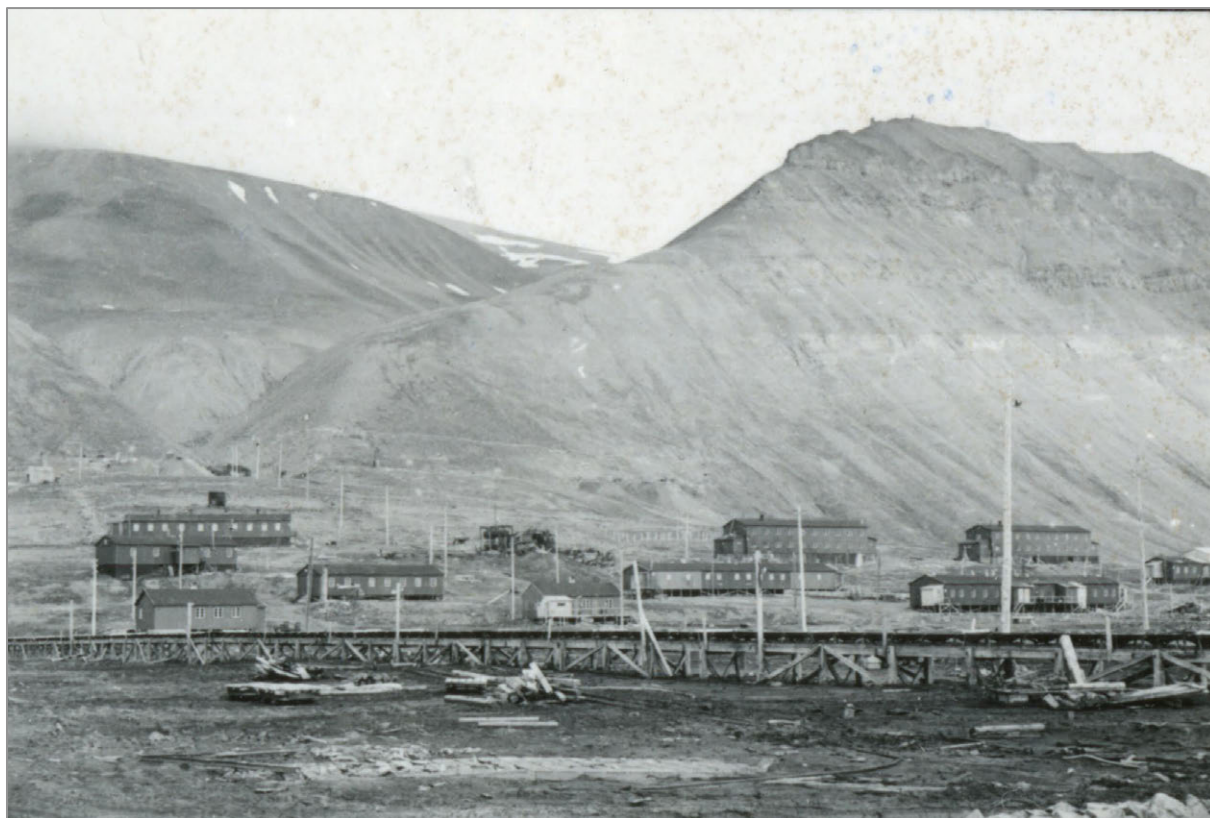
De fleste har antatt at brakketypen ble tegnet av arkitekt Jacob Hanssen. Dette oppgis i flere senere beskrivelser av Longyearbyens historie, noen ganger med forbehold. Daværende arkitektstudent Gisle Løkken gikk gjennom arkivet til Store Norske og konkluderer slik:

«Alle de «offentlige» bygningene ble tegnet av arkitekt Jacob Hanssen, som også tegnet Huset og bygningene på Haugen. Sannsynligvis er det han som har tegnet arbeiderbrakkene også (i alle fall «jomfruburet» og formannsmessa).» (Løkken 1988, s. 35)

I Jacob Hanssens regnskap til Store Norske i 1950 nevnes som nevnt ikke en typisk arbeiderbrakke i Nybyen.

Et svært interessant moment er at brakketypen er identisk med brakkene 29 og 30 som ble oppført samtidig under gjenoppbyggingen av Svea. Planløsning, fasader, dimensjoner, pelefundamenter og støpt fyrrom er identisk. Utførelsen med skråstilt rupanel spikret direkte på bindingsverket, er også lik. Med byggeår sommeren 1946 må disse standardiserte brakkene ha blitt prosjektert og materialer bestilt av Store Norske senest vinteren 1945/-46.

Rambøll utarbeidet i 2020 en antikvarisk rapport for brakke 29 i Svea, før den ble revet som del av naturrestaureringen av Sveagruva. Brakkene ble også 3D-skannet. Arild Teppen og Kolbjørn Vegar Os utførte dessuten en tilstandsanalyse i 2019 på oppdrag fra Sysselmannen. Brakkene var betydelig ombygget da de ble revet.

Svea ca. 1950. To like arbeiderbrakker ligger bak til høyre, nr. 29 og 30 fra 1946. Disse er i dimensjoner og utforming identiske med arbeiderbrakkene i Nybyen. Foto: Leif Pedersen, Norsk Polarinstitutt, NP043230

Rambøll kjenner verken til arkitekt eller tegninger fra byggeåret. De påpeker ikke likheten med brakkene i Nybyen. Brakkenes hovedmål i Svea ca. 8,5 x 32 meter, pluss trappehuset med ca. 7,5 x 3,0. Dette stemmer med Nybyen, mindre målavvik kan skyldes flere faktorer, som at Svea-brakkene hadde fått ny utvendig kledning da målene ble tatt.

Vi kan ganske sikkert konkludere at brakketypen ikke er tegnet av arkitekt Jacob Hanssen. Det er mulig at Store Norske, som ga klare premisser om bygningstype, funksjoner og romstørrelser, i samarbeid med utførende byggmester, var ansvarlig for utformingen. Eller var arkitekt Aage Blich delaktig i arbeiderbrakkenes utforming? Kan Jacob Hanssen også ha bidratt med innspill, uten at dette er synliggjort i regnskapet? Dette er ikke ferdig utforsket.

Finere brakker og felleshus

De to mer representative boligbrakkene og felleshusene ble tegnet av arkitekt Jacob Hanssen: Formannsmessa, Jomfruburet, Arbeidermessa, Badet og Butikken. Hanssens tegninger omfatter flere bygningstekniske og arkitektoniske detaljer, som vindus- og dørskjema, trappeskjema og listverk. Som nevnt ble ikke alle detaljer slik arkitekten tegnet dem, men bygningenes hovedform, planløsning og fasadekomposisjon stemmer generelt godt med tegningene.

Bygningenes trekonstruksjoner er oppført etter samme prinsipper som arbeiderbrakkene. Det er bærende vegger av tungt bindingsverk med to lag kledning på hver side og papp mellom lagene. På utvendig side var det først et lag skråstilte bord, dernest falset supanel. Dimensjoner på kledningen varierer noe. Bygningskroppene er bredere enn arbeiderbrakkene, slik at takkonstruksjonen fikk individuell utforming og dels store spenn med fagverkskonstruksjon og kraftigere dimensjoner. Støpte kjellere fikk ulik utforming tilpasset bygningens funksjon.

Nr. 100 Formannsmessa

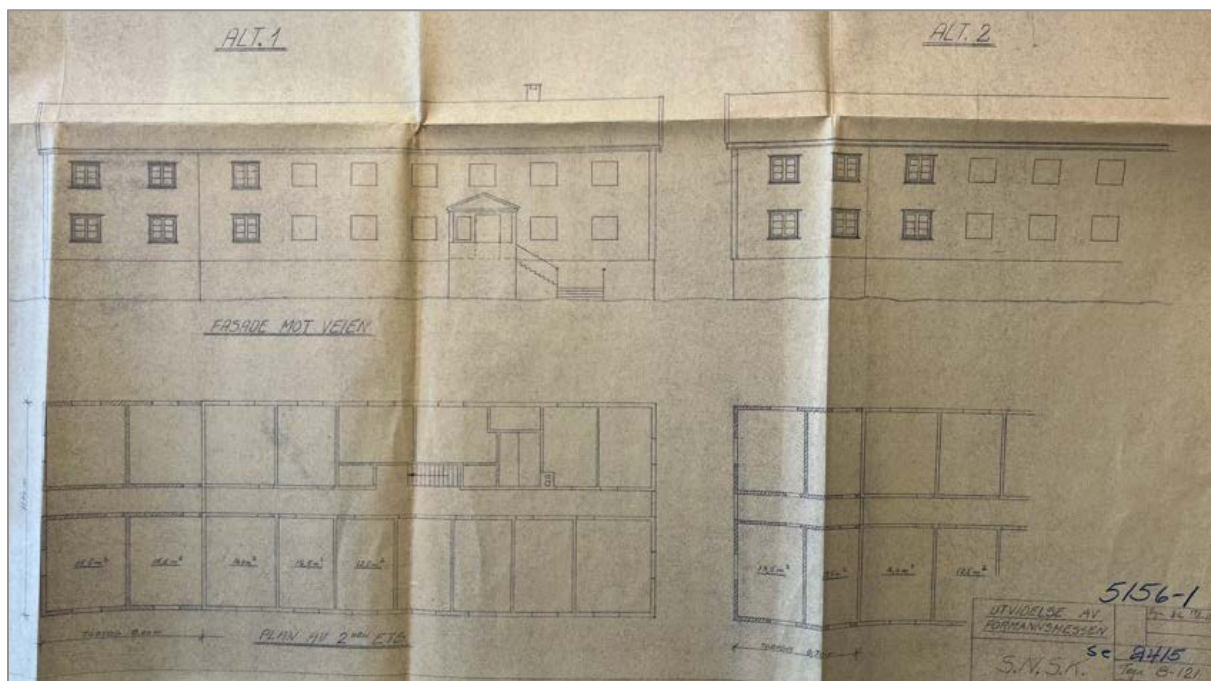
Formannsmessa var den nordligste brakka på østsiden av veien, beliggende på et høydedrag. Vi har ikke funnet Jacob Hanssens tegninger, men det framgår av hans regnskap i 1950 at han tegnet Formannsmessa.

Formannsmessa inneholdt både boligrom og messe for gruveformenn (stigere). Disse hadde høyere status enn gruvearbeiderne, men betydelig lavere enn funksjonærene på Haugen. Stigerne hadde sitt daglige virke i gruva, der de også hadde kontor. Formennene fikk enerom på 12–13 m², i samsvar med de innledende føringene fra Store Norskes ingeniører. Formennene kunne ha med familie. I 1. etasje var det fellesrom og messe, i 2. etasje forlegningsrom.

Bygningskroppen var rektangulær, med midtkorridor i begge etasjer og rom til hver side. Grunnflata var ca. 11 x 23 meter, betydelig bredere og kortere enn de typiske arbeiderbrakkene. Langfasaden hadde opprinnelig syv vindusakser og kortveggen tre vindusakser. Det var ikke utbygg i kortendene. Trappa opp til 1. etasje var en utvendig tretrapp med åpent bislag med saltak plassert på langfasaden mot veien. Innvendig trapp opp til 2. etasje var en rettløpstrapp langs korridoren, ikke ulik løsningen i arbeiderbrakkene. Bygningen er fundamentert på trepeler, med støpt kjeller under nordenden, der det opprinnelig var fyrrom og murt pipe.

Interiøret var sannsynligvis mer påkostet enn i arbeiderbrakkene, men lite av dette er synlig i dag, siden de fleste flatene er skjult av nyere kledninger. Ett unikt element er eksponert i skilleveggen mellom korridor og trapp til 2. etasje. Her er et vindu utformet som en halv sol, med forseggjort spileverk (solstråler) av lakkert eik og trådglass.

Mot fjellet i sørøst var det et opprinnelig utbygg i én etasje med pulttak, kledd med samme type supanel som hovedbygningen. Dette inneholdt sekundære funksjoner, muligens også bøttedoer, da det var luke i bakveggen. Allerede i 1951 ble bygningen forlenget mot nord, med fire ekstra rom i hver etasje. Dette ble gjort som en sømløs forlengelse av vegger og tak.

Utvivelse av Formannsmessa, alt. 1 og 2, datert 19.01.1951. Plantegningen viser opprinnelig bygning pluss det nye tilbygget mot nord (mot venstre på tegningen). Opprinnelig utbygg med pulttak mot sørøst er utelatt på tegningen, men ses på foto under oppføring i 1947. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3752.

I forgrunnen ses Formannsmessa med det nye tilbygget mot nord fra 1951 (forlengt med to vindusakser). Det lave utbygget mot sørøst er fra byggeåret 1947. Foto: Wilhelm Solheim, Norsk Polarinstitutt NP002990

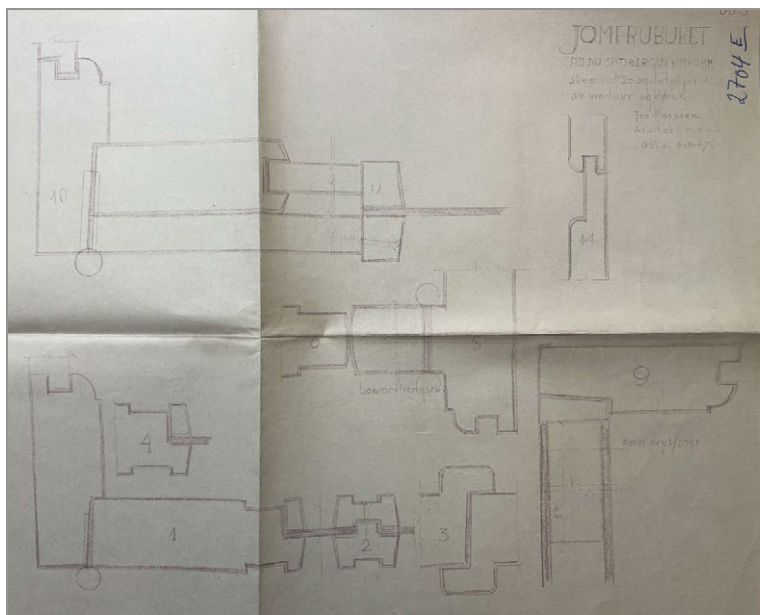
Nybyen sett sørover mot Sarkofagen i juli 1960. Til venstre i forgrunnen er Formannsmessa, med opprinnelig inngangsparti og åpent bislag på langveggen. Bak ligger Buret, med tre vinduer i hver etasje i kortveggen. Hovedinngangen til Buret var mot nord. Foto: Carl A. Wendt. Svalbard museum SVF 22770

Nr. 107 Jomfruburet

Arbeiderbrakkene for kvinnelige ansatte, nr. 107 Jomfruburet, lå lengst nord av arbeiderbrakkene, like overfor Stormessa og sør for Formannsmessa. Bygningen ble oppført sommeren 1948. Vi har kun funnet detaljtegninger (skjema hovedtrapp og bitrapp, dør- og vindusskjema mv.) signert Jacob Hanssen, men sannsynligvis tegnet han også plan og fasader, ref. tolkning av Hanssens regnskap fra 1950.

Buret var bygget etter tilnærmet samme lest som arbeiderbrakkene for gruvebusen, men med høyere standard. Bygningen var kortere og bredere enn de typiske brakkene og hadde kun 28 enerom for kvinnelige messebetjenter. I noen tilfeller bodde gifte par på rommet. Det var 14 rom samt felles bad med toalett og dusj i hver etasje. Rommene var større og innredet med mer personlig preg enn brakkene for gruvearbeiderne. Det var dessuten håndvask på rommet.

Bygningen har en rektangulær bygningskropp, med midtkorridor og rom til hver side. Brakka er fundamentert på trepeler. Det var støpt kjeller under nordvestre del, der det var fyrrom og murt pipe over tak. Langfasaden hadde opprinnelig ni vindusakser, og kortveggen tre vindusakser. Fasadene hadde samme arkitektoniske uttrykk som arbeiderbrakkene, med liggende kledning og tofags vinduer med tre ruter i hver ramme. Det var imidlertid ikke utbygg i kortendene, her var det kun et mindre inngangsparti i 1. etasje mot sør. Hanssen tegnet et delvis innskutt/framskutt inngangsparti som en entréboks midt på kortveggen, men ytre del ble ikke bygget slik. Her ble det bygget skrå leegger og tilnærmet flatt tak. Bygningen hadde et stort råloft med brukbar høyde og lagerplass. Muligens ble det også brukt som tørkeloft - det var to luftelyrer over mønet.

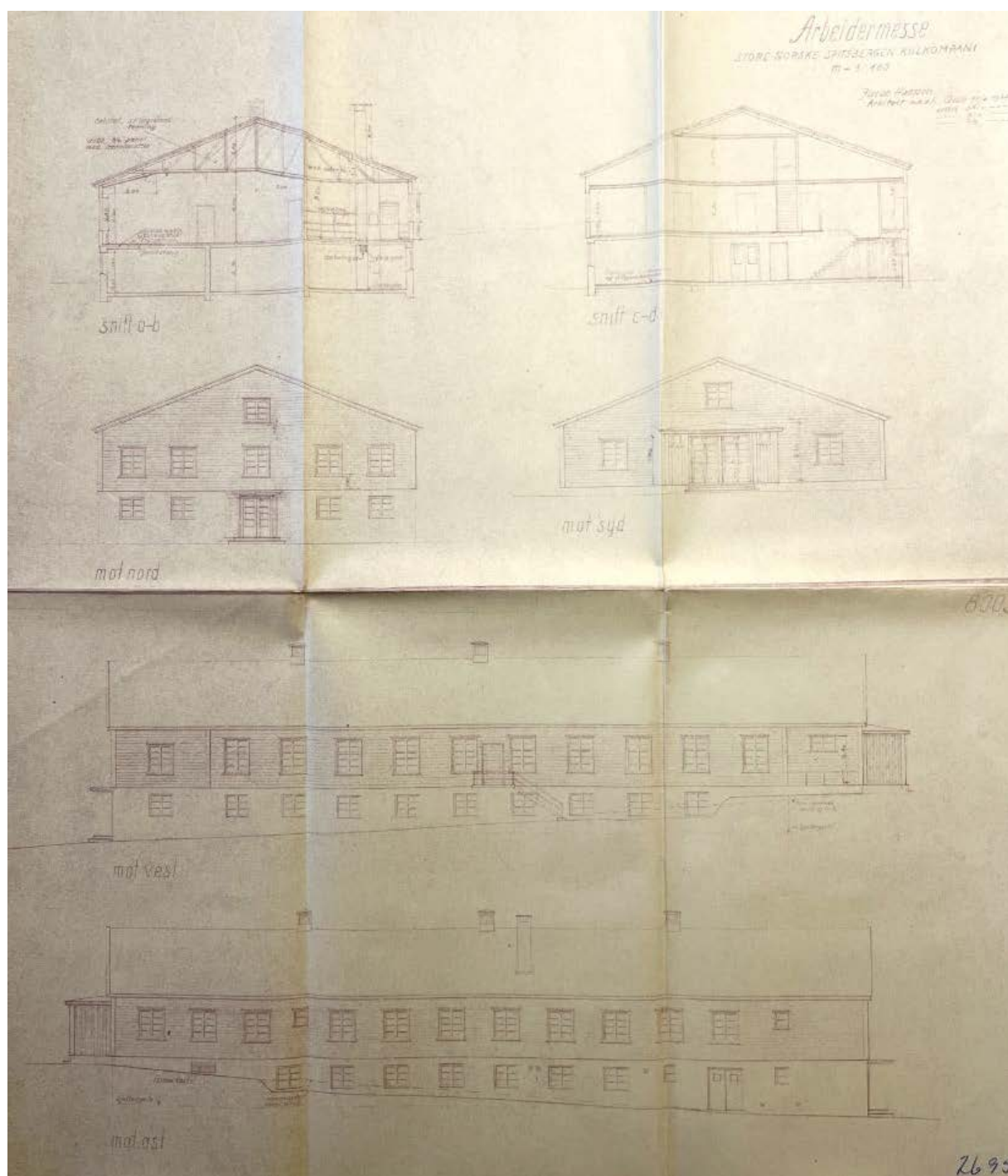
Jomfruburet, vindusdetaljer signert Jacob Hanssen 06.08.1947. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Under: Til høyre i bildet er Buret med opprinnelig hovedinngang i sørenden. På nedsiden av veien er Badet, med lampehus og fyrhus, og i bakgrunnen er Butikken. Udatert foto, som viser bygningenes opprinnelige utforming. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

Nr. 108 Stormessa

Stormessa (Arbeidermesse øst) hadde full kjelleretasje av plasstøpt armert betong, som var fundamentert på høye trepeler, og et énetasjes overbygg av tre, en typisk trekonstruksjon av tungt bindingsverk med kledning i to lag på hver side. Fasadene hadde utvendig liggende supanel og saltak tekket med papp. Hovedform, takkonstruksjon og fasader har en individuell utforming. Bygningen fikk ulike vindustyper og forseggjort inngangsparti med doble dører i søndre kortvegg. Den store utendørs trappa var overbygget med et stort bislag med slakt buet åpning.

Arbeidermessa, fasader og snitt signert Jacob Hanssen, diverse rettelser 1947. Hovedinngangen mot sør ble korrigert til buet åpning før oppføring. Over den store spisesalen var det et tilpasset asymmetrisk takverk. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

1959. Stormessa med opprinnelig overbygget inngangsparti mot sør og individuelle vindustyper, dels med fire ruter i høyden. På høyre side ser vi Buret. Foto: Hans Tollefsen, Svalbard museum, SVF 12305

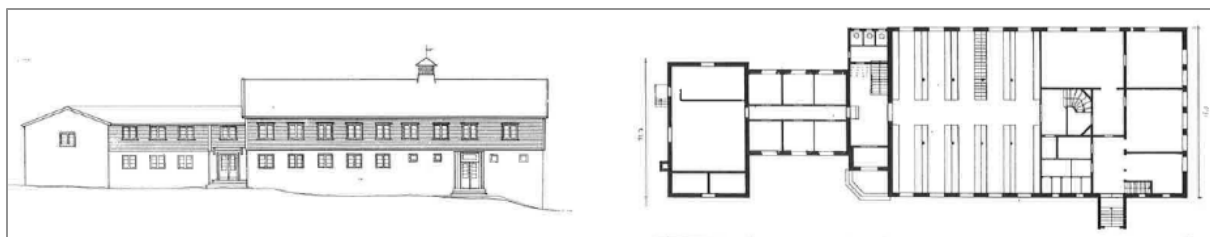
Stormessa inneholdt spisesal, kjøkken, meieri («Jernku»), bakeri og diverse lagerfunksjoner, kjølerom og fryserom i kjelleren. Her var det dessuten et skomarkerverksted. Alle arbeiderne spiste i Stormessa. Salen kunne dekkes til 550 mennesker, med langbord og benker. Salen var staselig innredet med store opprutete vinduer ut mot elvedalen og Sverdrupbyen i vest. Veggene var kledd med hardpressete huntonittplater (ref. arkitektens beskrivelse). Loftet var i hovedsak et kaldt uinnredet råloft, men med innredet beboelsesrom med vindu innenfor hver gavlvegg. Sperretaket hadde et spesialtilpasset fagverk som spente over den store søylefrie salen.

Et interessant moment er at arkitekt Hanssen tegnet en full støpt kjelleretasje som var delvis nedgravd, med lav høyde over terreng mot sør. I praksis ble nesten hele kjelleretasjen liggende over terreng, med en desto høyere og mer staselig trapp ved inngangen mot sør.

Nr. 109 Badet med lampehus og fyrhus

Badet gikk ut av bruk i 1985 og ble revet i 1991. Bygningen beskrives kort som en sentral del av Nybyens opprinnelige bymiljø og funksjoner. Badet dannet overgangen mellom arbeid og fritid, her man kunne vaske seg og kle seg om (lompe) og lade lamper til bruk i gruva

Bygningen besto av tre deler: Lengst nord lå selve badet/hovedbygningen, et toetasjes rektangulært bygningsvolum med støpt kjelleretasje og overbygg av tre. Denne delen var utformet med slektskap til Nybyens øvrige panelarkitektur og innordnet seg i byplanen. Selve lompengarderoben var i 2. etasje. I 1. etasje var det mange ulike rom, som kleslager, vaskeri, rulle, tørke, systue mv. (beskrivelse 23.08.1948, Nasjonalarkivet Tromsø, boks 506). Et lavere mellombygg dannet overgang til fyrhuset i sør. Dette var lampehuset, som hadde vegger av armert betong og panelt 2. etasje tilpasset hovedbygningen. Lengst sør lå fyrhuset med gavl mot veien og fasader av pusset mur i én høy etasje. Alle delene hadde saltak tekket med papp. Flere rørgater gikk ut fra bygningen; fyrhuset ga også varme til Stormessa og Formannsmessa.

Badet med garderode og fyrhus, tegnet av arkitekt Jacob Hanssen 1947. Kilde: Gisle Løkken 1988, s. 36.

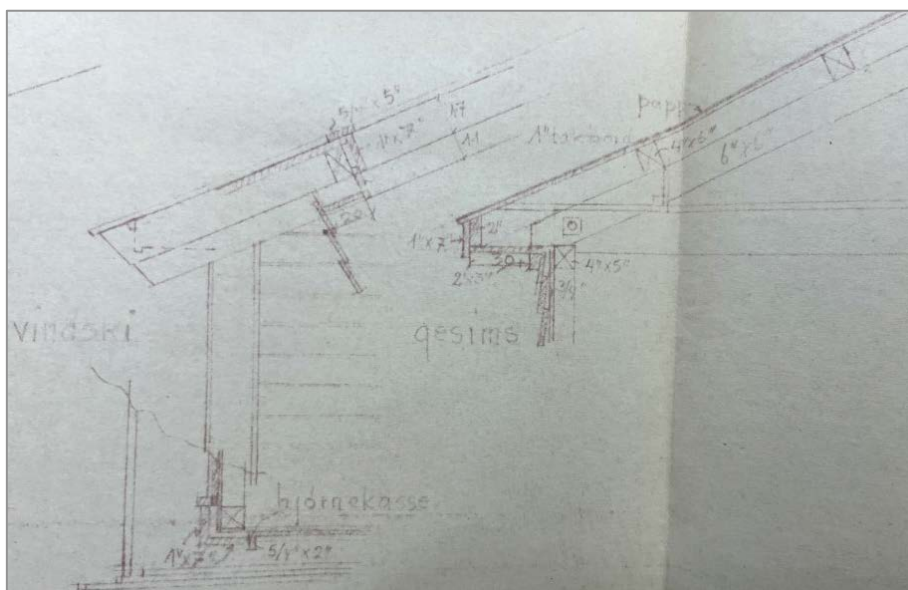

Fasade vest, Jacob Hanssen 06.06.1947, rettet 19.04.1948. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Butikk og lagerbygning nr. 110

Butikken var en enkel lamell i to etasjer med fasader kledd med trepanel, med noen særegne detaljer. Det var stående kledning i 1. etasje og liggende kledning i 2. etasje, et velkjent prinsipp i norsk funksjonalisme bygget av tre, populært kalt skjørt-og-bluse-hus. Vinduene var inndelt i mindre ruter med tresprosser, med noe ulike størrelser. Opprinnelig var det inngang med et lite bislag i kortenden mot sør, og en overbygget lasterampe midt på langveggen mot veien.

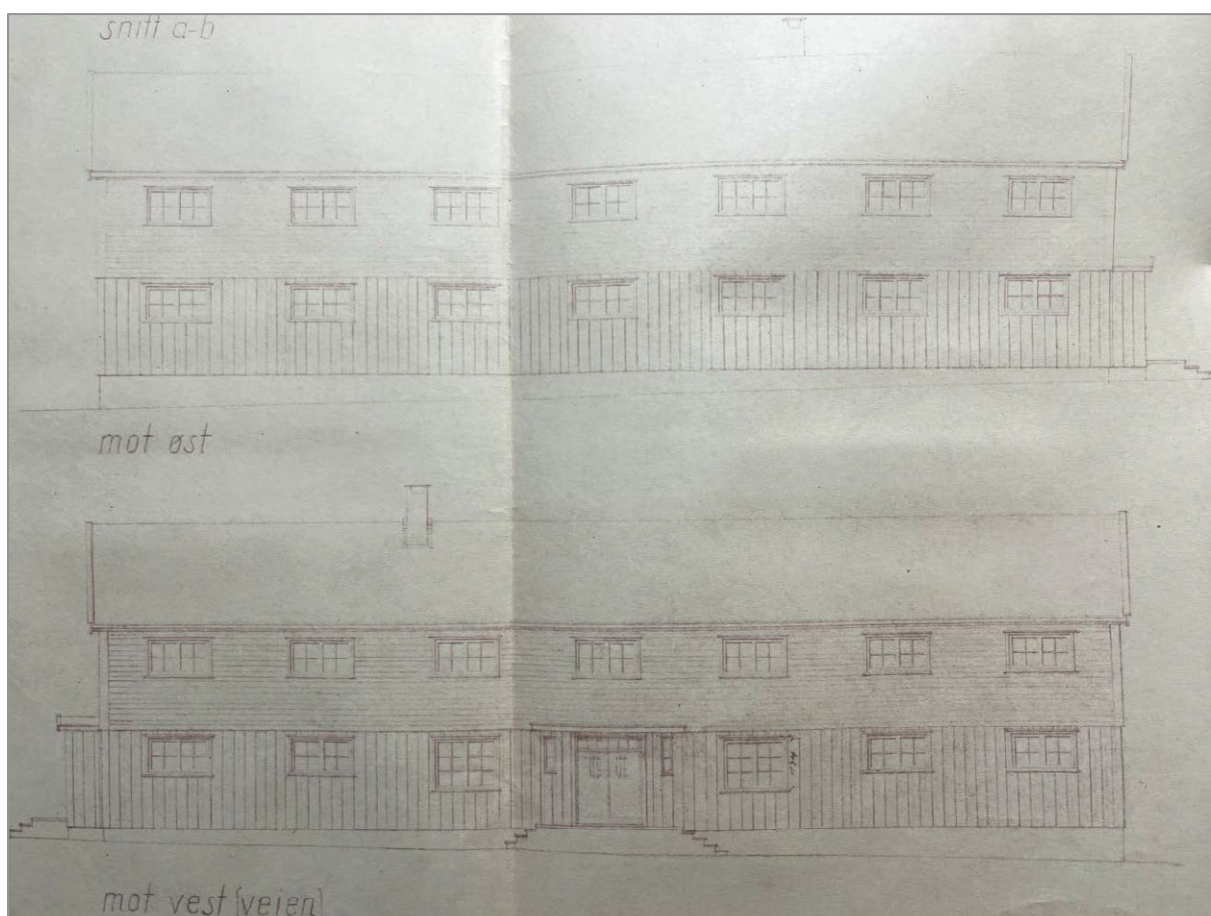
Plantegninger, fasadetegninger og en mengde bygningsdetaljer er signert Jacob Hanssen 1948. se plantegning i Del 2: katalog. Hanssens tegninger ble i all hovedsak fulgt, men enkelte detaljer avviker fra slik det ble bygget.

Detaljtegning av gesims, signert Jacob Hanssen 15.07.1948. Gamle foto og bevart kledning viser at detaljene ble utført litt annerledes. Vindskiene fikk loddrett avslutning og buet nedre del, og veggpanelet ble skråskjært med fals. Utsnitt av plansje. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Butikken Sundt på 1950-tallet. Opprinnelig inngangsparti henvendt mot Nybyens boligbrakker i sør. Foto: Jacob Jacobsen, Svalbard museum SVF 19222

Fasader signert Jacob Hanssen 08.04.1948, rettet 13.04.1948. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Tekniske funksjoner nedenfor Gruve 2B

Tidlig på 1950-tallet besto bygningsmiljøet nedenfor Gruve 2B av nr. 111 Snekkerverkstedet, 112 Fyrhuset, 150 Sandtørkeriet og noe øst for de nordre boligbrakkene lå 113 Transformatoriosk. Alle bygningene lå på oversida øst for veien. Fjellheisen, en bremsebane på skinner, som tok arbeiderne opp og ned den bratte fjellsida til gruva, ankom like nord for Sandtørkeriet. Fyrhuset ble fyrst med kull fra Gruve 2B. På 1960–70-tallet ble dette småskala miljøet supplert med Vaktmesterverkstedet, Maleverkstedet og Pumpehuset knyttet til rørgatesystemet.

Det eldste huset i Nybyen er Snekkerverkstedet, ei svensk lemmebrakke som først ble oppført på Hotellneset og flyttet til Nybyen i 1947, ref. tidligere redegjørelse. Bygningen er typisk for svenskebrakkene som ble levert etter krigen, et trehus i én etasje med prefabrikkerte elementer i vegger og gulv. Bygningen har utvendig stående kledning og opprinnelig små, liggende vinduer. Et par vinduer mot veien ble tidlig utvidet (muligens opprinnelig), og fikk smårutete vinduer.

Sandtørkeriet er oppført som en kombinert betong og trekonstruksjon. Fasadene er kledd med lektepanel. Her ble sand tørket for bruk til sandforladninger under sprengningsarbeider, og til å strø skinnegangen i gruva. Lokomotivet hadde med sand, og lokføreren måtte slippe ut en passelig mengde ved behov for å få bedre grep mot skinnegangen. Sandtørkeriet i Nybyen betjente gruveene 2 og 5 (sistnevnte fra 1959). Heisføreren sto også for rulling av sandforladninger (DAR-gruppen 2000, s. 7).

Nå er Fyrhuset og gruveheisen tapt. Kullrester i terrenget og en atkomstvei markerer tydelig hvor Fyrhuset sto. De andre bygningene er bevart, delvis preget av forsømt vedlikehold. Se Del 2: katalog for mer informasjon om alle bygningene, samt tegninger av 112 Fyrhuset.

Nybyens nordre del ca. 1960. Til høyre ses Sandtørkeriet, deretter fjellheisen og Snekkerverkstedet, lengst i bakgrunnen skimtes Fyrhuset med høy pipe. Foto: Erling Johan Nødtvedt, Svalbard museum SVF 08157

Sandtørkeriet med fjellheisen til Gruve 2B. I bakgrunnen skimtes Maleverkstedet, som ble bygget inntil Snekkerverkstedet på 1970-tallet. Foto: Birger Amundsen 1978

Nybyens nordre del. Butikken er det nordligste hovedhuset i Nybyen før de tekniske funksjonene overtar. Fra venstre: Fyrhuset, Snekkerverkstedet og Sandtørkeriet. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

Bildet er trolig fra begynnelsen av 1970-tallet, med fyrhuset i full drift. Vaktmesterverkstedet er oppført nord for Snekkerverkstedet. Den lille bygningen t.v. er ukjent, likeså rørgata som går inn i et takoppløft på Snekkerverkstedet. Foto: ukjent, Svalbard museum, SVF 25017

Veier og gangveier

Bilveien fra Gamle Longyearbyen til Sverdrupbyen ble etablert i 1938, som den første bilveien i dalen.

I 1947 ble det bygget gangbro over elva fra Nybyen til Sverdrupbyen. Denne var opplyst om vinteren. Ellers var det sparsomt med veier, og de hadde lav standard.

I forbindelse med anlegging av Nybyen og Haugen ble det etablert nye veier. Før 1950 gikk det kun en gjørmete sti mellom Nybyen og Haugen, gjerne kalt «Dramsveien» (eller Drammensveien), på grunn av brennevinsutsalget i «Kjelleren» i Funksjonærmessa på Haugen. Så sent som i 1950 ble strekningen mellom Nybyen og Haugen etablert som bilvei.

Hilmar Rekstens vei fra Haugen og videre nordover ble etablert i 1961. Veiene i Longyearbyen var gruslagt, men fra 1989 ble flere av veiene asfaltert. Det var nå ca. 4 km asfaltert vei i Longyearbyen. Først i 1993 ble noen av veiene i Nybyen asfaltert. I årene som fulgte ble stadig nye veier etablert og oppgradert.

Gangbroa over dalen fra Sverdrupbyen mot Nybyen, her skadet av storm. Den ble reparert og var i bruk fram til Sverdrupbyen ble brent. Gangbroa ble revet i 1988. Foto: Jan Erik Kaplon 1971–72. Svalbard museum SVF 00292.

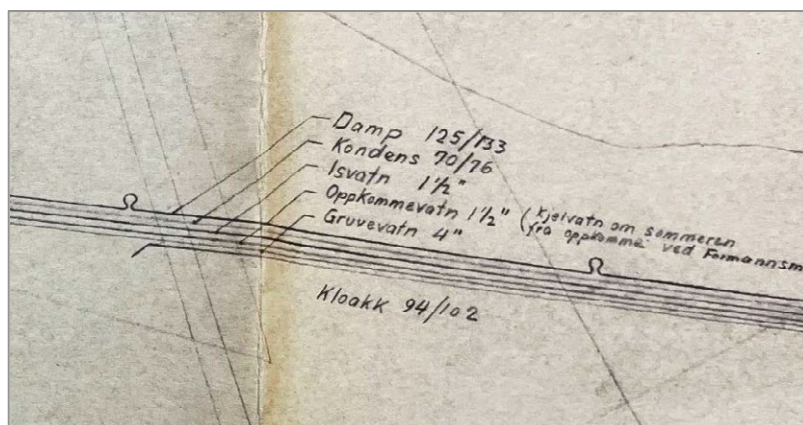
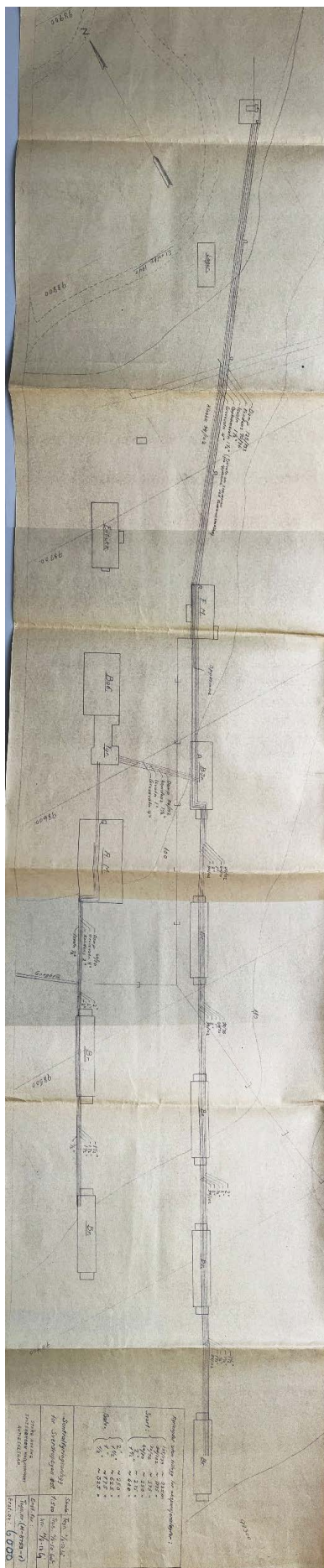
Infrastruktur – vann, varme, avløp og strøm

Vi har ikke lyktes å få svar på alle spørsmål om opprinnelig infrastruktur, men følgende beskrivelse gir et overordnet bilde. Infrastrukturen ble stadig forbedret gjennom 1950–70-tallet.

De første årene var det mangel på vann. Om vinteren smeltet man isblokker i store kar i fyrrommene i hver brakke i Nybyen. Sommerens drikkevann var evaporert sjøvann fra kraftstasjonen i Sjøområdet, som ble kjørt ut i byen med tankbil (Susan Barr, i Arlov 1991, s. 239 og Rolf B. Røberg muntlig meddelelse). Om sommeren fikk man dessuten vann fra en sprekk i fjellet ved Gruve 1, der det var en oppsamlingsdam. Dette vannet var svovelholdig og ikke egnet til drikkevann, kun til vask.

På 1950-tallet ble det bygget en rørgate over elva til Sverdrupbyen, samlokalisert med gangbroa fra 1947. Denne rørgata fraktet sannsynligvis gruvevann fra Gruve 1 til Nybyen. Fra 1960 fikk byen ferskvann i egne rør fra Isdammen i Adventdalen. Dermed ble det slutt på å frakte inn isblokker om vinteren.

De første årene fikk de seks arbeiderbrakkene og Buret varme fra kullfyrte fyrrom i kjelleren under hver brakke. Det var en egen fyrbøter som fyrte i hver brakke, som regel unge gutter. Varmen ble spredd via vannrør til radiatorer i alle rom, ref. VVS-plan 1946. Formannsmessa og Stormessa fikk varmtvann fra fyrhuset tilknyttet nr. 109 Badet (Beskrivelse 1948, Nasjonalarkivet Tromsø, boks 506). Dette endret seg da nr. 112 Fyrhuset (sentralfyrhus) og rørgatesystemet med nytt sentralvarmeanlegg ble etablert i 1951. Fyrhuset hadde to kullfyrte kjeler, den ene ble overtatt fra Svea, den andre fra Hiorthhamn. Både Nybyen, Huset og Haugen fikk varmtvann fra fyrhuset i Nybyen (Holm 2006, s. 101). Den lokale fyringen i brakkene opphørte da det nye anlegget overtok. Det foreligger en komplett situasjonsplan av Nybyen med sentralfyringsanlegg og rørgater slik det ble prosjektert i 1950, gjengitt i miniatyr på neste side.

«Sentralfyringsanlegg for Sverdrupbyen øst» (Nybyen), SNSK AS
korrigert 11.08.1950. Nord er opp på tegningen. Forstørret utsnitt med
rørspesifikasjoner. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893
(avfotografert i deler)

På tegningen er det spesifisert rørdimensjoner for følgende rør, som er samlokalisert i rørkassa: damp, kondens, isvann, oppkommevann, gruvevann og kloakk, se utsnittet over.

Traseen startet ved 112 Fyrhuset i nord. Herfra gikk det oppvarmete vannet i rørgater over bakken med forgreninger til alle bygninger, unntatt Butikken og Snekkerverkstedet (ifølge tegningen). Butikken hadde eget fyringsanlegg, og lageret var kaldt. Én rørføring gikk langs bebyggelsen øst for veien, fra Formannsmessa i nord til brakke 106 i sør. Et luftstrekk gikk over til fyrhuset ved Badet vest for veien. Herfra gikk et sammenhengende strekk til Arbeidermessa og videre til brakke 104 og 105. Litt sør for Formannsmessa er det markert et «oppkomme» i bakken. Vi vet ikke om dette ble utnyttet.

I kjellerne på hver brakke, under utbygget i enden, var det bøttedøer med luker for tømning i yttervegg. Det manglet rør for avløpsvann og kloakk. Doene i Nybyen ble tømt direkte på terrenget nedenfor Stormessa, der det hopet seg opp store dunger, før elva fraktet det bort i vårflommen. Vaskevannet gikk rett ut på tundraen og lagde issvuller utenfor brakkene. Det var et rotteproblem knyttet til doene. Rottene brukte dessuten rørkassene som føringsveier og spredte seg rundt i byen. Først på begynnelsen av 1960-tallet ble det innlagt WC i brakkene.

Omkring 1960 ble det bygget nye rørgater. Store Norske foretok en bestilling 19.02.1960 til A/S Bergens Rørhandel: Ny dampledning 2000 m, stålrør 127/119 mm, damptemperatur 330°C, og ny kondensledning. Rørene skulle legges isolert i trekasse på bukker over bakken (Nasjonalarkivet Tromsø boks 1546). Vann, varme og avløp/kloakk ble samlokalisert i isolerte trekasser, slik at varme rør spredte varmen og hindret frost.

Samtidig var rørene enkle å komme til for vedlikehold. Arbeidet ble sannsynligvis utført av Anders O. Grefstad, og var ferdig sommeren etter (Rolf B. Røberg, muntlig meddelelse). Rørgatene er senere fornyet og endret, men det er stadig spor etter eldre føringer og rester av peler i bakken flere steder. I 1974–75 ble det bygget nytt fyrhus og nye fjernvarmerør i Nybyen.

Den eldste bevarte strekningen med rørgater går fra Pumpehuset lengst nordvest i Nybyen og opp mot Stormessa. Ved Pumpehuset er en del av eldre rørkasse kledd med trebord, ellers har store deler av strekket overdekning av buet stålplate. Vi har ikke lyktes å finne byggeår for Pumpehuset, men eldre foto mv. tyder på at det er oppført omtrent samtidig med nytt fyrhus i 1974. (Pumpehuset omtales ofte som eldre, men det ses ikke på fotografier fra 1960-tallet.)

Fra 1989 begynte man å legge kloakk i preisolerte plastrør på bakken, tildekket med grus. Flere av rørgatene brukes av fjernvarmenettet. I 2002 ble fjernvarmenettet i Longyearbyen utbedret. Arbeidet pågikk fram mot 2007, og mange rørgater ble fornyet. Våren 2006 ble det bestemt at Pumpehuset med rørgate i Nybyen skulle bevares. De andre rørkassene ble fjernet i forbindelse med renovering av fjernvarmenettet.

Nybyen fikk strøm fra kraftstasjonen i Sjøområdet, i alle fall fra 1950. Strømledningen gikk via Haugen og videre på østsida av hovedveien og langs fjellsida øst for brakkene i Nybyen. Her møtte ledningsnettet en transformatoriosk, som ble oppført i 1950. Her ble høy spenning transformert til lav spenning, som ble distribuert ut til de enkelte bygningene.

En klassesdelt by: Nybyen, Haugen og Huset

Nybyen kan ikke forstås uten Haugen og Huset. De fleste bygningene ble tegnet av arkitekt Jacob Hanssen på oppdrag for Store Norske og utgjør et helhetlig konsept for den nye byen, basert på nærhet til arbeidsplass og klassesdeling. Det var en tid planer om å plassere kontorbygningen, funksjonærmessa og sykehuset i Nybyen, men Store Norske innså at byggearealet innerst i dalen var begrenset (Amundsen 2001, s. 221). Dermed kunne man rendyrke den klassesdelte byen.

I Longyearbyen fikk den gjenreiste byen etter krigen et enda sterkere uttrykk for klasseskillene, der ulike samfunnslag ble lokalisert i hver sine bydeler med stor innbyrdes geografisk avstand. Dette skiller seg fra gjenreisningsbyene i Nord-Troms og Finnmark, der utjevning av forskjeller var målet. Frogn Sellæg skriver følgende om situasjonen på fastlandet (Sellæg 2009, s. 62): «I den sosiale boligreformen som ble gjennomført i etterkrigstiden, lå det et uttalt politisk ønske om at den skulle bidra til sosial utjevning.» Store Norske ville det annerledes.

Parallelt med bygging av Nybyen fikk funksjonærene sin egen bydel om lag en kilometer lengre nord i dalen. Haugen, eller Funksjonærbyen, var en markant høyde ved Vannledningsdalen, med fin utsikt og solhelling. Her ble det i 1946 reist tre firemannsboliger for funksjonærer. Fram mot 1949 ble det bygget enda tre firemannsboliger. Året etter ble Funksjonærmessa (Funken) bygget på toppen av Haugen og kunne tilby mangfoldige sosiale oppholdsrom, som leseværelse, røkeværelse og dansesal. Det ble også oppført kontorbygg og sykehus tegnet av Jacob Hanssen. Arkitekt Hanssen tegnet like gesimsdetaljer, liggende supanel og vindustyper i Nybyen og på Haugen. Arkitekturen er beslektet med preg av enkel, fornorsket funksjonalisme, men bygningstypene avviker.

Brannfare og behovet for beredskapsbebyggelse hvis én av bydelene brant, kan ha spilt inn i det todelte byplankonseptet (Peter J. Brugmans, muntlig meddelelse). Kilder i samtida bekrefter imidlertid på at klassesdeling og bedre forhold for funksjonærene var et uttalt mål.

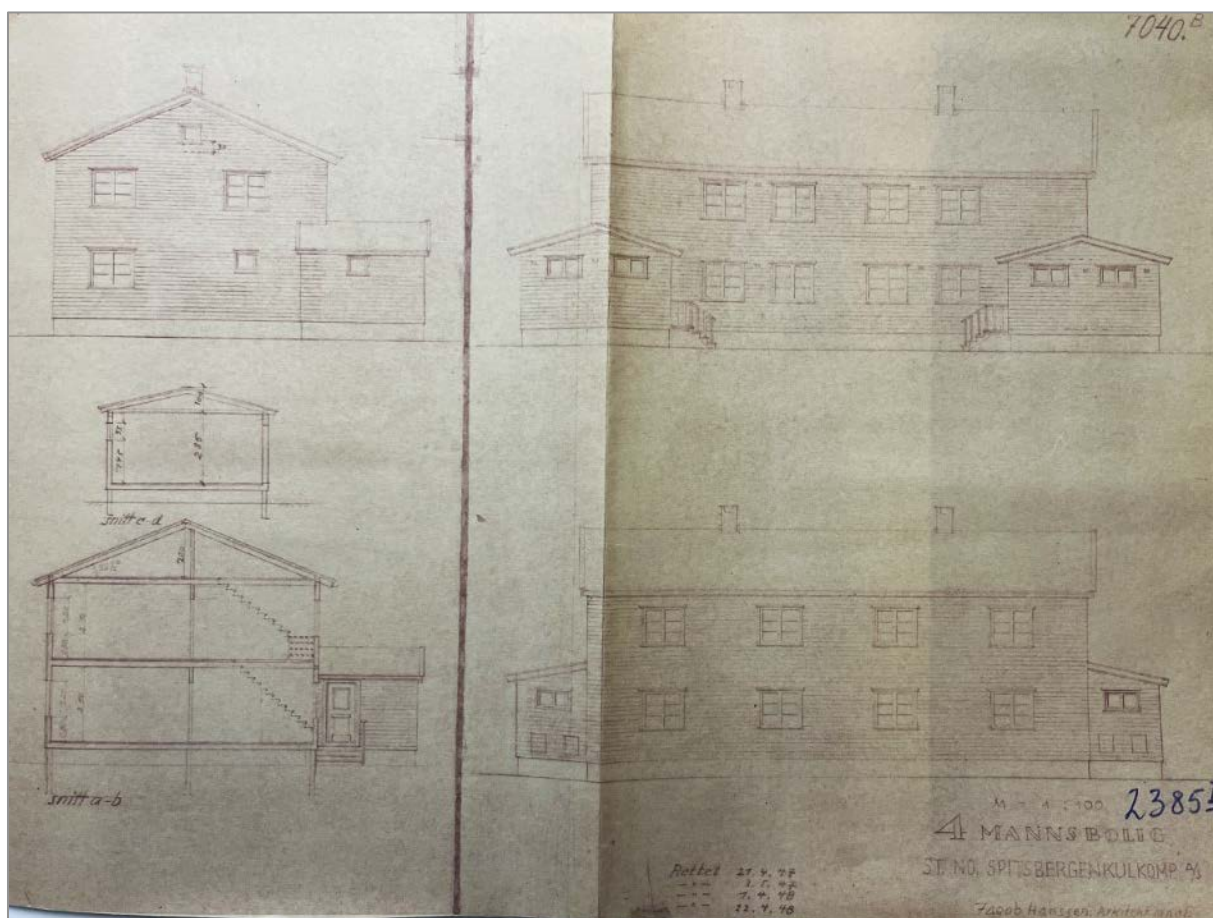
Longyeardalen i 1957. På vestsida av dalen ligger Sverdrupbyen under Gruve 1B, dernest Huset og i bakgrunnen Skjæringa med statens funksjoner, og Sjøområdet. På østsida ligger Nybyen under Gruve 2B. Herfra går veien til funksjonærbydelen Haugen. Lia i nord var ubebygget (dagens sentrum). Foto: Fra album: Petra Skavberg, Norsk Polarinstitutt, NP081777

Kontorbygning og firemannsbolig på Haugen, etter J. Hanssens tegninger. Kilde: Gisle Løkken 1988, s. 38

Opprinnelig funksjonærbolig på Haugen, flere av disse er godt bevart. Det enkle funksjonalistiske uttrykket, liggende panel og knappe takutstikk har slektskap med Jacob Hanssens samtidige bygninger i Nybyen.

Kopi av Jacob Hanssens byggetegninger datert 1946, med rettelser 1947–48. Fasadene har liggende kledning og samme vindustyper som brukt i Nybyen. I de lave utbyggene på endene var det bøttedo, med inntegnet to luker i yttervegg for tømning. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3893

Forsamlingshuset var for alle, uten tilknytning til én bydel eller ett samfunnslag. Huset ble oppført på nøytral grunn nær veien nord for Sverdrupbyen. Det sto ferdig i 1951 etter flere års prosjektering. Bygningen er i to-tre etasjer med kjeller, med pussete betongfasader og halvvalmet tak. Den er en monumental bygning som skiller seg sterkt ut fra den øvrige trehusbebyggelsen som preget Longyearbyen. Her var det forsamlingssal med scene, kino, kafé, lokalt kulturliv, en periode skole og postkontor, samt bolig for lærer og prest. Huset har også fungert som idrettshall og sykehus.

Arkitekt Jacob Hanssens tegninger signert 21.10.1949 viser detaljerte planer for Huset, med beskrivelse av interiør, materialbruk og detaljer. Bygningen har vegger og dekker av plasstøpt jernbetong. Gulvene og den staselige trappa opp til salen fikk terrazzobelegg, og interiørene har tidstypiske detaljer. Vinduene var i ulike formater, inndelt i mindre ruter.

På 1950-tallet hadde befolkningen i Longyearbyen økt til om lag tusen innbyggere, stadig dominert av gruvearbeidere og unge menn på sesongarbeid. Statens ansatte med Sysselmannen, Bergmesteren, Telenor m.fl. holdt til på Skjæringa. I 1950 sto den nye Sysselmanngården ferdig, tegnet av arkitekt Eindride Slaatto i nasjonalromantisk stil. I Gamle Longyearbyen ble det bygget nytt fjøs og grisehus. Her holdt man kyr, griser og høns fram til 1960-tallet.

Longyearbyen var gjenreist. Sammenlignet med førkrigsbyen var levestandarden betydelig hevet og driften mer rasjonell. Den nye byen framsto som et helhetlig grep med en særegen bebyggelse fra etterkrigstida, preget av en norsk panelarkitektur og med et markant og rikt forsamlingshus.

Det nyoppførte forsamlingshuset tidlig på 1950-tallet med Nybyen i bakgrunnen. Foto: Bjørnar Nilsen, Johannes Stubseth Nilsen, Svalbard museum SVF 00703

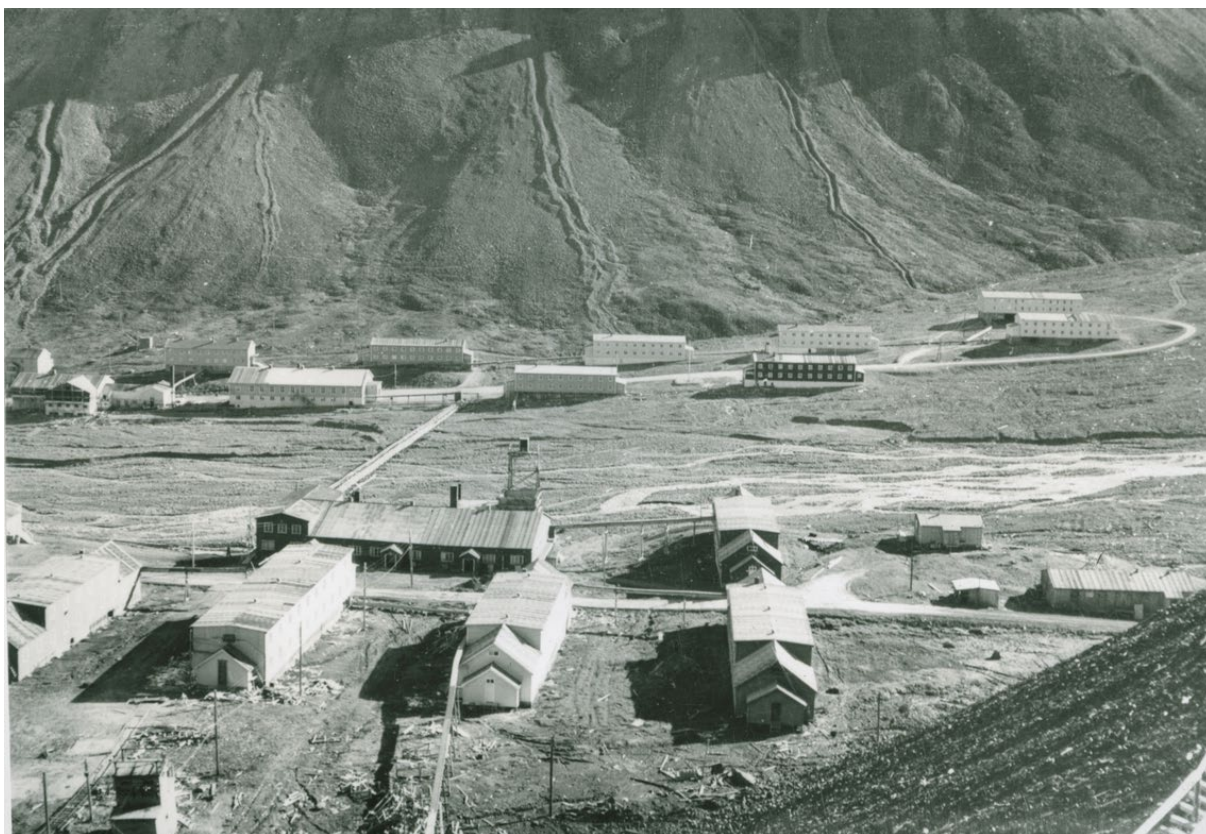
Sverdrupbyen og Nybyen påskrevet gamle brakkenummer. (I Nybyen har Buret nå nr. 107 og arbeiderbrakkene 101–106 og 115.) Funksjonærbydelen Haugen skimtes lengre nord i dalen. Foto: A. Østvik 1964, Svalbard museum SVF 14568 (litt beskåret)

Et dramatisk sørpeskred i Vannledningsdalen 1953 tok med seg sykehuset, en familiebolig og deler av messa, og tre liv gikk tapt. Nytt sykehus ble oppført av betong lengre sør på Haugen og funksjonærmessa ble gjenoppbygget. Senere på 50-tallet ble et par nye boligbygg oppført.

I 1958 ble den nye kirka reist blant ruinene av den gamle amerikanerbyen. Etter modell av sjømannskirkene ble den nye peisestua et forsamlingssted på tvers av samfunnslagene. Disse nye lokalene fikk imidlertid en konkurrent i Fritidssenteret som åpnet i 1962 i den bevarte Arbeidermesse vest i Sverdrupbyen. Funksjonærene hadde dessuten egne lokaler for sosialt fellesskap i «Funken» på Haugen.

Utsikt fra Skjæringa og Gamle Longyearbyen i 1960. I bakgrunnen ses Haugen t.v. og lengst t.h. Nybyen. På Haugen ligger funksjonærboligene fra slutten av 1940-tallet og øverst Funksjonærmessa, nederst til høyre skimtes det nyere sykehuset. Foto: Erling Johan Nødtvedt, Svalbard museum, SVF 09601

Sverdrupbyen med Nybyen i bakgrunnen, antatt i 1960-åra. I Nybyen er veien rundet opp til den nyeste arbeiderbrakka nr. 115, som ble oppført i 1957. Foto: ukjent, Svalbard museum SVF 03067

Boforhold

Tross nye bygninger og sentralvarme ble boforholdene i Nybyen etter kort tid ansett som kummerlige. Gruvearbeiderne hadde ikke vann på rommet. De måtte hente drikkevann fra beholdere i gangen på forlegningene. Hvis det ikke var nok vann til å fylle vaskefatene i vaskerommet, måtte de ty til snøen utenfor. Kvinnene på Buret hadde heller ikke vann på rommet den første tida, de måtte hente vann i gangen i store spann for å fylle vaskefatet. Kvinnene dusjet i Stormessa (Aud Andreassen, sitert i Arlov 1991, s. 135).

Matstellet var generelt godt, slik mange husker det. Longyearbyen var selvberget med kjøtt og holdt kyr til 1961. Melk var mangelvare, barn, gravide og andre trengende ble prioritert. Da fjørdriften opphørte i 1961, overtok «jernkua» for fullt med produksjon av tørrmelkblanding. Byen hadde omkring 100 griser, men griseholdet tok slutt i 1969, hønsehold noe før (Susan Barr i Arlov 1991, s. 232). Det kunne imidlertid være utfordringer med mat som ble gammel, mange måneder etter leveranse med siste båt før vinteren. Klasseskillene var tydelige også i matveien. A-kost var den beste og ble servert i Funksjonærmessa på Haugen. Formennene i Nybyen fikk B-kost, mens den simpleste C-kosten ble servert i Stormessa, til arbeiderne som hadde det hardeste slitet (Emil Thorvald Larsen, i Arlov 1991, s. 137).

Helsedirektoratet deltok høsten 1951 på en inspeksjon, hvorpå overlege Fredrik Mellbye rapporterte til Industridepartementet om Nybyen (Amundsen 2001, s. 211): «... han fant at de nye brakkene som brakker betraktet var relativt tilfredsstillende i bygningsteknisk henseende. Utstyret til rommene var imidlertid så spartansk at han gjennomgående måtte karakterisere

dem som lite trivelige.» Førkrigsbrakkene i Sverdrupbyen fikk enda hardere dom, de var trekkfulle, fuktige og utilstrekkelig oppvarmet og burde repareres eller bygges nye.

Det var ulike meninger om standarden på arbeiderbrakkene i Sverdrupbyen og Nybyen. Mange mente de representerte framskritt. Dagbladet 27.06.1953 rapporterte fra sitt besøk i Longyearbyen. Journalistene fant byen pen, sett bort fra alt skrotet som lå rundt omkring, «... de nye husene som er kommet opp er bra på alle måter. Å kalle dem brakker, slik som alle gjør her oppe, er det ingen grunn til.» Her bodde alle godt, og Dagbladet mente Longyearbyen med små midler kunne bli et idealsamfunn (tross klasseskillene som de påpeker).

I ettertid har veteraner fortalt om langt fra idylliske forhold. Det var trangbodd og rotter i kjellerne, der arbeiderne måtte gå på do på flerseier i kalde rom. Rotteplagen ble sanert med gift før statsminister Einar Gerhardsen kom på besøk i 1955 (Eldor Kaspersen i Arlov 1991, s. 141). Det var dessuten kaldt på rommene, tross sentralfyringsanlegget (Rolf B. Røberg, muntlig meddelelse). Tross dette melder mange om trivsel og sterkt samhold i gruvebyen. Forholdene ble stadig bedre, og mange har gode minner fra Nybyen. Det var dessuten gode lønninger.

Det var ulike syn på om gruvearbeiderne skulle få mulighet til familieliv. I 1952 oppnevnte Industridepartementet en komité som skulle vurdere sosiale forhold i Longyearbyen. Utvalget frarådet at arbeiderne fikk familieboliger fordi «det må antas at dette vil føre til at en får et permanent samfunn med en fastboende befolkning på Svalbard, av medisinske og mentalhygieniske grunner er en slik utvikling verken ønskelig eller tilrådelig. Et større antall familier på Svalbard vil dessuten skape en rekke økonomiske og praktiske problem som vanskelig kan løses på en tilfredsstillende måte.» (Etter Evjen 1996 i Arlov 2003, s. 365).

Kong Olavs besøk 1961, da brakkene ble nyoppusset. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

1960–70-åra: Nybyen moderniseres

Familieboliger for gruvebusen lå noe fram i tid, men boforholdene ble stadig forbedret. Tidlig på 1960-tallet ble det utført modernisering og oppussing av de fleste brakkene i Nybyen. Hele byen fikk et løft i forbindelse med at Kong Olav besøkte byen i 1961. Alle brakkene ble etterisolert med skumplast, som ble blåst inn i luftrommet i bindingsveggene. Det ble rullet ut vinylmatter i korridorene for å pynte opp i brakkene, men veggbekledningen ble ikke fornyet (Rolf B. Røberg, muntlig meddelelse). Flere hybler ble pusset opp og ommøblert, og noen brakker ble bygget om til leiligheter og énmannsrom (Holm 2006, s. 142). Jernsengene ble byttet ut med sovesofaer. Dette var en stor forbedring, som ga bedre kår for sosialt liv på forlegningsrommet, der man satt på hver sin seng.

Det ble lagt inn WC i de fleste brakkene. Terje Johansen forteller at da han kom til Nybyen som gruvearbeider i 1964, kan han ikke minnes at noen lengre hadde bøttedo. WC var standard i boligbrakker og felleshus. Vinduene ble senere skiftet til ettrams husmorvinduer uten varevindu.

Sverdrupbyen og Nybyen i 1970. Begge arbeidermessene i de to bydelene er malt gule, ellers er fargebruken variert. (For bleke farger i gjengivelsen.) Foto: Friedrich Hörl, Svalbard museum SVF28497

Det var mangel på fellesrom i arbeiderbrakkene. Sosialt liv på forlegningsrommene var trangt. I brakke 106 ble det første dagrommet innredet, skildret av Hans Engebretsen i januar 1963:

«Foreløpig er det planlagt følgende utstyr: 6 stålrørs lenestoler, 3 av de nye brakkebordene, 1 avisbord eller avishylle, 2 lampetter og to eller tre bilder på veggene (...) Man kan godt si at dette dagrommet er et eksperiment. Hvis det faller heldig ut, altså skaffer større trivsel i brakka, er det håp om at de andre brakkene får slike rom etter hvert. Viser det seg derimot at det skaper ekstra uro og bråk, er selvsagt alt ødelagt. Da vil det ganske sikkert gå mange år før man forsøker noe liknende igjen ...» (Amundsen 2001, s. 213)

På 1970-tallet kom en ny bølge med modernisering og optimisme. I 1974 bygde Store Norske en lavere arbeiderbrakke nr. 120 vest for veien og sør for brakke 105, som et siste tilskudd i bygningsrekka på nedsida av veien. Brakke 120 er senere revet. Flere brakker ble pusset opp og ominnredet til enerom, som i løpet av 1970-tallet ble standard. Inngangspartiene i hver kortende og trapperommene ble ombygget i flere brakker. Interiørene ble kledd med moderne plater, blant annet Gipsonyl, som var gipsplater med vinylbelegg. (Dette kan også ha skjedd på 1960-tallet.)

Boligkvaliteten ble generelt opplevd som god, og det var stor trivsel blant gruvearbeiderne i Nybyen på slutten av 1970-tallet (Peter J. Brugmans, muntlig meddelelse). Misnøye med boforholdene var like fullt en gjenganger i hele perioden som brakkeby, med behov for mer privatliv. Arbeiderforeningen kjempet stadig for bedre forhold. Så sent som i 1. mai-toget 1982 kom dette fram i parolene (Amundsen 2011, s. 218): «Hybelhus til alle», «Vekk med slummen gi oss flere hybler» og «Nybyen er også slum. På hvert brakkerom en servant – en folkerett».

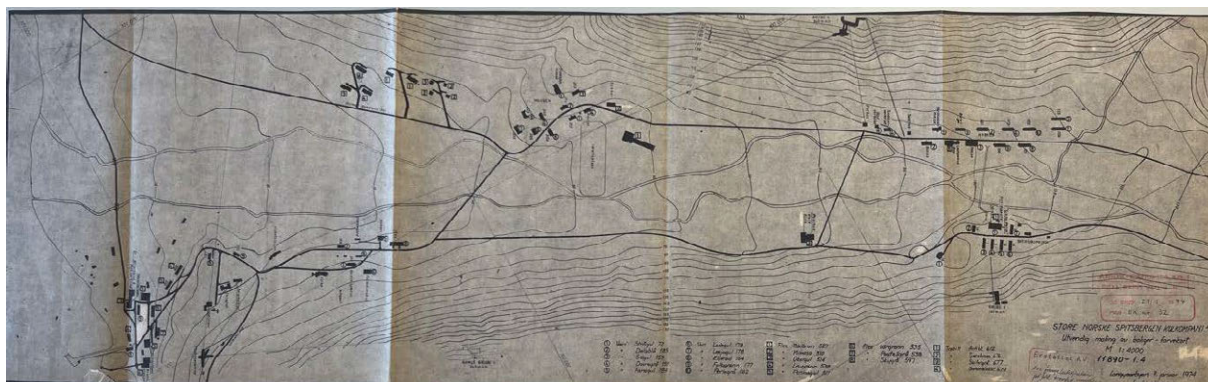
Nybyen 29. juli 1974. Flere større moderniseringer er nylig utført, blant annet ser vi dette uttrykt ved nye tilbygg på Buret og brakke 102. Det nye fyrhuset vest for Badet er nylig oppført. (Transformatorkiosken øst for Buret har et tilbygg mot øst.) Foto: Pål Skaare / Gunnar Halden, Svalbard museum SVF 05715.

Fargeplaner

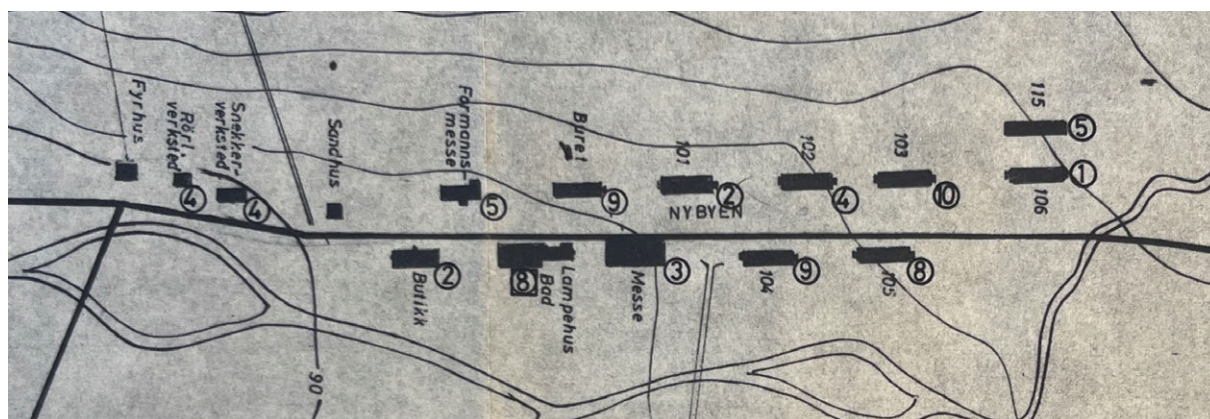
Helge Ingstad beskrev i 1947 den nye byen som fattigslig i uttrykket med sine trehvite nyoppførte hus. Husene ble etter kort tid malt i friske farger. Eldre fotografier viser et fargemangfold, som skiftet flere ganger i løpet av de nærmeste tiårene

Torstein Vanebo utarbeidet en fargeplan for Store Norske i 1974. Den omfattet bebyggelsen i alle «bydelene» i Longyearbyen: Sjøområdet, Skjæringa og Gamle Longyearbyen, Huset, Sverdrupbyen, Nybyen, Haugen samt de få nye husene som var oppført i Lia. Hver bygning fikk påført et nummer på kartet, som tilsvarte ulike farger listet opp nederst på plansjen.

Paletten i Nybyen inneholdt flere nyanser av gul, Dølablå, grønn, to ulike gråfarger, rød og grå, i spesifiserte nyanser. De to verkstedene nord i bydelen (benevnt Snekkerverkstedet og Rørleggerverkstedet) ble foreslått malt «Dovregrå 151». Fyrhuset av betong og Sandtørkeriets panelvegger er ikke foreslått fargesatt. På denne tida må vi anta at utførende malere holdt til i Snekkerverkstedet i Nybyen, før et eget maleverksted ble oppført som tilbygg sør for dette.

Fargeplan for hele Longyearbyen signert Torstein Vanebo 7. januar 1974. Kilde: Nasjonalarkivet Tromsø, boks 3783b.

① Vari	Strågul 72	⑥ Vari	Lødegul 173	① Flex	Rødbrun 527	⑥ Flex	Vergrenn 535	① Trebill	Antikk 612
② "	Dølablå 185	⑦ "	Løsegul 178	② "	Mimosa 510	⑦ "	Pastellgrå 538	② "	Tjærebrun 676
③ "	Sølgul 153	⑧ "	Ellerul 154	③ "	Okerul 514	⑧ "	Skugg 597	③ "	Sjølgrå 677
④ "	Dovregrå 151	⑨ "	Føllagrønn 177	④ "	Løvgrønn 538	⑨ "		④ "	Gammelaker 679
⑤ "	Førsegul 189	⑩ "	Pørlgrå 182	⑤ "	Pørlgrå 511				

Forstørret utsnitt av fargeplanen: Nybyen med tegnforklaring/fargeforslag.

Grete Smedal er prisbelønnet for å ha laget senere fargeplaner for Longyearbyen. Hun skriver at «daværende administrerende direktør i Store Norske Spitsbergen Kulkompani, Ingvald Ohm, tok derfor en pionérvælgjørelse i 1981 da det ble besluttet å utarbeide en fargeplan for Longyearbyen. Denne skulle omfatte utvendige fasader på praktisk talt alle typer bygninger og installasjoner i gruvebyen.» (Smedal 2001, s. 11). Smedal arbeidet flere år med registrering, analyse og utarbeiding av en palett tilpasset det arktiske landskapet. På dette tidspunktet var de nyeste husene i Lia og det nye sentrum gjennomgående brune og ganske dystre. Smedal innførte friskere og mangfoldige farger, som er mer i tråd med Svalbard-tradisjonen. Den nye byen etter krigen, og også gruvebyen Ny-Ålesund, hadde mange friske husfarger.

Smedal gjengir et fargerikt bilde fra Nybyen, men skriver at her «ble dempede gråsvarte farger planlagt som et ekko fra fargeskalaen i fjellsidene omkring» (Smedal 2001, s. 45). Det later til at fargeplanen fra 1974 var gått i glemmeboka. Kun noen få hus i Nybyen ble malt i den mørke paletten anvist av Smedal, før husene raskt fortsatte med sin muntre og varierte fargebruk.

Normalisering og byvekst

Fra 1960-tallet skjedde mange radikale endringer i Longyearbyen. Store Norskes «company town» ble gradvis utfordret og avvirket. Samfunnet ble demokratisert og normalisert. Gruvesamfunnets mannsdominerte og klassedelte struktur preget byen fram til 1970-åra. Deretter utviklet det seg gradvis et bredere familiesamfunn og Store Norskes makt ble svekket til fordel for et mer normalisert og demokratisk bysamfunn.

I Gruve 4 lengre sør i dalen startet oppfaringen i 1954, med Nybyen og Sverdrupbyen som nærliggende boligområder. Gruve 2B var ferdig utdrevet og ble nedlagt i 1968, men daganlegget var i bruk et par år til for utlasting av kull fra Gruve 4, som stengte i 1970. Busen gikk til fots til Gruve 4, men i dårlig vær kunne de benytte fjellheisen ved Gruve 2B og gå gjennom fjellet.

Sverdrupbyen ble gradvis utdatert og tømt for folk. Etter hvert som nye gruver åpnet utenfor byen, med Gruve 5 som den første i 1959, bodde arbeiderne stadig i Nybyen, men ble fraktet til arbeidsplassen med buss. Etter hvert ble de mindre messene for laste- og taubanearbeiderne på Hotellneset og Maskinmessa for kraftstasjon- og verkstedarbeiderne i Sjøområdet, samt Arbeidermesse Øst i Sverdrupbyen nedlagt. Da ble all bespisning for arbeiderne i gruveselskapet samlet i Stormessa i Nybyen.

Arbeidsstokken i Store Norske økte i tiårene etter krigen, og det var behov for nye boliger. Byen som hadde vandret fra Longyear City og mot sola gjennom dalbunnen, var nå på vei utover Lia på østsida av elva. På nytt ekspanderte byen til ubebygget grunn. I 1968 ble de første husene bygget i Lia nord for Haugen, tre nye bolighus ble oppført her. I 1971 ble ny skole oppført på elvesletta sør for Haugen. Dette var muligens et forsøk på å binde de ulike bydelene sammen, men den framtidige byveksten skulle likevel skje lengre nord i Longyeardalen.

Prinsippet om egne bydeler med fysisk avstand mellom ulike samfunnslag ble brutt. I Lia bodde både arbeidere og funksjonærer, men klasseskillene kom stadig til uttrykk i boligtypene. Her var både hybelhus, leiligheter og eneboliger. Mange gruvearbeidere ble ensomme i hybeltilværelsen og savnet fellesskapet i Nybyen.

På 1970-tallet grep staten sterkere inn i SNSKs drift. Det stedlige Svalbardrådet ble opprettet i 1971 og overtok en del velferdsoppgaver. Målet var å demokratisere samfunnet. I 1975 overtok staten aksjer i selskapet, og satt med aksjemajoriteten. I 1976 opphørte ordningen med

sesongkontrakter i gruvene, og gradvis ble samfunnet mer stabilt og familievennlig. Private aktører etablerte seg og kunne tilby annet arbeid enn i gruveselskapet. Svalbard Lufthavn åpnet i 1975, og det var slutt på isolasjonen etter «siste båt». Samme år overtok staten driften av skolen.

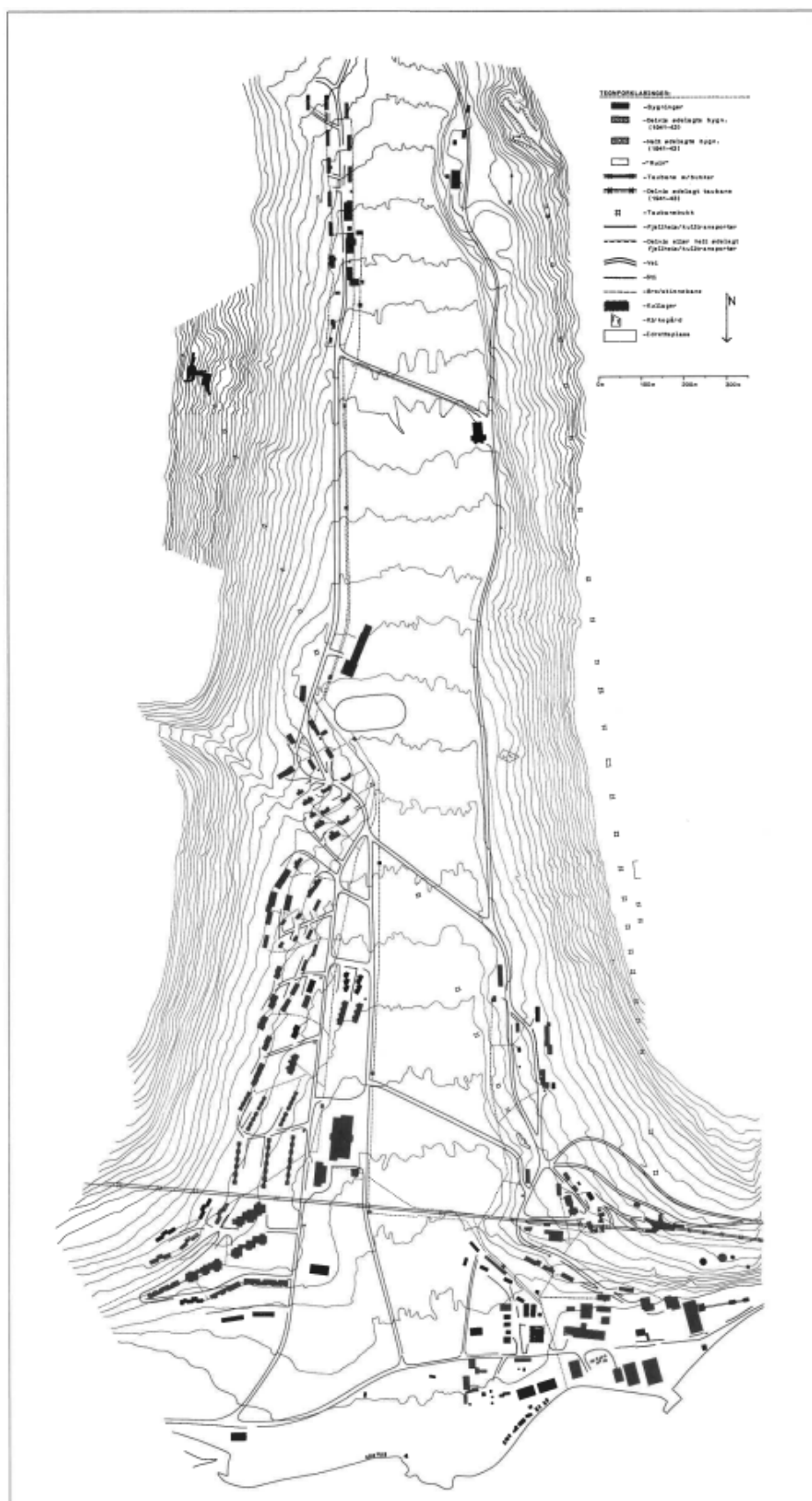
I 1983 flyttet Store Norskes hovedkontor fra Bergen til Svalbard, året etter ble kontoret i Harstad nedlagt. Store Norske flyttet dermed all sin virksomhet til Svalbard. I 1989 ble Store Norskes virksomhet splittet i ulike tjenester, med Svalbard Samfunnsdrift, Svalbard Næringsutvikling og Spitsbergen Travel (reiseliv). Det ble åpnet for privat boligbygging. SNSK skulle fokusere på kullgruvedriften. Demokratiseringsprosessen kulminerte med opprettelsen av Longyearbyen Lokalstyre i 2002. Lokalstyret (LL) erstattet Svalbard Samfunnsdrift AS og fikk en rekke oppgaver som tilsvarer kommunale oppgaver på fastlandet.

Nybyen sett fra nord midt på 1970-tallet. Butikken har et stort skilt SUNDT, før oppføring av lagertilbygget. Det nye fyrhuset bak til høyre i bildet er nylig oppført. Foto: Ukjent, Svalbard museum SVF 25265

Etter 1985: Byen flytter uten gruve

Da gruvene 5 og 6 ble etablert utenfor Longyeardalen på 1960-tallet, var det igjen behov for flere og bedre boliger, ikke minst tilpasset stadig flere barnefamilier. For første gang flyttet byen uten sin gruve, men holdt seg i dalen. I 1968 ble de første boligene oppført på jomfruelig mark i Lia nord for Haugen. I 1970-årene ble de ikoniske «spisshusene» bygget lengre nord. I dette området grodde det fram en hel by og et nytt sentrum.

Longyeardalen 1988. Nord er ned på kartet. Nede til venstre ses det nye sentrum, som strekker seg fra Haugen og nedover Lia mot sjøen. Den store bygningen i det nye sentrum er Lompen, med omkleddningsrom/bad og spisestedet Busen. Byen begynner å ligne dagens. Innerst i dalen er det meste av Sverdrupbyen nedbrent, mens Nybyen er tilnærmet intakt. Kilde: Kart gjengitt i Løkken i Arlov 1991, s. 124.

Nybyen var fortsatt sentral i Longyearbyen. Det var stadig mange gruvearbeiderne som bodde og tilbragte fritida her. Her var dessuten byens butikk, bank og postkontor. Men fra midten av 1980-åra ble fellesfunksjoner og butikker etablert i det nye sentrum nordøst i dalen, etter hvert også kafeer og hoteller. Post og bank flyttet fra Nybyen i 1983. I 1985 kom Lompensenteret i nytt sentrum, med bad og omkleddningsrom for gruvearbeiderne. Kafé Busen erstattet Stormessa i Nybyen, og i 1992 flyttet butikken samme vei til Svalbardbutikkens nye lokaler.

Nybyen mistet sin funksjon som byens midtpunkt, og den klassedelte byen gikk gradvis i oppløsning. Allerede fra åpningen av Gruve 5 i 1959 måtte gruvearbeiderne fraktes med buss til arbeidsplassen, men etter 1970 var det ingen gruvebus som kunne gå til skiftet i gruva.

Fyrhuset, fjellheisen og Badet rives

Bygning 112 Fyrhuset helt nord i Nybyen ble revet i 1986. Det samme ble fjellheisen opp til gruve 2B. Den var skadd av en orkan året før, og restene i fjellsida ble fjernet med bulldoser. Badet ble revet i 1991. Sysselmannen uttalte seg til rivesaken ved brev 14.06.1991:

«Badet med lampehuset har en helt spesiell plass i gruvearbeidernes tilværelse. Det markerer overgangen mellom arbeid og fritid, Badet i Nybyen er det eldste bevarte badet i Longyearbyen og det har dermed stor kulturhistorisk verdi.

Nybyen er planlagt og bygget opp i løpet av kort tid. Bygningene er enkle og nøkterne og plassert på hver side av en "gate". Slike ensartede og strengt regulerte bygningsmiljøer er mer sårbare for endringer enn "selvgrodd" miljøer med stor variasjon i bygningstype og oppføringstidspunkt. Badet ligger inne i Nybyens gaterekke og er en av de større bygningene i rekken. Dersom bygningen blir borte vil hullet i gaterekken bidra til at den klare og stramme strukturen til en viss grad går i oppløsning. (...)

Sysselmannen har vurdert å reise fredningssak for badet. Etter en samlet vurdering der verneverdi har vært avveiet i forhold til tilstand og økonomiske ressurser har vi imidlertid ikke funnet det riktig å gjøre dette.» (Sysselmesterens arkiv sak 91/00476)

Det var store tekniske skader og svakheter i fundamentet på Badet, som hadde forplantet seg opp i bygningen. Dette ble utslagsgivende. Sysselmannen anbefalte at dersom Badet ble revet, burde det snarest erstattes av et nybygg som gjenopprettet helheten i gatebildet.

Midt i denne transformasjonspregete tida valgte man å brenne arbeiderbydelen Sverdrupbyen i en brannøvelse sommeren 1985. Kun Arbeidermessa og et par små lagerbygg ble beholdt. Daganlegget var allerede revet i 1982. Brenningen var kontroversiell, og mange følte sorg over tapet av gruehistorien. Svalbardposten rapporterte 14. mai 1985. På fem timer var alle de fire store arbeiderbrakkene nedbrent. Leder for kulturvernet på Svalbard Gustav Rossnes mente Store Norske hadde informert for dårlig om planene, selv om nedbrenning hadde vært nevnt et års tid. Rossnes mente de allmenne kulturverninteresser var dårlig ivaretatt, i det minste burde bebyggelsen vært bedre dokumentert. Store Norske mente det var lite hensiktsmessig å ta vare på Sverdrupbyen når husene sto tomme og infrastrukturen var mangelfull.

Det var imidlertid planer om vern av daganlegget ved Gruve 2B, og underforstått ville man heller satse på å beholde Nybyen. Avisa konstaterer at «Sverdrupbyepoken er over, en epoke som ikke bare blir markert ved at byen brant ned, men også ved at de fleste av «gammelkara» nå er i ferd med å pakke kofferten». Gruvebus som hadde flyttet inn i Sverdrupbyen i 1946, ga uttrykk for vemod. Mange mente Sverdrupbyen var kulturminner som burde tas vare på.

Sverdrupbyen ofres i en brannøvelse sommeren 1985. Foto: Svein Haaland / Svalbardposten, Svalbard museum SVF 48124

1990-tallet: «Prosjekt Nybyen», turister og studenter

Byen vokste stadig. I 1991 hadde Longyearbyen 1084 innbyggere. Store Norskes gruvedrift var stadig stammen i bosetningen. Gruvebusen fortsatte å bo i Nybyen til starten av 1990-tallet. Etter hvert ble flere brakker fraflyttet. Noen ble brukt til innkvartering av sommervikarer og entreprenører i sommerhalvåret, andre sto tomme.

Brakkene fikk nye husnummer omkring 1990. Dette følger en standard adresseordning for Longyearbyen. Dermed ble tradisjonen med gruveselskapets nummersystem brutt. Navnene Formannsmessa og Buret lever fortsatt i dag, og Gjestehuset 102 har videreført sitt gamle nummer, men andre kallenavn/funksjonsnavn er tapt på folkemunne (Amundsen 2021, s. 223).

Allerede tidlig på 1990-tallet hadde Spitsbergen Travel AS etablert overnatting for turister i flere brakker i Nybyen. I 1992 hadde de ca. 120 senger i fire brakker. Dette var Formannsmessa og tre arbeiderbrakkere som de kalte «Liggen», «Strossa» og «Tverrslaget». Navnene var nye, men understreket reiselivets ønske om å markedsføre tilknytningen til gruehistorien.

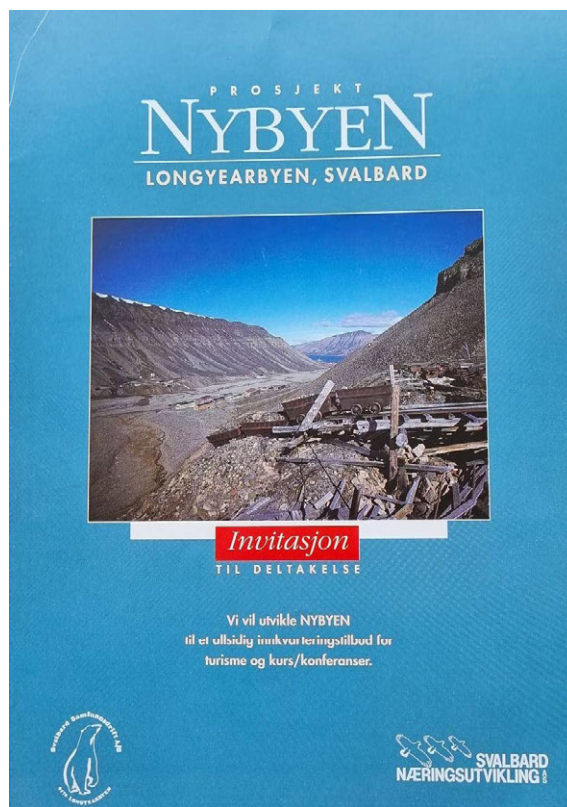
I 1992 ble det nedsatt en styringsgruppe med representanter for Svalbard Samfunnsdrift, arkitekt og flere aktører som skulle vurdere hvordan hele Nybyen kunne tas i ny bruk. «Prosjekt Nybyen» ville satse på reiselivsbransjen. Satsingen på turisme var del av norsk svalbardpolitikk, nå som basisvirksomheten kulldrift var redusert. Dette ble koblet med en erkjennelse av Nybyens verdi som historisk miljø. Svalbard Samfunnsdrift A/S og Svalbard Næringsforening A/S utga en brosjyre som inviterte reiselivet og andre interesserte til deltakelse. De var enige om Nybyens høye bevaringsverdi, ressursverdi og brukspotensial.

«Nybyen er det eneste større bygningsmiljø som er bevart i Longyearbyen. Den er stort sett intakt slik den ble bygget like etter krigen. Den bygningsmessige standarden er god, og bygningsmassen representerer således store økonomiske verdier, samtidig som bygningsmiljøet er en viktig kulturhistorisk ressurs.

Nybyen oppfattes umiddelbart som noe ekte og opprinnelig i det etter hvert moderniserte og normaliserte gruvesamfunnet. Det er forholdsvis lite som skal til av restaurering for å styrke Nybyens identitet.

Målet med prosjekt NYBYEN er å ta hele Nybyen i bruk, gi den nytt liv, og samtidig sørge for at gruveleirens bygningsmiljø blir bevart. (...)

Gruveleirens bygningsmiljø, den flotte beliggenheten øverst i Longyeardalen i rimelig avstand fra den moderne bebyggelsen, nærheten til gamle gruveanlegg og nærheten til isbre og villmark – alt dette innbyr til reiselivssatsing.» (Brosjyre «Prosjekt Nybyen», s. 13. Kopi mottatt fra Per Kyrre Reymert.)

Videre ble det presisert at de ni forlegningene skulle bestå og restaureres, dette var syv arbeiderbrakker (nr. 105 er senere revet), Formannsmessa og Buret. Styringsgruppa foreslo at en forlegning ble restaurert i samsvar med sitt opprinnelige interiør, «slik gruvebusen bodde», men det ville ikke bli stilt krav om bevaring av interiørene. Svalbardposten dekket saken og formidlet intensjonene fra brosjyren. Ønsket om bevaring virket godt forankret i byen.

«Prosjekt Nybyen tar sikte på bevaring, og de som har rivingen av «Badet» friskt i minne, har grunn til å puste lettet ut.» (Svalbardposten 03.01.1992, s. 3. Kilde: nb.no)

Helt siden slutten av 1980-tallet var det noe overnattingsvirksomhet i Nybyen, med resepsjon for hotellet i Stormessa fra 1987. Fra 1994 etablerte Spitsbergen Travel AS overnattingsvirksomhet, under navnet Spitsbergen Nybyen Gjestedus. De drev etter hvert hotellvirksomhet i brakkenene nr. 1, 2, 3, 5, 7, 9 og 11 (nye brakkenummer). Det vil si Formannsmessa, Buret og fem arbeiderbrakker. I 1995 ble overnattingsvirksomheten skilt ut i driftsselskapet Spitsbergen Travel Hotel AS.

Universitetsstudiene på Svalbard åpnet offisielt i 1993, og Stiftelsen UNIS ble etablert året etter. De nylig fraflyttete arbeiderbrakkenene i Nybyen var egnet som boliger for studentene. Studentsamskipnaden i Tromsø innredet de første studenthyblene i brakke 13 (gamle 115) i 1995. Her fikk 28 studenter bolig. Det ble innredet oppgraderte enkeltrom og fellesrom, stadig med felles bad/toalett. Året etter overtok studentsamskipnaden brakkenene 9 (gamle 103) og 11 (gamle 106) samt nr. 4 (antatt rivingstomta etter Badet). Brakke 3 (107 Buret) ble innredet som

studentboliger i 1998. Til sist i 2005 ble det oppført et nytt toetasjes hybelbygg nr. 4 der Badet hadde stått. Med i alt fem bebodde brakker satte studentene sterkt preg på Nybyens liv og identitet i over tyve år. Studenter til fots, sykkel, spark og ski ble et vanlig syn der de måtte ferdes ca. 3 km gjennom dalen ned til universitetet.

I 1997 ble den gamle butikken med lager tatt i bruk som kunstnersenter med hybler, studioer og kunstgalleri. Svalbard kunstnersenter var underlagt Svalbard Samfunnsdrift. I lagertilbygget nord for den gamle butikken åpnet Tvetersamlingen (Kåre Tveters Svalbard-bilder), Rechercesamlingen, Svalbardsamlingen, Olaf Storø og salgsutstilling.

«Prosjekt Nybyen» lyktes med å gi bygningene nytt liv. Nybyen fikk ny bruk med et rikt tilbud rettet mot turisme, studenter og kunstnerisk aktivitet, til berikelse for fastboende og besøkende.

Nybyen i dag

Utviklingen av Nybyen med ny bruk fortsatte de nærmeste årene. Blant annet ble Stormessa ominnredet med ny spisesal og boliger for fastboende i årene 2003–06. Flere brakker er istandsatt, modernisert og refundamentert.

Etter 2021 ble det slutt på Nybyens identitet som studentby. Fem brakker eid av Studentsamskipnaden ble fraflyttet og studentene flyttet inn i nyoppførte studentboliger på Elvesletta nær dagens sentrum.

Longyeardalen i 2009. Nybyen utgjør en markant bebyggelsesstruktur på østsida av elva sør i dalen. Etter dette har bebyggelsen i det nye sentrum i nordøst vokst med flere byggefelt på Elvesletta. Foto: Siri Hoem

Fra juni 2021 inngikk Store Norske avtale om utleie av tre brakker i Nybyen med Hurtigruten Svalbard (nye nr. 1 Formannsmessa, 5 (Gamle 101) og 8 (Gamle 104, i dag kalt Brakke 2). Disse driver hotellvirksomhet med utleie av rom, under navnet «Coal Miner's Cabins». Interiørene er pusset opp og tilpasset hotelldriften. Det er felles kjøkken, bad/WC og oppholdsrom i hver brakke, mens frokostsal og resepsjon er i Stormessa.

Nybyen er et område med mange kvaliteter, historiske som bruksmessige. Mange eiere har investert i istandsetting og refundamentering de senere årene. Bygningene brukes til turistutleie, boliger for fastboende eller ansatte på korttidsleie, kunstnersenter med arbeidsplasser og utstillinger, kafé i Stormessa, veterinærkontor, lagerutleie etc. Nybyen har stort potensial for videre bruk. Både arbeiderbrakker og mindre verkstedbygg har kvaliteter som gjør dem egnet for mange typer bruk, enten det er til turistutleie, boliger, utleiehybler eller ulike kontorer og fritidsaktiviteter. Mange verdsetter nettopp avstanden til det nye sentrum, en roligere puls nærmere naturen og gruehistorien.

Der veien ender sør i Nybyen står parkerte skutere og et informasjonsskilt. Så langt kan du gå uten våpen, her står isbjørnsskiltet. Nybyen er byens siste utpost før villmarka.

Nybyen har utfordringer knyttet til skredfare, klimaendringer og ustabil grunn. Det er behov for oppgradering og energieffektivisering av bygninger og infrastruktur. Noen bygninger, som verkstedbygningene nord i området, har betydelig vedlikeholdsetterslep. På Snekkerverkstedet har dette utviklet seg til kritiske skader med utglidning av vegger. Vi går ikke videre inn i disse temaene eller samfunnsøkonomiske betraktninger rundt infrastruktur mv. Dette vil bli utredet og drøftet i pågående planprosess.

Nybyen sett fra tomta til den revete arbeiderbrakka 105. For øvrig er miljøet tilnærmet intakt med arbeiderbrakker og fellellus.

Arbeiderbrakkene sør i Nybyen. Lengst i bakgrunnen ligger brakke 115 (okergul), med Larsbreen bak.

Snekkerverkstedet og Maleverkstedet mot sør. Bak til venstre ses Vaktmesterverkstedet. Bygningene utgjør et helhetlig og interessant miljø knyttet til driften av gruvebyen og bygge-/vedlikeholdsarbeidet.

Kulturmiljøet Nybyen – verneverdier

Longyearbyens historie som gruveby tok slutt i juli 2025 da kullproduksjonene i Gruve 7 på Breinosa i Adventdalen stanset. Gruvehistorien markerer seg i bylandskapet med ikoniske taubaneanlegg, daganlegg og spor i terrenget, samt bevarte boligbygninger, felleshus og tekniske anlegg. Kulturminner fra alle historiske epoker i Longyearbyens historie, fra amerikanergruva til i dag, er bevart, men svært mye er tapt. Fra noen perioder er kun fragmenter tilbake. Gruvehistorien har i over hundre år dannet grunnlag for bydannelse, virksomhet og norsk suverenitetshevdelse på Svalbard. Identiteten som gruveby er fortsatt sterk. Nybyen må vurderes i lys av denne historien.

Vi gir først en kort innføring i vernekriterier som benyttes i kulturminneforvaltningen. Derneft vurderes Nybyens verneverdi i et lokalt og nasjonalt perspektiv, dels også internasjonalt.

Vernekriterier

Norsk og europeisk kulturminnevern bygger på en verditenkning, der ulike teoretikere har bidratt siden slutten av 1800-tallet. Dette har resultert i et sett vernekriterier, som grovt kan kategoriseres i kunnskapsverdier og opplevelsesverdier. Se Riksantikvarens veileder «Verdisetting og verdivektning av kulturminner og -miljø», sist oppdatert 08.05.2025. Kort oppsummert:

Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida. Dette kan gjelde kulturminnenes opprinnelse, bruk og betydning, menneskers liv og samfunnsforhold generelt, og interaksjonen mellom menneske og natur. Eksempler på kunnskapsverdier:

- Bygningshistorie, materialhistorie, stilhistorie, teknologihistorie, håndverkshistorie, kunsthistorie, arkitekturhistorie, planhistorie
- Næringshistorie, landbrukshistorie, fiskerihistorie, industrihistorie, sosialhistorie, samferdselshistorie, idrettshistorie, krigshistorie, bosettingshistorie, utmarkshistorie
- Religionshistorie, minoritetshistorie, personalhistorie, vitenskapshistorie
- Miljøhistorie, forvaltningshistorie, vegetasjonshistorie

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Eksempler på opplevelsesverdier:

- Arkitektonisk verdi, kunstnerisk verdi, estetisk verdi, håndverksmessig verdi, bruks- og alderspreg, patina
- Symbolverdi, tilhørighet, identitetsverdi
- Undring, refleksjon, forbløffelse, gjenkjennelse, nysgjerrighet, sinne

I tillegg kommer bruksverdier (ressursverdi, økonomisk verdi, pedagogisk verdi m.fl.). Dette er verdier som bygger opp under realismen i vernet.

Autentisitet (opprinnelighet, ekthet) er en forsterkende egenskap som underbygger kunnskaps- og opplevelsesverdiene. Autentisitet har mange aspekter: opprinnelig form, materialer, kontekst mv. Autentisitet må defineres i forhold til en gitt referanse, ofte er dette byggeåret og opprinnelig utforming. Men også en senere endring kan forstås som et autentisk uttrykk for sin tid og tilskrives verneverdi. Begrepet autentisitet må brukes med bevissthet om hvilken tid og fenomen

vi sikter til. Autentiske materialer er ofte en forutsetning for vitenskapelig kildeverdi – kun originalmaterialer har (sikre) verktøyspor, spor etter slitasje og bruk, fargelag etc. Selv en nøyaktig kopi vil bygge på tolkning. På den annen side vil det autentiske gamle materialet gradvis endres ved slitasje. Temaet er komplekst.

Vekting og vurdering av verneverdier er basert på faglig skjønn. Dette verdisystemet ligger (implisitt) til grunn for vurderinger og begrepsbruk i denne rapporten.

Nybyen – vurdering av verneverdi

I Longyeardalen står Nybyens etterkrigsbebyggelse fram som den eneste bevarte husklyngen med en klar historisk identitet knyttet til gruvedriften. I Nybyen kan man stadig oppleve og forstå det som var Store Norskes «company town», kullgruvebyen der selskapet hadde region. Verneverdiene er særlig knyttet til overordnet byplan samt bygningenes tidstypiske og funksjonstilpassete utforming. Bygningenes historiske bruk kommer til uttrykk i arkitekturen og ved innbyrdes plassering i byplanen, med boligbrakker, felleshus og tekniske funksjoner.

Den tilnærmet intakte bebyggelsesstrukturen i Nybyen og nærheten til det fredete daganlegget ved Gruve 2B i fjellsida over, utgjør et unikt kulturmiljø med høy kunnskapsverdi og opplevelsesverdi. Nybyen tilbyr en sjelden mulighet til å forstå og formidle historien på stedet. Dette er kjernen i Longyearbyens historiske identitet. Gamle Longyearbyen ble nær utradert av tyske angrep under 2. verdenskrig. Det helhetlige kulturmiljøet Sverdrupbyen gikk tapt i en brannøvelse i 1985, og etterkrigsbebyggelsen i Svea er nylig revet og tilbakeført til natur. Dermed er Nybyen det eneste helhetlige miljøet med gruve og tilhørende bebyggelse som er bevart etter Store Norskes over hundre års virksomhet på Svalbard.

Siden den første gruvebyen ble etablert i Longyeardalen i 1906 har to forhold preget bosetningen: nærhet mellom bolig og arbeidsplass og klassesdeling. Tyskernes ødeleggelse av Gamle Longyearbyen i 1943 var direkte foranledning til etablering av Nybyen, der de to byformingsprinsippene kom enda tydeligere til uttrykk enn i førkrigsbyen. Etter krigen var dette framtida – den nye byen ved den nye gruva.

Den nye byen ble flyttet sør i dalen nær de nye gruvene. Her kunne Store Norske realisere en idealby tilpasset gruveselskapets behov. Nybyen var den nye arbeiderbydelen med nærhet til Gruve 2B, mens funksjonærene fikk sin egen bydel i behørig avstand på Haugen en knapp kilometer lengre nord i dalen, med havutsikt og sol. Samtidig ble arbeiderbydelen Sverdrupbyen sørvest i dalen ferdigstilt i samsvar med en reguleringsplan fra 1938. Det felles Forsamlingshuset ble oppført i 1951 på «nøytral grunn» mellom Sverdrupbyen, Nybyen og Haugen. For første gang i byens historie ble klassesdeling mellom arbeidere og funksjonærer uttrykt ved store geografiske skiller, i tillegg til differensiering av bygningstyper og bostandard.

Nybyen, Haugen og Huset utgjør et rendyrket klassesdelt konsept utviklet av Store Norske. Byplanen ble utformet av gruveselskapets egne ingeniører, der Joachim Lindholm tegnet situasjonsplanen. Senere ble arkitekt Jacob Hanssen hyret for å tegne enkelthusene. Bygningene har preg av en nøktern, fornorsket funksjonalisme typisk for etterkrigstida, utført som trehus med supanel, sprossedelte vinduer, og saltak tekket med papp på Svalbard-manér. Bygningene ble oppført som tradisjonelle trekonstruksjoner av tungt bindingsverk, med høy håndverksmessig kvalitet. De seks arbeiderbrakkene sør i Nybyen er ikke tegnet av Hanssen, men de har tilsvarende arkitektonisk uttrykk, materialbruk og byggeteknikk. En del

arkitektoniske detaljer på flere bygninger i Nybyen avviker fra Hanssens tegninger. Her har Store Norske i samarbeid med leverandør og byggmester trolig gjort en større bestilling, som har medført detaljendringer.

Kulturmiljøet Nybyen er tilnærmet komplett. Av de opprinnelige bygningene er tre revet: Badet (revet 1991), Fyrhuset (revet 1986) og Arbeiderbrakkke 105 (revet 2016). Fyrhuset og Badet hadde mistet sin opprinnelige funksjon og var dårlig vedlikeholdt. Arbeiderbrakka fikk store skader etter at taket blåste av under en storm, Sysselmannens aksepterte derfor riving. I tillegg er fjellheisen fjernet etter stormskader, og deler av rørgatene er fornyet. Gangbroa over elva til Sverdrupbyen er også revet.

Tilbake står ti hovedhus: seks arbeiderbrakker, Jomfruburet for kvinnelige ansatte, Formannsmessa for formenn og stigere, Stormessa og Butikken. Videre er det bevart flere mindre bygninger nord for hovedhusene, knyttet til gruva og driften av byen. Her er Snekkerverkstedet, en automatisk fredet lemmebrakke bestilt fra Sverige rett etter krigen, Maleverkstedet, Vaktmesterverkstedet, Sandtørkeriet, Pumpehuset med rørgate knyttet til fjernvarmeanlegget, samt spor etter fjellheisen og det eldste fyrhuset. Det er også bevart en opprinnelig transformatoriosk i lia øst for bebyggelsen, med eldre strømmaster. Samlet gir dette et svært godt bilde av Nybyens helhetlige, selvstendige struktur og tilknytning til gruva, med boligbrakker for ulike arbeidere, fellesthus, infrastruktur og tekniske funksjoner.

Innbyrdes plassering av bygninger og funksjoner gjenspeiler byplanprinsippene som selskapet la til grunn, samtidig var praktiske forhold vesentlig. Messepikene hadde kort vei fra Buret til arbeidsplassen i Stormessa. Gruvearbeiderne kunne gå direkte fra fjellheisen til Badet for vask og omklledning etter skiftet i gruva, samt lading av gruvelamper i Lampehuset. Deretter gikk de til Stormessa for å spise og sosialisere. Lengst sør i byen lå boligbrakkene.

Alle de gjenværende bygningene som ble oppført fra 1946 til begynnelsen av 1950-tallet, har svært høy verneverdi. Boligbrakker og fellesthus har gjennomgått mange runder med modernisering og endret bruk. Overordnet struktur, arkitektonisk særpreg og historisk fortelling om den gruverelaterte og klassesdelte byen er fortsatt lesbar. Nybyen og Gruve 2B er stedet der fortellingen om gruvebyen stadig er selvforklarende, komplettert med funksjonærbydelen Haugen og Forsamlingshuset.

Både kulturmiljøets opprinnelige utforming og endringer utført senere i gruvetida, har høy verneverdi. Modernisering og forbedringer utført av Store Norske fram til 1980-tallet er uttrykk for kampen for bedre levekår for gruvearbeiderne, som Svalbard Arbeiderforening gikk i bresjen for. Kunnskaps- og opplevelsesverdier fra ulike faser er vesentlige. Endringene representerer viktig sosialhistorie, som har gitt tidstypiske arkitektoniske bidrag i funksjoner/bruk, materialer, vindustyper, interiører og innredning. Arbeiderne gikk fra tomannsrom til énmannsrom, fra bøttedo til WC, fra brakkeliv til felles TV-stue osv. Tekniske bygninger og verksteder som ble tilført i 1960–70-åra, er også verdifulle i et kulturhistorisk og industrihistorisk perspektiv.

Særlig to epoker skiller seg ut med mange forbedringer. Tidlig på 1960-tallet ble brakkene etterisolert, og det ble innlagt WC. Flere brakker ble ominnredet fra tomannsrom til énmannsrom. I 1963 ble det første fellesrommet innredet i brakke 106 som et sosialt eksperiment. Etter hvert fikk alle brakkene felles oppholdsrom/TV-stue. På begynnelsen av 1970-tallet kom en ny bølge med modernisering. Flere inngangspartier og trappeløsninger ble bygget om, og interiørene ble modernisert med nye bad, innvendige kledninger og innredning.

I over 40 år var Nybyen hjertet i Longyearbyen, selve byen. Her lå boliger, messe og bad, her var jernkua (byens melkeprodusent), butikken Sundt og andre fellestilbud som bank og postkontor. På 1980-tallet tok byutviklingen en helt annen retning, da hoveddelen av byen flyttet til dagens sentrum. Messa og badet flyttet til Lompen i det nye sentrum nordøst i dalen i 1985, butikken flyttet etter i 1992. Det var ikke lenger fysisk nærhet og gangavstand mellom boligene og de nye gruvene som åpnet utenfor Longyeardalen. Gruvearbeiderne flyttet gradvis ut av Nybyen og Sverdrupbyen til nye boliger som var lokalisert uavhengig av gruvene. Nå ble alle gruvearbeiderne fraktet til arbeidsplassen med buss. Den klassedelte «company town» gikk gradvis i oppløsning.

I tiårene etter «Prosjekt Nybyen» i 1992 har det vært en forutsetning at Nybyen skulle bevares, ref. status som regulert bevaringsformål i arealplanen siden år 2000. Mange har framhevet at det komplette bygningsmiljøet i Nybyen og sammenhengen med daganlegget ved Gruve 2B står i en særstilling som uttrykk for Longyearbyen og Store Norskes historie.

Nybyen er for øvrig et interessant eksempel på norsk gjenreisningsarkitektur. Mens man på fastlandet hadde Brente Steders Regulering og et politisk mandat om sosial utjevning, var det Store Norske som satte premissene på Svalbard. Gruveselskapet dikterte byplan, boligstandard og bygningstyper. Det skulle ta flere tiår før sosial utjevning kom på agendaen så langt nord. Stilmessig er det imidlertid likhetstrekk mellom gjenreisningshusene på Svalbard og fastlandet.

I denne sammenhengen er det Nybyen som etterkrigs gruveby som gjør kulturmiljøet unikt, og som er den sentrale fortellingen, både lokalt og nasjonalt. Fysiske endringer og nybygg knyttet til perioden som studentby og tilrettelegging for turisme fra 1990-tallet, har etter Forsvarsbyggs vurdering lav verneverdi. På denne tida ble mange brakker istandsatt og refundamentert, og interiørene ble modernisert med nye bad, fellesrom og nye kledninger. Denne verneevalueringen kan selvsagt diskuteres – i et langsiktig perspektiv er disse virksomhetene sterke drivere for Longyearbyens utvikling og norsk tilstedeværelse på Svalbard.

Tabell – verneverdi enkeltobjekter

Tabellen nedenfor angir verneverdi for bygninger og anlegg i Nybyen, grovt fordelt i kategoriene høy – middels – lav verneverdi. Kategorier er lite presise, men gjenspeiler samlet vurdering av kulturhistorisk verdi (kunnskapsverdier og opplevelsesverdier) og sårbarhet for endringer.

Høy verneverdi indikerer at bygningen bør bevares uten at historiske kvaliteter og eldre materialer går tapt, særlig vektlegges hovedform, fasader, bærende konstruksjoner, innvendig hovedstruktur og eldre elementer i interiøret. Det er likevel betydelig endringspotensial, se senere kapittel om sårbarhet og potensial for endringer.

Bygninger med middels verneverdi har noe lavere verdi som enkeltobjekter og større endringspotensial. Bevaring anbefales, men enkelte av disse kan vurderes revet/erstattet, dersom det samlet sett kan gi bedre bevaringsforhold for kulturmiljøet. Dette gjelder dels senere tilbygg til opprinnelige bygninger med høy verneverdi.

Bygninger og anlegg med lav verdi anses ikke viktige for Nybyens historiske kvaliteter, disse kan bygges om eller rives/erstattes uten vesentlig tap av kulturminneverdier.

Når vi inkluderer «deler av interiør» som standard formulering på de ti hovedbygningene, er dette begrenset til utvalgte elementer/rom, det kan også være opprinnelige vegger, konstruksjoner og skjulte materialer og overflater. Vi viser til Del 2: katalog for utfyllende beskrivelse.

I tabellen står først de ti «prioriterte» bygningene, dernest tolv «sekundære» bygninger og utendørs anlegg. Inndeling i prioritert og sekundær bygning gjenspeiler Sysselmesterens oppdrag, der de prioriterte bygningene skal få en grundigere dokumentasjon. Dette utelukker ikke høy verneverdi for sekundære bygninger – noen av disse representerer sentrale funksjoner i gruvebyen og er unike bygningstyper. Rekkefølgen følger for øvrig stigende adresse/husnummer.

Adresse	Historisk navn	Byggeår	Verneverdi
Vei 100-1	100 Formannsmessa	1947	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-2	110 Butikken	1948	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-3	107 Jomfruburet	1948	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-5	101 Arbeiderbrakke	1946	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-6	108 Stormessa (AMØ)	1948	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-7	102 Arbeiderbrakke	1946	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-8	104 Arbeiderbrakke	1947	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-9	103 Arbeiderbrakke	1946	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør

Vei 100-11	106 Arbeiderbrakke	1948 (antatt)	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-13	115 Arbeiderbrakke	1957	Høy verneverdi eksteriør, hovedkonstruksjoner og deler av interiør
Vei 100-2	Butikklager	1977	Middels verneverdi eksteriør
Vei 100-4	Hybelbygg Unis	2005	Lav verneverdi
Vei 100-4B	Nytt fyrhus (FH-6)	1974	Middels verneverdi
Vei 100-16	Drosjeriggen	1980-tallet	Lav verneverdi
Uten adresse	113 Transformatorkiosk	1950	Høy verneverdi eksteriør og interiør
Vei 101-1A	Vaktmesterverkstedet	1960-tallet	Høy verneverdi, eksteriør
Vei 101-1B	111 Snekkerverkstedet	1945/1947	Høy verneverdi eksteriør og interiør
Vei 101-1B	Maleverkstedet	1970-tallet	Middels verneverdi eksteriør og interiør
Vei 101-1C	Musikkstudio	2002	Lav verneverdi
Vei 101-3	150 Sandtørkeriet	1950/1952	Høy verneverdi eksteriør og interiør
Uten adresse	Pumpehuset med rørgate	1970-tallet	Høy verneverdi eksteriør og interiør
Uten adresse	Ekspansjonshus med rørgate	1982	Lav verneverdi
Adresse	Utendørs anlegg	Byggeår	Verneverdi
Vei 500-X	112 Fyrhus (revet)	1951	Høy verneverdi (rester og spor har historiefortellende verdi)
Uten adresse	Flaggstang	1950-tallet	Høy verneverdi
Vei 100/101	Hovedveier (100/101)	1946–48	Høy verneverdi som struktur
	Vei vest mot elva	1970-tallet	Lav verneverdi
Uten adresse	Rørgate øst	2007	Lav verneverdi

Kulturmiljøet Nybyen i et Svalbard-perspektiv

Nybyen er relevant å sammenligne med de norske gruvebyene Ny-Ålesund og Sveagruva, og med de russiske gruvebyene Grumant, Pyramiden og Barentsburg. Alle disse bosetningene har utspring i kullforekomster. Alle ble etablert før 2. verdenskrig, men de ble rammet ulikt av ødeleggelsene under krigen og har i varierende grad bebyggelse fra gjenreisningen etter 1945.

Norske gruvebyer på Svalbard

Foruten Longyearbyen var det to større kullgruver med tilhørende bosetning i norsk regi på Svalbard: Ny-Ålesund og Sveagruva. Kings Bay Kull Comp. A/S ble dannet i 1916 og bygde de nærmeste årene opp leiren i Ny-Ålesund. Dette var en småskala trehusbebyggelse organisert langs et enkelt gatenett. Her var det ulike bygningstyper, fra små seksmannsbrakker til store arbeiderbrakker i to etasjer, funksjonærboliger, fellesthus og tekniske funksjoner. Bebyggelsen lå på sletta ned mot havna, et stykke nord for gruvene i fjellet bak byen. Det gikk jernbane til gruva.

Ny-Ålesund. I forgrunnen ligger tre funksjonærboliger (Hvitt, Gult og Blått hus), bak til høyre skimtes ulike arbeiderbrakker og felleshus fra før krigen (1917–19). De lange énetasjes bygningene er svenskebrakker fra 1945. Foto: Forsvarsbygg v/Siri Hoem 2024

I Ny-Ålesund bodde arbeidere og funksjonærer i samme bosetning, men noe atskilt og med ulike hustyper og boligstandard. Også her var klaseskillene store. Funksjonærboligene lå langs veien sør i byen, og direktørboligen (Amundsenvillaen) lå noe tilbaketrukket øst i leiren. Disse hadde villaer med familiestandard. Arbeiderne bodde derimot i flermannsboliger, fra små seksmannsbrakker til toetasjes brakker for om lag 70 mann (Forsvarsbygg, forvaltningsplan 2024). Det var imidlertid korte avstander, og byen framstår som en helhet av ulike typer trehus. Etter hvert som nye gruver åpnet, forble byen på samme sted. Under 2. verdenskrig gikk noen hus tapt i tyske angrep, men det meste ble bevart. Under gjenoppbyggingen ble det oppført fem énetasjes lemmehus fra Sverige, brukt som arbeiderboliger, sykehus og samfunnshus. Ny-Ålesund har en annen karakter og historie enn Nybyen, der både bygningstyper og forhold til gruvas lokalisering er annerledes. Ny-Ålesund har preg av førkrigsby, gjenreisningen er begrenset og representerer ikke et helhetlig nytt konsept som i Nybyen.

Sveagruva ble etablert i 1917 av svenskene og kjøpt av Store Norske i 1934. Bebyggelsen gikk tapt under krigen, og gjenoppbygging etter 1945 hadde noen likhetstrekk med Longyearbyen. Svea utviklet seg imidlertid annerledes. Driften ble innstilt allerede i 1949. Den ble gjenopptatt på 1970-tallet, men var av og på de kommende tiårene. Da Svea Nord åpnet i 2001, ble det satset, og kulldriften til Store Norske fikk sin gullalder. Svea fikk en sammensatt bebyggelse fra ulike perioder. Svea hadde ikke bevart et helhetlig miljø fra gjenreisningen etter krigen, som i Nybyen. Bosetningen lå et stykke fra gruvene og flyttet ikke rundt som i Longyeardalen. Uansett har naturrestaureringen ført til at bygningene og den lesbare historien på stedet er tapt.

Under rivingen av Svea ble man kjent med at to brakker fra 1946 (nr. 29 og 30) var lik brakkene i Nybyen. Riksantikvaren vurderte fredning for bygningene som ble satt opp i 1946:

«Riksantikvaren ønsker med dette å signalisere at vi vil starte fredningssak for bygningene som ble satt opp i 1946. Dette er bygninger som ble satt opp rett etter tidsgrensen for automatisk fredning, men som tilhører den tidlige gruvevirksomheten i Svea og til

kulturmiljø, skriver avgått riksantikvar Jørn Holme i brevet som er sendt.» (Svalbardposten 14.10.2018)

Slik ble det ikke. Det ble påpekt av flere at brakkene nr. 29 og 30 kunne rives, fordi tilsvarende bygningstyper var bevart i Nybyen.

Russiske gruvebyer på Svalbard

Kullgruvebyene Barentsburg og Pyramiden er de mest markante russiske eksemplene. I tillegg var det kulldrift i Grumantbyen, som det sovjetiske statsselskapet Trust Arktikugol overtok i 1931. Grumant ble ødelagt av tyskerne under krigen og gjenreist etter 1946. Anlegget ble da utvidet med ny utskipingshavn og bebyggelse i Colesbukta, med jernbane mellom stedene. I Colesbukta var det om lag tretti bygninger i 1950-åra, i dag er kun ni bevart (Hoem i Berg (red.), 2009). Dette er dels trehus med utvendig puss, og dels murhus. Bygningene er i én eller to etasjer og ligger spredt på tundraen uten veier. Anlegget ble nedlagt på 1960-tallet. Bygningstyper, byggeskikk og overordnet plan, med stor avstand til gruva, er svært annerledes enn i Nybyen.

Colesbukta. Her var det mange flere bygninger i 1950-åra. Foto: Siri Hoem 2007

I Pyramiden startet svenskene undersøkelser i 1910. I 1926 ble stedet solgt til et sovjetrussisk selskap og i 1931 overtatt av Trust Arktikugol. Noen bolighus («finskehus» av tre), messe og tekniske anlegg ble oppført før befolkningen ble evakuert i 1941. Etter krigen startet driften opp igjen, med full drift på 1950-tallet og fram til nedleggelsen i 1998. Det ble anlagt en monumental byplan med sentral paradegate («Gaten for den store oktobers 60-årsjubileum»), der kulturhuset og Lenin-statuen danner fondmotiv. Toetasjes bolighus med små leiligheter ble plassert i rekke på hver side av paradegata. Disse husene har en enhetlig utforming, med valmtak og fasader kledd med trepanel utenpå murveggene. Dekorative detaljer er nyere, med preg av russisk byggeskikk. I de nærmeste tiårene ble det oppført store boligblokker av teglstein og betong, som sykehus, skole, hotell, svømmehall, fjøs og drivhus. Byen var godt tilrettelagt for barnefamilier.

Pyramiden var et sovjetisk mønstersamfunn og utstillingsvindu mot Vesten. Levestandarden var bedre enn i tilsvarende gruvebyer på fastlandet/Sovjetunionen. Byen ligger naturskjønt til under det ikoniske fjellet Pyramiden, der innslaget til gruva er høyt oppe i fjellsida. Politisk prosjekt (kommunisme), byplan og bygningstyper er vesensforskjellig fra Nybyen.

Pyramiden. Toetasjes bolighus med trekledning preger den monumentale paradegata, der Lenin-bysten er fondmotiv foran kulturhuset. Foto: Siri Hoem 2008 og 2009

Barentsburg strekker seg ut langs dalsida mellom fjellet og Grønfjorden. Kullfløtsen ligger dypt under bakken, med nedgang via heis. Tidlig på 1900-tallet hadde ulike nasjoner aktivitet i området, men det ble ikke fart i produksjonen før Trust Arktikugol overtok i 1932. Sovjeterne bygde opp en gruveby og drev kullgruve inntil evakueringen av befolkningen i 1941. Barentsburg ble nær utradert under tyske angrep i 1943 og gjenreist raskt etter krigen. Bygningene ligger i rekker med veier på langs og trapper på tvers ned til sjøen. Husene er dels boligbrakker og småhus kledd med trepanel, og dels høyere mur- og betongblokker oppført etter 1950-tallet. Alt har preg av sovjetrussisk byggeskikk. Byen er sterkt modernisert de senere årene.

Det er stadig bevart mange bygninger fra slutten av 1940-tallet og 1950-tallet. Sysselmannen og Trust Arktikugol gjennomførte en felles befaringsrapport i 2009 (Sysselmannens rapport 12.08.2009, sak 2009/00756), der flere av disse husene ble vurdert som bevaringsverdige. To boligbrakker fra 1949 (nr. 11 og 13) har visse likhetstrekk med Nybyens brakker: toetasjes trebygninger med felles inngang, midtkorridor med ettroms leiligheter til hver side, og felles bad. Det er også bevart noen funksjonærboliger. Disse har sentralt trapperom og fem leiligheter i hver etasje, fire toroms og én ettroms. Direktøren bodde i en finere, frittliggende villa, som ble gjenreist etter krigen. Videre var det egen messe for funksjonærene i tillegg til den store arbeidermessa.

T.v.: Arbeiderbrakke fra 1949 i Barentsburg, eksteriør fornyet på 1980-tallet. T.h. funksjonærbolig fra 1949, med fem leiligheter i hver etasje. Foto: Sysselmannen v/Siri Hoem 2009

Direktørboligen og arbeidermessa i Barentsburg ble gjenreist etter krigen. Messas murkonstruksjon fra før krigen ble delvis gjenbrukt. Foto: Sysselmannen v/Siri Hoem 2009

Med andre ord: Det var classeskiller også i kommunistenes gruveby. Toetasjes boligbrakker og ulik bostandard for arbeidere og funksjonærer ligner norske forhold i Nybyen. Byggeskikken avviker imidlertid, likeså overordnet byplan. Felleshus, som arbeidermessa, skiller seg ut med et monumentalt, klassisk formspråk. Gjenreisningshusene utgjør kun en mindre del av dagens by, som har utviklet seg fram til i dag. Barentsburg har nå Svalbards eneste aktive kullgruve.

Samlet vurdering

Vår vurdering er at Nybyen er unik i et Svalbard-perspektiv. De andre norske og russiske gruvebyene har visse likhetstrekk: Alle er gruvebyer fundert på utvinning av kullforekomster. Det er tydelige classeskiller og ulike bygningstyper for arbeidere, funksjonærer og felleshus, og byene ble drevet som «company towns». Nybyen skiller seg likevel ut som en rendyrket, solitær bydannelse oppført som et helhetlig konsept under gjenreisingen etter 2. verdenskrig. De to faktorene nærhet til arbeidsplass (Gruve 2B) og classeskiller kommer klarere til uttrykk enn i de andre bosetningene. Videre er arkitekturen enhetlig og tidstypisk, oppført som en funksjonell helhet etter en samlet plan, og kulturmiljøet er bevart nesten komplett.

De andre historiske bosetningene reist av Store Norske, er tapt (Sverdrupbyen og Sveagruva). Ny-Ålesund oppført av Kings Bay har førkrigs byplan og bebyggelse med helt andre kvaliteter.

De russiske gruvebyene representerer andre fortellinger om bydannelse og politiske forhold. Pyramiden utmerker seg som en sovjetisk mønsterby. I Barentsburg er det bevart noen etterkrigs bolighus som har slektskap med Nybyen hva gjelder typologi og ulik standard for arbeidere og funksjonærer, men byplan, arkitektur og samlet kulturmiljø er svært annerledes.

Gjenreisningen av de norske og sovjetiske gruvebyene på Svalbard etter krigen representerer lignende historier, men byenes utforming gjenspeiler ulike nasjoner. Det er svært interessant å kunne oppleve parallelle fortellinger om gruvedrift, bosetning og gjenreisning etter krigen uttrykt på henholdsvis norsk og sovjetrussisk manér med få miles avstand i Isfjorden. Likheter og forskjeller i gruvebyenes organisering og politiske prosjekt reiser en rekke spørsmål, som fortjener utforskning og kun er antydnet her.

Både Pyramiden, Barentsburg, Grumant og Colesbukta er framhevet i Kulturminneplan for Svalbard 2013–2023, der Sysselmesterens mål er å samarbeid med Trust Arktikugol om å utarbeide verneplaner / sikre gjennom arealplan.

Kulturmiljøet Nybyen i et nasjonalt perspektiv

På fastlandet finnes mange (nedlagte) gruvesamfunn der bosetningen/byen har grodd fram som følge av gruvedriften. Stedene har ulik størrelse og karakter. Mange fikk en helhetlig bebyggelse med boliger og felleshus oppført av selskapet, der klassesdeling kom til uttrykk. Her kan nevnes Bjørkåsen gruver i Ballangen, Sulitjelma Gruber (kobber mm.), Sydvaranger Gruve (jernmalm) i Kirkenes, Norsk Jernverk i Mo i Rana, Skorovas Gruber i Namsskogan og flere kobberverk i Trøndelag. Ellers finnes mange bosetninger knyttet til vannkraft og annen industri, som Rjukan (UNESCO verdensarv), Bjølfefossen i Ålvik og aluminiumsverket i Årdal. Dette er kun noen eksempler på en rik norsk bergverks- og industrikultur. Mange av industristedene ble etablert tidlig på 1900-tallet eller før, andre hadde sin storhetstid i etterkrigstida.

Det hadde vært interessant å gjøre sammenlignende studier av fastlandsmiljøene og Nybyen, men dette faller utenfor prosjektets rammer. Noen overordnede betraktninger kan likevel knyttes til et par eksempler, særlig med tanke på bygningstyper og klasseskiller.

Bjørkåsen Gruver i Ballangen ble bygget opp rundt malmutvinning, med et større bygningsmiljø fra ca. 1915–20. Klasseskillene kom tydelig til uttrykk ved at arbeiderbrakker og boliger for funksjonærer og ingeniører var atskilt i ulike bydeler med noen hundre meter avstand (Peter J. Brugmans, muntlig meddelelse). Arbeiderbrakkene i Øver- og Mellombjørkåsen var dels firemannsboliger for familier, med hybler på loftet. Funksjonærene fikk finere boliger på Sjøhaugen og Sylla. Husene var toetasjes trehus i ulike størrelser, med saltak og panelte fasader. Arbeiderboligene var preget av nøktern panelarkitektur, mens funksjonærboliger og felleshus var rikere utformet, dels med et staselig, nyklassisistisk preg.

Rjukan er også et interessant eksempel, der det tidlig på 1900-tallet ble bygget en by for 10 000 mennesker, med klare klasseskiller. Funksjonærene bodde solrikt i Villaveien, men også arbeiderne kunne få «Egne Hjem», utformet som tomannsboliger med hage. Husene har høy arkitektonisk kvalitet, det ble lagt vekt på trivsel for alle. Typisk er kombinasjonen av liggende og stående panel og vinduer med sprosseinndeling, ganske likt arkitekturspråket i Nybyen. Arkitekt Jacob Hanssen tegnet i 1930 forsamlingshuset på Rjukan. Han kan ha hentet inspirasjon til sine senere prosjekter for Store Norske.

Industribyene på fastlandet har flere fellesnevner med kullgruvebyene på Svalbard. De representerer likevel andre fortellinger. Nybyen er en arktisk gruveby med krevende forutsetninger for drift og bosetning. I Longyeardalen var det ingen andre næringer enn kull, ingen historisk bosetning, og et samfunn preget av menn på sesongarbeid. Avstanden til fastlandet og isolasjonen vinterstid var dimensjonerende for mange forhold, fra planlegging og frakt av byggematerialer til samfunnsliv. I fastlandseksemplene var industribedriften kjernen i bosetningen, men det utviklet seg også andre næringer, som landbruk, fiskeri, håndverk mv. Stedene ble familiesamfunn. Normaliseringen kom senere til Svalbard. Likeså synes boligstandarden generelt å ha vært bedre på fastlandet, med mindre boenheter enn Nybyens 70-manns brakker med tomannsrom.

Det er interessant at både industristedene på fastlandet og i Longyearbyen i hovedsak var panelarkitektur med et «norsk» preg. I Nybyen versus Haugen var ulikheten i boligstandard stor, men arkitekturens uttrykk og detaljer var dels identisk, med samme panel- og vindusdetaljer. Nøkternhet preget byggeriet. Dette kan gjenspeile Store Norske og arkitekt Hanssens idealer, og/eller praktiske forhold knyttet til økonomi og transport ved byggingen. På fastlandet var kontrastene mellom arbeiderboligarkitektur og funksjonærboliger ofte større og mer artikulert.

Peter J. Brugmans, tidligere Bergmesteren for Svalbard, har påpekt at Longyearbyen bør betraktes som Norges tredje bergstad, sammen med Bergstaden Røros (kobbergruve, UNESCO verdensarv) og bergstaden Kongsberg (sølvgruve). Bevaring av den gruverelaterte bebyggelsen, som Nybyen, er dermed sentralt (Brugmans i Svalbardposten 19.05.2026 og muntlig meddelelse).

Gjenreisningsarkitektur

Nybyens gjenreisningsarkitektur i regi av Store Norske er en interessant parallell til den offentlig styrte gjenreisningen på fastlandet. Dette gjelder Nord-Troms og Finnmark og byer sørpå som ble herjet under 2. verdenskrig. På fastlandet sto Brente Steders Regulering for byplanleggingen, og Norske Arkitekters Landsforening utarbeidet typetegninger. Arkitekturen skulle ha et nasjonalt preg. «Det skulle tas hensyn til naturforholdene og de stedlige forholdene samt prinsippene om naboskapsenheter, sonedeling av byen og en åpen bebyggelse. Det var tanker som var vokst fram i et sosialdemokratisk Norden med utgangspunkt i funksjonalismen på 1930-tallet.» (Hage 2024). Det ble bygget lameller av brannsikker mur i byene, to-/firemannsboliger og villaer av tre. Småhusene hadde gjerne panelte fasader, dels vinduer med sprosser, og saltak tekket med skifer eller papp. Husene fikk friske farger.

Nybyen og Haugens gjenreisningsarkitektur fikk et tilsvarende nasjonalt preg med praktiske tilpasninger. Funkisperiodens forenklede uttrykk og flate tak var ikke idealet. Saltak, panelarkitektur med fine detaljer, og vinduer med tresprosser ble typisk. Dette har likhetstrekk med gjenreisningsarkitekturen på fastlandet, men det bygger også videre på byggeskikken på Svalbard før krigen, som Sverdrupbyen.

Likheter og forskjeller med gjenreisningsarkitekturen på fastlandet bør utforskes videre. Gjenreisningshusene på fastlandet er løftet fram i mange sammenhenger som kulturmiljøer av nasjonal verdi, blant annet av Riksantikvaren.

Kulturmiljø av nasjonal interesse

I Riksantikvarens veileder «Korleis velje ut kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse», oppdatert 08.05.2025, nevnes fem kriterier for verdisetting av kulturlandskap:

1. hovedhistorie av nasjonal interesse
2. helhetlig miljø
3. fysiske spor
4. regionale og lokale hensyn
5. internasjonale hensyn

Kriteriene har relevans for Nybyen. Kort oppsummert nevnes noen poenger, nærmere utdyping framkommer andre steder i rapporten.

Gruvearbeidere på vei fra Stormessa til skiftarbeid i gruva, antatt 1960-tallet. På oversida av veien ligger arbeiderbrakkene på rekke. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

Nybyens overordnet historie er knyttet til Store Norskes gruvedrift og gjenoppbyggingen av en ny bydannelse etter 2. verdenskrig. Fortellingen er konsentrert og entydig. Det er bevart et helhetlig miljø, der naturgitte forhold, bebyggelsesstruktur med boligbrakker, felleshus og tekniske støttefunksjoner, samt forholdet til Gruve 2B, er tydelig. Kulturmiljøet er bevart med de fleste bygningene fra 1946 til tidlig 1950-tall. Revete bygninger, som 112 Fyrhuset og 105 Arbeiderbrakke, ses som spor i landskapet. I tillegg finnes rester av tidligere bebygde strukturer i terrenget, som fjellheisen og rørgater.

Nybyen har direkte tilknytning til naturgitte forhold: kullforekomst og brukbar byggegrunn mellom elvedalen i vest og fjellet i øst. Bygningstyper og bystruktur reflekterer gruveselskapets behov og realisering av en klassesdelt byplan. Byggeskikken bygger på lokal tradisjon på Svalbard,

der konstruksjoner, planløsning og fundamentering er tilpasset gruvelivet og bygging på permafrost.

Svalbard er norsk, men mange nasjoner har historie her. Per 2005 har 49 land ratifisert Svalbardtraktaten. Norsk miljøforvaltning på Svalbard har dermed et internasjonalt fokus, herunder forvaltning av kulturminner fra norsk, russisk og andre nasjoners virksomhet fra 1600-tallet til i dag.

Kulturmiljøet Nybyen i et internasjonalt perspektiv

I dagens debatt om Nybyens framtid har flere stilt spørsmål ved om kulturmiljøet også har verneverdi i et internasjonalt perspektiv. Vi vil kort nevne noen poenger.

I 2007 ble Svalbard ført opp på tentativlisten som mulig UNESCO verdensarv, men prosessen ble ikke tatt videre. (Verdensarvstatus kan ha diskutabile konsekvenser, som økt turisme og uheldige miljøkonsekvenser for natur- og kulturarv.) Sitert utdrag fra Unesco ([Svalbard Archipelago - UNESCO World Heritage Centre](#)), vår utheving:

«Cultural heritage

Polar areas are also poorly represented on the World Heritage List as regards cultural heritage. [...]

The concentration of international cultural heritage covering a 400-year time span is Svalbard's particularly important contribution to World Heritage in the Arctic. Parts of this heritage picture may be seen in other Arctic areas; for example late 19th and early 20th century west-European hunting and trapping activities in East Greenland, early 20th century mining in Alaska and Yukon, 19th century sea mammal hunting in various areas, early exploration camp sites in many areas including Frans Josef Land. However no other, relatively concentrated, area in the High Arctic contains the diversity of Svalbard's non-indigenous heritage stretching from the early 17th century whaling stations **to the post World War II protected coal-mining infrastructure.**»

Her framheves kulturminnene fra gruvedriften etter 2. verdenskrig som siste fase i en over fire hundre års ressursutnyttelse på Svalbard. Taubaneanlegget fra Adventdalen til Skjæringa og deler av daganleggene ved Gruve 5 og 6 er vedtaksfredet (Riksantikvaren 2003), mens Nybyen og Haugen er regulert til kulturminneområde i arealplan. Nominasjonen forstås slik at gruvebyen fra etterkrigstida, med tekniske anlegg og bebyggelse, er et kulturmiljø av internasjonal verdi.

Det finnes flere gruvebyer i Arktis, men disse er knyttet til andre mineraler og tidsepoker enn Nybyen. Ingen av dem representerer tilsvarende historier som Store Norske har skapt på Svalbard. Polarhistoriker og tidligere fagdirektør hos Riksantikvaren Susan Barr har bred oversikt over kulturminner i Arktis. Ifølge hennes vurdering er det gullbyene i Alaska og særlig Klondike i Canada på slutten av 1800-tallet som kommer nærmest en sammenligning med Nybyen:

«Eksemplene [...] viser til at bygningene og ofte deres originale bruk (postkontor, butikk, bar) er holdt ved like og inkorporert i byene etter som de vokste også etter gruvedriften. De historiske bygningene og byområdene er løftet frem som vesentlige også for byene som de er i dag. De trekker turister, men også gir en større mening til det å bo og arbeide i byene i dag. Å viske ut det som bekrefter byenes eksistens og tilhørighet med fortiden er en helt uhørt tanke

der. Den tradisjonelle bebyggelsen i Longyearbyen har fulgt åpningen av nye gruver og har derfor en annen form enn disse nevnte, men det er allikevel viktig for en sammenligning å vise til at geologiske og andre praktiske momenter formet Longyearbyen på en annen måte enn de nevnte, men allikevel holdt det gamle sammen med det nye. Utradering av Nybyen og samling av hele byen rundt Sentrumsområdet kaster ut den historiske konteksten og ville gjøre det uansett irrelevant å forsøke å finne andre internasjonale 'søsken'.» (Personlig e-post til Hoem 26.05.2026, gjengitt med tillatelse.)

Barr nevner at det har vært mindre gruvedriftsetableringer på Grønland, men disse ble utradert på 1990-tallet. «Russland har store gruvebyer (f.eks. Norilsk, Mirnyj, Kemerovo) som har historiske røtter, men som er utviklet til moderne storbyer med gruveaktivitet og annet. Noen ruiner og tekniske innretninger står igjen som museale objekter.» (ibid.). Det mest relevante å sammenligne Nybyen med er de bestående bosetningene på Svalbard, se foran.

I Sverige er Kiruna et interessant eksempel, anlagt år 1900 for utvinning av jernmalm. Det var en utpreget gruveby, senere utviklet til en storby. I sentrum ble trehusbebyggelsen revet og blokker oppført i 1960-åra. Gruvehistorien er i dag så høyt verdsatt at da grunnen under byen ble ustabil, startet et stortilt flytteprosjekt der de viktigste bygningene skal bevares (pågår til 2035). Bygningstyper, byplan og gruehistorie er imidlertid svært ulik Nybyen.

Nybyen synes å være unik. Ingen andre gruvebyer forteller en tilsvarende historie om en helhetlig etterkrigs «company town» i Arktis, knyttet til kullgruvedrift, med klassedelt byplan og tidstypisk trearkitektur, med bevarte boligbrakker, felleshus og tekniske anlegg.

Teknisk tilstand – overordnet vurdering

I samsvar med oppdraget har vi gjort en enkel tilstandsvurdering av de ti prioriterte hovedbygningene, se Del 2: katalog. Vi gir her noen generelle betraktninger.

Hovedbygningene er overveiende i god stand, tross en del setninger og mangelfullt vedlikehold av noen få enkeltbygg. Det er ikke påvist større svikt, lekkasjer eller kritiske skader i selve bygningskroppene, kun mindre lokale skader. Det er en god del gamle setninger og skjevheter i vegger og dekker som er stabilisert i forbindelse med senere istandsetting og refundamentering.

Hovedutfordringen er fundamenteringen med klimaendring og destabilisert permafrost. Flere hus i Nybyen er allerede refundamenterert, dels med ny teknologi og ulike stålkonstruksjoner. Andre står på opprinnelige fundament (med råteutvikling) og støpte kjellere, der det kun er utført lokale reparasjoner. Dette gjør at bygninger som ellers er i god stand, kan ha store utfordringer med fundamentene. Bygningene er relativt robuste. Ved oppretting og utskifting av fundamenter vil bygningskroppen i noen tilfeller kunne rettes opp. Skjevheter i tradisjonelt bindingsverk kan ofte «falle på plass» ved oppretting av fundamenter (må skje med varsomhet og tømrers faglige skjønn).

Fundamentering av bygninger og permafrost har til alle tider vært en utfordring i Arktis. Hus ble fundamentert på peler hevet over terrenget, slik at permafrosten ikke skulle varmes opp. I uminnelige tider har det øvre aktive laget på Svalbard tint om sommeren, grunnet varmere temperatur, bar mark og soloppvarming. Dette var lenge begrenset til et tynt øvre sjikt av jordlaget (0,5–1 meter). Dype peler ned i frossen grunn kunne gi relativt stabile forhold, selv om tining av det øvre aktive laget om sommeren medførte problemer, som råteskader i treverk/peler i overgang luft/jord, og terrengsig som førte til skjevsetting. Disse utfordringene

har akselerert med dagens klimaendringer. Villkårene for råtesopp «bedres» og gir lengre vekstsesong. Det aktive laget tiner i betydelig større dybde, inntil flere meter, og dels uten full tilfrysing om vinteren. Temperaturøkningen på Svalbard er om lag seks ganger høyere enn på resten av kloden. Videre vil varme hus gi lokal oppvarming av grunnen, selv om dette kan begrenses med isolasjon under bygningen.

Vi går ikke videre inn på klimaendringene og fundamenteringsproblematikken, men viser til utført og pågående forskning på dette feltet, blant annet PCCH-Arctic-SINTEF.

Skredfaren er en sentral problematikk i Nybyens framtid, primært knyttet til snøskavlbrudd fra Gruvefjellet. Dette temaet berøres ikke i denne rapporten, men vil bli utredet i forbindelse med pågående arealplanarbeid.

De mindre bygningene nord i byen er i varierende teknisk stand. De fleste står tomme og er preget av manglende vedlikehold og pågående skadeutvikling, som Snekkerverkstedet. Alle bygningene er mulige å bevare og istandsette med antikvarisk forsvarlige metoder. Noen bygninger er egnet for videre bruk. Transformator kiosken og Sandtørkeriet er teknisk industrielle kulturminner, der ulike tiltak bør vurderes for å sikre gjenværende verdier i bygningskropper og teknisk utstyr.

Vi har ikke gått inn i temaet maling. Noen få bygninger har problemer med avskallende maling og slipp mot underlaget, som Butikken. Noen bygninger har panel med mange lag maling, andre har få lag. Dette kan ha ulike årsaker, som tidligere malingsfjerning, nedbrytning eller fornying av panel. Dårlig grunnarbeid og grånet trevirke kan dessuten gi dårlig feste for malingen. Da fasadene ble malt første gang omkring 1950, antar vi det ble brukt linoljemaling, som var vanlig på den tida. Senere er alkydøljemaling og muligens andre moderne produkter benyttet. For å gi vurderinger om malingstyper og vedlikehold kreves grundigere undersøkelser, gjerne kombinert med fargeundersøkelser på eldre kledninger, vinduer og listverk.

Sårbarhet og endringspotensial – byplan

Oppdraget fra Sysselmeisteren omfatter å vurdere miljøets sårbarhet og konsekvenser ved riving. På overordnet nivå er bystrukturen Nybyen svært sårbar. Husene ligger stramt strukturert langs veien, med klart definerte historiske funksjoner knyttet til det klassesdelte og funksjonelle gruvesamfunnet. Fortellingen er stadig lesbar, selv om husene har ny bruk. Mengden av arbeiderbrakker og de unike husene Formannsmessa, Jomfruburet, Stormessa og Butikken, samt de tekniske funksjonene nord i byen, utgjør en historisk helhet. Tap av én bygning vil redusere forståelsen av helheten, ref. rivingen av Badet, som var ett av de tre sentrale fellesehusene.

De ti bevarte hovedhusene er særlig viktige for opplevelsen av bystrukturen. Selv om det stadig er bevart seks relativt like arbeiderbrakker sør i området, er miljøet sårbart for fjerning av enkeltbygninger. Det er et vesentlig poeng at arbeiderbrakkene er mange, siden dette var tyngden av Longyearbyens bydannelse og boligmasse i flere tiår etter krigen. Hvis arbeiderbrakkene reduseres i antall, vil betydningen av de store fellesehusene og relasjonen til nærliggende gruve bli vanskeligere å forstå, likeså betydningen av Nybyen som byens sentrum i tiårene etter krigen.

Oppføring av nye bygninger (fortetting) innenfor bystrukturen bør som hovedregel unngås, med unntak av supplerende av tapte bygninger, som brakke 105. Dette kan være en ny bygning med tilpasset hovedvolum, takform og panelte fasader, men der konstruksjoner, planløsning og

detaljer svarer til nybyggets bruk og tekniske krav. Det kan også være potensial for å oppføre enda en bygning/lamell sør for brakke 105, der det en kortere periode sto en boligbrakke (nr. 120).

Videre bør man unngå å oppføre ny bebyggelse/byggefelt i nærområdet til Nybyen, da dette vil utviske den sonedelte historiske byen. Til sammenligning er Haugens identitet som en solitær funksjonærbydel noe svekket ved at bebyggelsen i Lia og på Elvesletta gror innpå Haugen.

Dersom Nybyen som helhetlig kulturmiljø blir redusert eller borte, ved riving av enkeltbygninger eller fjerning av hele bygningsmiljøet, vil muligheten til å oppleve og forstå byens historiske utvikling bli svært vanskelig. En kunnskapsrik guide som forteller om det tapte, kan ikke erstatte opplevelsen av et bevart kulturmiljø. Nybyen er i dag eneste markør for den stedstypiske byutviklingen med nærhet mellom bosetning og arbeidsplass. Nybyens formidlingsverdi styrkes av det bevarte daganlegget ved Gruve 2B.

De tekniske og industrielle bygningene nord i området blir ofte utelatt i omtale av Nybyen. Noen av disse har begrenset bruksverdi, som Sandtørkeriet og Transformator kiosken. De har likevel svært høy verdi som teknisk industrielle kulturminner med høyt formidlingspotensial, og som del av det helhetlige kulturmiljøet Nybyen i symbiose med Gruve 2B. Bygningene er viktige for dokumentasjon, opplevelse og forståelse av Nybyen som gruveby. Fjerning av disse bygningene vil radikalt svekke kulturmiljøet som helhet, ikke minst i et industrihistorisk perspektiv.

Sandtørkeriet t.v. og de grønnmalte verkstedbygningene nord i Nybyen. Ved veikrysset mot Huset ses det umalte Pumpehuset med rørgate. (Rødmalt hus er det nyere Musikkstudioet.)

Sårbarhet og endringspotensial – bygninger

Brakkene og fellesthusene i Nybyen er relativt robuste for modernisering, oppgradering og ny bruk. Det er behov for en del tiltak for å sikre bebyggelsen og gi gode rammer for bruk. Setninger i fundamentene kan gi følgeskader som vridninger, utettheter og varmetap i bygningskroppen. Etterisolering og andre ENØK-tiltak må vurderes. Videre vil noe endring av planløsninger og oppgradering av interiører være nødvendig. Slik modernisering er allerede utført i de fleste bygningene, og det er rom for videre utvikling.

Framtidig bruk av boligbrakker og fellesthus i Nybyen bør skje på kulturminnenes premisser uten at vesentlige verneverdier går tapt. Bygningene har vitenskapelig kildeverdi som er uerstattelig. Arkivkunnskap og tegninger gir begrenset kunnskap og kan være feilkilder i forhold til hva som faktisk ble bygget. Det er også avgjørende at bygningens tekniske og bygningsfysiske forutsetninger ivaretas. Samtidig skal det legges til rette for god bruk og drift.

Vi foreslår følgende overordnede retningslinjer for framtidig forvaltning og utvikling:

- Bygningenes arkitektoniske særpreg og eksteriør bør bevares. Opprinnelige/eldre materialer og elementer bør så langt som mulig bevares og eksponeres i eksteriøret.
- Bygningenes hovedvolum og eldre utbygg/tilbygg bør bevares. Nye mindre tilbygg kan vurderes der det er særskilt behov. Også i gruvetida var det tradisjon for å bygge små funksjonstilpassete tilbygg.
- Innvendig hovedstruktur med bærende konstruksjoner bør bevares, av både tekniske og vernefaglige hensyn. Prinsippet med midtkorridor og sidestilte rom er typisk for denne typen arbeiderboliger og avgjørende for den historiske forståelsen. Samtidig har de langsgående korridorveggene en bærende og stabiliserende funksjon for den helhetlige bindingsverkskonstruksjonen og taket.
- Sammenslåing av rom og fjerning av lettvegger bør om mulig utføres slik at opprinnelig struktur forblir lesbar. For eksempel kan deler av veggen bevares, og dører mot korridoren kan blendes som markerte felt. Denne typen ombygging er allerede utført i brakkene i Nybyen (og i de fredete svenskebrakkene i Ny-Ålesund). Dette viser potensialet for endret planløsning og bruk, med bevaring av bærende vegger og lesbar innvendig hovedstruktur.
- Nye elementer bør som hovedregel utføres som addisjoner, slik at de opprinnelige løsningene blir bevart. Selv om opprinnelige konstruksjoner, paneler og detaljer er skjult av nyere kledninger, har de høy kildehistorisk verdi. Bygningen er en primærkilde til kunnskap om byggemetode, materialbruk og detaljer, fargebruk etc. Som kilde til forskning, og som grunnlag for eventuell framtidig avdekking og tilbakeføring av utvalgte interiører, er det avgjørende at originalmaterialene blir bevart.
- Energieffektivisering av bygningene må skje på måter som ivaretar de bygningstekniske forutsetningene. Generell forskning og erfaring viser at man oppnår god effekt ved å isolere mot kalde loft, i/under gulv mot terreng og ved oppgradering og tetting rundt vinduer og dører. Isolering under dekket er dessuten bra med tanke på å redusere oppvarming av permafrosten.
- Etterisolering av vegger og tak kan prinsipielt skje på innsiden, på utsiden, i hulrom i bindingsverket eller som en kombinasjon av disse. Valg av løsning må tilpasses hvert

enkelt tilfelle, avhengig av bevarte løsninger i eksteriør/interiør, teknisk tilstand, bruk etc. Uansett gjelder at mest mulig opprinnelig materiale bør bevares/eksponeres eller gjenbrukes, og nye løsninger bør videreføre eksisterende uttrykk i materialer og detaljer.

- Istandsetting skal så langt det er mulig skje i samsvar med opprinnelig/eksisterende materialbruk, håndverksmessige teknikker og metoder. Eventuelle nye materialer og metoder må utføres med bevissthet om konsekvenser for de opprinnelige konstruksjonene og endring av bygningsfysiske forhold.
- Istandsetting av fundamenter og refundamentering er det mest krevende aspektet ved bevaring av bygninger på Svalbard. Eksempler i Nybyen viser ulike løsninger, som nye/forsterkede trepeler, nye stålpeler/bjelker, eller stålfagverk av typen Triodetic. Klimaet og permafrostens tilstand er i rask endring, og det kan utvikles nye teknologiske løsninger. Dette tilsier en åpen holdning til ulike løsninger for fundamentering i Nybyen. Nye fundamenter skjules uansett bak bordkledde skjørt. Det overordnede målet er at bygningene blir bevart på opprinnelig sted. Riving av gjenværende støpte kjellere (fyrrom) kan bli nødvendig for å sikre framtidig fundamentering.
- Eventuell tilbakeføring av fasader, interiører eller bygningsdeler skal skje på sikkert dokumentert grunnlag, og bør være et unntak. Tidligere endringer, som nye vindustyper, inngangspartier, trapper og planløsninger, er ofte del av en helhetlig modernisering. Ombygging og standardheving utført av Store Norske i gruvetida (fram mot 1980-tallet) har kulturhistorisk relevans. Likevel kan det tenkes tilfeller der tilbakeføring er kulturminnefaglig forsvarlig. Dette kan være utvalgte interiører, fellesrom, typiske forlegningsrom som ønskes brukt i historisk formidling etc. Det hadde vært interessant om typiske forlegningsrom i arbeiderbrakketypen, Jomfruburet og Formannsmessa ble restaurert, om mulig ved avdekking av bevarte materialer. Det samme gjelder viktige fellesrom. Trolig ville dette vært et pluss for markedsføring av Nybyen overfor turister: «Bo som busen, som stigeren eller kvinnene på Buret!»
- Flere av de tekniske og industrielle bygningene nord i området har potensial for videre bruk og utvikling, fortrinnsvis etter samme prinsipper som anbefalt foran. Manglende bruk og vedlikehold er en trussel mot bevaring. Snekkerverkstedet, en av Longyearbyens tre gjenværende svenskebrakker og automatisk fredet, er eksempel på dette. Bygningen er fortsatt mulig å bevare, ved systematisk demontering og gjenoppbygging med gjenbruk av intakte deler.
- Noen tekniske bygninger bør sikres som museale objekter. Dette gjelder blant annet det unike Sandtørkeriet, som er svært intakt og med en særegen funksjon knyttet til gruvedriften. Det samme gjelder transformator kiosken. Begge disse har teknisk inventar som bør bevares og sikres på stedet.

Disse generelle anbefalingene må tilpasses hver enkelt bygnings kulturminneverdi og fysiske forutsetninger. Se Del 2: katalog for nærmere beskrivelse, fotodokumentasjon og verne vurdering av hvert enkelt objekt.

Kilder

Skriftlige kilder

Amundsen, Birger: «Svart hvitt». Utgitt av Longyearbyen arbeiderforening. Mitra forlag 2001.

Arlov, Thor B. hovedred.: «Store Norske 75 år». Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S, eget forlag, Longyearbyen 1991.

Arlov, Thor B.: «Svalbards historie», rev. 2. utgave. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2003.

Berg, Bjørn Ivar og Per Øyvind Østensen (red.): «Kulturvern ved bergverk Svalbard 2008. Rapport fra et nasjonalt seminar i Longyearbyen». Bergverksmuseet skrift nr. 40. Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg 2009.

Bøkestad, Hilde: «Arkitektur i Arktis». Byggekunst nr. 6/1998, Norsk Arkitekturforlag, Oslo.

DAR-gruppen (Devold, Ellen, Torstein Arisholm, Gustav Rossnes og Siri Hoem): «Gruve 2b, Longyearbyen, Svalbard. Rapport – dokumentasjon 2000», oppdrag for Sysselmannen på Svalbard.

Ellefsen, Karl Otto: «Byggekunst som profesjonshistorie», Arkitektur N 6/2019. Oslo.

Forsvarsbygg seksjon kulturminne v/Hoem, Siri: «Ny-Ålesund, Svalbard. Forvaltningsplan for de fredete bygningene i tettstedet» Generell del 1–4 og del 5 katalog. Oslo, desember 2024.

Hage, Ingebjørg: «Gjenreisingsarkitekturen preger Nord-Troms og Finnmark – Nord-Norge». Artikkel på nettstedet Nordnorge.com, 2021.

Holm, Kari: «Longyearbyen – Svalbard. Historisk veiviser», Kari Holm Forlag, 3. utgave, 2006.

Ingstad, Helge: «Landet med de kalde kyster». Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1948, 5. utg. 2001.

LPO Arkitekter: «Kulturhistorisk stedsanalyse for Longyearbyen». Longyearbyen, mai 2025.

LPO Arkitekter: Oppstart av delplanarbeid med høring av planprogram, 10.04.2026. Longyearbyen, april 2026.

Løkken, Gisle (stud. arch.): «Kulturminner i Longyearbyen 1988». Trondheim 1988.

NIKU v/Flyen, Anne-Cathrine og Johan Mattson: «Bevaring av teknisk industrielle kulturminner. Reparasjon av taubanebukker i Longyearbyen», NIKU oppdragsrapport 136/2018, Oslo 2018.

Rambøll: «Antikvarisk rapport brakke 29» i Svea, oppdrag for Store Norske 2020.

Reymert, Per Kyrre: «Longyearbyen. Fra company town til moderne by.» Sysselmannen på Svalbard, Longyearbyen 2003.

Sellæg, Wenche Frogn: «Visjon møter virkelighet. Estetikk i Longyearbyen – en arktisk utfordring». Masteroppgave i kunsthistorie, Universitetet i Bergen, 2009.

SINTEF v/Bekele, Yared og Anatoly O. Sinitsyn: «Evaluation of Foundation Settlements for Selected Cultural Heritage Structures under Climate Change Impacts PermaRICH project», Trondheim 2025.

Smedal, Grete: «Longyearbyen i farger – og hva nå?». Eide forlag, 2001.

Svalbardposten: Diverse artikler. Årgang/nr. vises til i teksten.

Sysselmannen på Svalbard: «Kulturminneplan for Svalbard 2013–2023». Rapportserie nr. 1/2013. Longyearbyen 2013.

Sysselmannen på Svalbard: «Teknisk industrielle kulturminner i Longyearbyen og omegn». Rapportserie nr. 1/2000. Longyearbyen 2010.

Westby, Sigurd: «Store Norske Spitsbergen Kulkompani 1916–1945». Tilrettelagt av Birger Amundsen. Store Norske, Longyearbyen – Sveagruva 2003.

Arkiver

Nasjonalarkivet Tromsø: Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S, avlevert materiale 1916–88. Katalog: «Privatarkiv nr. 73 Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S. Arkivkatalog 1916–1988». Inneholder sammenfattende artikkel av Harald H. Lindbach. Statsarkivet i Tromsø 1998.

Riksantikvaren, saksarkiv (delvis undersøkt) og fotoarkiv

Sysselmesteren, saksarkiv

Private arkiver

Sellæg, Wenche Frogn: «Kilder som omhandler Lenhovdabrakkene», uformelt notat 06.04.2011 til Per Kyrre Reymert.

Reistad, Ole: Arbeidermessa, historisk informasjon og istandsetting, samlet i ringpermer.

Nettsteder

Digitalarkivet, skannet materiale (Longyearbyen 1940–45)

Digitaltmuseum.no: fotosamling

Norsk Polarinstitutt: npolar.no (fotosamlingen, TopoSvalbard)

Rjukan – Notodden industriarv: [Historien - Verdensarven i Telemark](#)

Svalbardmuseum.no: fotosamlingen

SINTEF: forskningsprosjekt klimaendring og konsekvens for kulturminner: [PCCH-Arctic - SINTEF](#)

Store Norske: www.snsk.no/historie

Muntlige kilder

Amundsen, Birger

Barr, Susan

Brugmans, Peter J.

Bøckman, Rasmus

Grøndal, Eva

Iljasov, Isa

Johansen, Terje

Jørgensen, Jørgen Holten

Kristoffersen, Arne

Løvaas, Sverre

Reymert, Per Kyrre

Røberg, Rolf B.

Bakside: Longyeardalen, antatt 1960-tallet. På vestsida av dalen ligger Sverdrupbyen i sør, med Skjæringa og Sjøområdet lengst nord ved fjorden. På østsida ruver Nybyen, byens sentrum, og funksjonærbydelen Haugen. Dagens sentrum var helt ubebygget. Foto: Herta Grøndal Lampert © Grøndal Foto

